

**ПРИВАТНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ЄВРОПЕЙСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ»**

Кваліфікаційна наукова праця на правах
рукопису

ЦИМБАЛ ВАЛЕРІЙ ОЛЕКСАНДРОВИЧ

УДК 346.26

**ДИСЕРТАЦІЯ
ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ОПОДАТКУВАННЯ
ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ФІЗИЧНИХ ОСІБ-ПІДПРИЄМЦІВ**

Спеціальність: 081 Право

Галузь знань: 08 Право

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **Цимбал В.О.**

Науковий керівник: **Тимошенко Максим Олександрович**
доктор юридичний наук, професор

**Валерій
ЦИМБАЛ**

Автор цифрового
підпису Валерій
ЦИМБАЛ
Дата: 2026.09.29
20:41:06 +03'00'

Київ - 2026

АНОТАЦІЯ

Цимбал В.О. **Організаційно-правові аспекти оподаткування господарської діяльності фізичних осіб-підприємців.** – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 081 Право за спеціальністю 081 Право. – Приватний вищий навчальний заклад «Європейський університет», Київ, 2026.

Дисертаційне дослідження присвячене комплексному теоретико-прикладному аналізу організаційно-правових аспектів оподаткування господарської діяльності фізичних осіб-підприємців в Україні, а також удосконаленню правового забезпечення реалізації їх господарсько-правової правосуб'єктності в сучасних умовах воєнного стану та повоєнного відновлення національної економіки. Актуальність теми зумовлена тим, що сучасний розвиток України, збереження її економічного суверенітету, забезпечення стійкості держави та суспільства в умовах збройної агресії безпосередньо пов'язані з максимально повним залученням людського, інтелектуального та підприємницького потенціалу населення. Однією з найбільш доступних і соціально значущих форм реалізації економічної активності громадян виступає здійснення ними господарської діяльності у статусі фізичної особи-підприємця, що дає змогу поєднати приватну ініціативу, самозайнятість, економічну свободу та суспільно корисну участь у процесах відтворення.

У дисертації обґрунтовано, що правовий статус фізичної особи-підприємця має складну, багаторівневу природу, оскільки поєднує ознаки фізичної особи як носія цивільних прав і обов'язків, суб'єкта господарювання як учасника економічних процесів, а в окремих випадках також самозайнятої особи як платника податків та інших обов'язкових платежів. Саме така багатокомпонентність правового статусу зумовлює наявність численних колізій, прогалин та неузгодженостей у чинному законодавстві, особливо в частині правового режиму майна фізичної особи-підприємця, меж її майнової відповідальності, процедур державної реєстрації та припинення діяльності,

порядку виконання податкових зобов'язань, а також співвідношення її правового статусу з іншими видами правосуб'єктності фізичної особи. У роботі наголошено, що в умовах втрати чинності Господарським кодексом України питання системності правового регулювання діяльності фізичних осіб-підприємців набуває особливої гостроти, а тому виникає потреба у формуванні нових науково обґрунтованих підходів до вдосконалення відповідного законодавства.

Метою дослідження є розроблення на основі комплексного аналізу теоретичних положень, норм національного законодавства, зарубіжного досвіду та правозастосовної практики ефективних напрямів і механізмів удосконалення правового забезпечення діяльності фізичних осіб-підприємців, реалізації їх правосуб'єктності, усунення правових перешкод для повноцінного використання ними власного економічного потенціалу, а також оптимізації системи оподаткування їх господарської діяльності. Для досягнення цієї мети у дисертації визначено та послідовно розв'язано низку наукових завдань, серед яких: з'ясування поняття й ознак фізичної особи-підприємця та її правового статусу; розкриття правової основи діяльності такого суб'єкта; здійснення порівняльного аналізу правового статусу фізичної особи-підприємця в Україні, країнах Європейського Союзу та США; дослідження процедур державної реєстрації й припинення діяльності; аналіз правового режиму майна, обсягу прав, обов'язків і відповідальності; виявлення юридичних колізій статусів фізичних осіб-підприємців у праві; вивчення практики оподаткування їх господарської діяльності в Україні; оцінка ефективності чинної системи оподаткування; формування рекомендацій щодо її вдосконалення.

Об'єктом дослідження є система відносин та організаційно-правового й інституційного забезпечення найбільш ефективної реалізації господарсько-правової правосуб'єктності фізичних осіб-підприємців, а також відносини, що виникають у процесі оподаткування їх господарської діяльності з урахуванням сучасних потреб воєнного стану та повоєнного відновлення економіки України. Предметом дослідження визначено організаційно-правові аспекти оподаткування господарської діяльності фізичних осіб-підприємців.

Методологічну основу дисертації становить сукупність загальнонаукових і спеціально-юридичних методів пізнання, зокрема діалектичний, формально-логічний, структурно-функціональний, порівняльно-правовий, феноменологічний, системного аналізу, класифікації, абстрагування, конкретизації, експертних оцінок, аналізу та синтезу. Їх застосування забезпечило комплексне дослідження сутності правового статусу фізичної особи-підприємця, особливостей її господарської правосуб'єктності, проблем правового режиму майна, реалізації прав і обов'язків, відповідальності та оподаткування.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є цілісним комплексним дослідженням організаційно-правового забезпечення діяльності фізичних осіб-підприємців, у межах якого сформульовано низку нових теоретичних положень і практичних пропозицій.

Уперше запропоновано концепцію відносин з приводу припинення фізичної особи-підприємця як самостійної моделі господарсько-правової конструкції, що покликана врегулювати юридичні колізії триєдиного статусу такої особи — фізичної особи, підприємця та самозайнятої особи — з метою узгодження суперечностей між кредиторами та іншими заінтересованими суб'єктами. Обґрунтовано доцільність розроблення і прийняття єдиного кодифікованого законодавчого акта, який би комплексно врегульовував усі аспекти правового режиму майна фізичної особи-підприємця, з огляду на фрагментарність і суперечливість чинного правового регулювання.

Запропоновано специфічну модель відносин між державою і платником податків, за якої поряд із податковими обов'язками фізичної особи-підприємця мають існувати дзеркальні зобов'язання держави щодо цільового та прозорого використання податкових надходжень із можливістю їх суспільного моніторингу. Розроблено також конкретні пропозиції щодо вдосконалення податкового законодавства, зокрема стосовно нормативного закріплення військового збору в системі загальнодержавних зборів та запровадження окремого розділу Податкового кодексу України, присвяченого правовому регулюванню цього платежу.

У роботі вдосконалено методологічний інструментарій пізнання природи взаємозв'язку правового статусу фізичної особи як громадянина та як фізичної особи-підприємця, а також запропоновано авторське бачення поняття фізичної особи-підприємця у двох площинах: юридично значимій та суспільно-правовій. Удосконалено механізми організаційно-правового забезпечення відповідальності фізичної особи-підприємця, зокрема шляхом ієрархізації її видів та форм і уніфікації підходів до притягнення таких осіб до різних видів юридичної відповідальності. Розвинуто напрями вирішення проблем оподаткування господарської діяльності фізичних осіб-підприємців, у тому числі через уточнення податкового регулювання доходів, не пов'язаних із підприємницькою діяльністю, та їх відмежування від бази нарахування інших обов'язкових платежів. Подальшого розвитку набули положення щодо систематизації правових засад діяльності фізичних осіб-підприємців, імплементації найкращих зразків зарубіжного досвіду, теоретизації концепції їх прав та обов'язків, а також правового підґрунтя можливості одночасного перебування особи на обліку як платника податків у кількох статусах.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості використання сформульованих у дисертації висновків і пропозицій у законотворчій діяльності під час удосконалення господарського, податкового та суміжного законодавства України, у правозастосовній практиці під час вирішення спорів за участю фізичних осіб-підприємців, у діяльності органів публічної влади та контролюючих органів, а також у науково-дослідному та освітньому процесі під час викладання дисциплін господарсько-правового, підприємницького та податково-правового спрямування. Дисертація має теоретичне й прикладне значення для подальшого розвитку наукових підходів до розуміння правової природи фізичної особи-підприємця, удосконалення моделі її правового статусу та підвищення ефективності правового регулювання її діяльності в умовах сучасних економічних і суспільних викликів.

Ключові слова: фізична особа-підприємець, правовий статус, господарська діяльність, господарсько-правова правосуб'єктність,

оподаткування, правовий режим майна, припинення діяльності, відповідальність фізичної особи-підприємця, військовий збір, податкове законодавство, воєнний стан, повоєнне відновлення.

Tsymbal Valerii. Organizational and legal aspects of taxation of economic activities of individual entrepreneurs. – Qualification scholarly work (manuscript).

Dissertation for obtaining the Doctor of Philosophy degree in specialty 081 Law.
– Private Higher Educational Institution “European University”, Kyiv, 2026.

The dissertation research is devoted to a comprehensive theoretical and applied analysis of organizational and legal aspects of taxation of economic activities of individual entrepreneurs in Ukraine, as well as to improving the legal support for the implementation of their economic and legal personality in modern conditions of martial law and post-war restoration of the national economy. The relevance of the topic is due to the fact that the modern development of Ukraine, the preservation of its economic sovereignty, ensuring the stability of the state and society in conditions of armed aggression are directly related to the maximum involvement of the human, intellectual and entrepreneurial potential of the population. One of the most accessible and socially significant forms of implementation of economic activity of citizens is their carrying out of economic activity in the status of an individual entrepreneur, which allows combining private initiative, self-employment, economic freedom and socially beneficial participation in the processes of reproduction. The dissertation substantiates that the legal status of an individual entrepreneur has a complex, multi-level nature, since it combines the features of an individual as a bearer of civil rights and obligations, a business entity as a participant in economic processes, and in some cases also a self-employed person as a payer of taxes and other mandatory payments. It is this multicomponent nature of the legal status that causes the presence of numerous conflicts, gaps and inconsistencies in the current legislation, especially in terms of the legal regime of the property of an individual entrepreneur, the limits of his property liability, the procedures for state registration and termination of activity, the procedure for fulfilling tax obligations, as well as the correlation of his legal status with other types of legal personality of an individual.

The work emphasizes that in the conditions of the loss of validity of the Commercial Code of Ukraine, the issue of the systematic legal regulation of the activities of individual entrepreneurs becomes particularly acute, and therefore there is a need to form new scientifically based approaches to improving the relevant legislation.

The purpose of the study is to develop, based on a comprehensive analysis of theoretical provisions, norms of national legislation, foreign experience and law enforcement practice, effective directions and mechanisms for improving the legal support of the activities of individual entrepreneurs, the implementation of their legal personality, the elimination of legal obstacles to their full use of their own economic potential, as well as the optimization of the system of taxation of their economic activities. To achieve this goal, the dissertation identifies and consistently solves a number of scientific tasks, including: clarifying the concept and features of an individual entrepreneur and his legal status; revealing the legal basis of the activities of such an entity; conducting a comparative analysis of the legal status of an individual entrepreneur in Ukraine, the countries of the European Union and the USA; studying the procedures for state registration and termination of activity; analyzing the legal regime of property, the scope of rights, obligations and responsibilities; identifying legal conflicts of statuses of individual entrepreneurs in law; studying the practice of taxation of their economic activities in Ukraine; assessing the effectiveness of the current taxation system; formation of recommendations for its improvement.

The object of the study is the system of relations and organizational, legal and institutional support for the most effective implementation of the economic and legal personality of individual entrepreneurs, as well as the relations that arise in the process of taxation of their economic activities, taking into account the modern needs of martial law and the post-war restoration of the economy of Ukraine. The subject of the study is determined by the organizational and legal aspects of taxation of economic activities of individual entrepreneurs. The methodological basis of the dissertation is a set of general scientific and special legal methods of cognition, in particular dialectical, formal-logical, structural-functional, comparative-legal, phenomenological, systems analysis, classification, abstraction, concretization, expert

assessments, analysis and synthesis. Their application provided a comprehensive study of the essence of the legal status of an individual entrepreneur, the features of his economic personality, problems of the legal regime of property, the implementation of rights and obligations, liability and taxation.

The scientific novelty of the results obtained lies in the fact that the dissertation is a holistic comprehensive study of the organizational and legal support of the activities of individual entrepreneurs, within which a number of new theoretical provisions and practical proposals have been formulated. For the first time, the concept of relations regarding the termination of an individual entrepreneur as an independent model of economic and legal The author proposes a new legal structure designed to resolve legal conflicts of the triune status of such a person — an individual, an entrepreneur, and a self-employed person — in order to reconcile contradictions between creditors and other interested parties. The expediency of developing and adopting a single codified legislative act that would comprehensively regulate all aspects of the legal regime of the property of an individual entrepreneur is substantiated, given the fragmentation and inconsistency of the current legal regulation. A specific model of relations between the state and the taxpayer is proposed, in which, along with the tax obligations of an individual entrepreneur, there should be mirror obligations of the state regarding the targeted and transparent use of tax revenues with the possibility of their public monitoring. Specific proposals have also been developed to improve tax legislation, in particular, regarding the regulatory consolidation of military levy in the system of state levies and the introduction of a separate section of the Tax Code of Ukraine devoted to the legal regulation of this payment.

The work improves the methodological tools for understanding the nature of the relationship between the legal status of an individual as a citizen and as an individual entrepreneur, and also proposes the author's vision of the concept of an individual entrepreneur in two planes: legally significant and socio-legal. The mechanisms of organizational and legal support for the liability of an individual entrepreneur are improved, in particular by hierarchizing its types and forms and unifying approaches to bringing such persons to various types of legal liability.

Directions for solving problems of taxation of economic activities of individual entrepreneurs are developed, including through clarification of tax regulation of income not related to entrepreneurial activity, and their separation from the base for calculating other mandatory payments. Further development was provided for the systematization of the legal principles of the activities of individual entrepreneurs, the implementation of the best examples of foreign experience, theorization of the concept of their rights and obligations, as well as the legal basis for the possibility of a person being simultaneously registered as a taxpayer in several statuses.

The practical significance of the results obtained lies in the possibility of using the conclusions and proposals formulated in the dissertation in legislative activity during the improvement of economic, tax and related legislation of Ukraine, in law enforcement practice during the resolution of disputes involving individual entrepreneurs, in the activities of public authorities and regulatory authorities, as well as in the scientific research and educational process during the teaching of economic, business and tax law disciplines. The dissertation has theoretical and applied significance for the further development of scientific approaches to understanding the legal nature of an individual entrepreneur, improving the model of his legal status and increasing the effectiveness of legal regulation of his activities in the conditions of modern economic and social challenges.

Keywords: individual entrepreneur, legal status, economic activity, economic and legal personality, taxation, legal regime of property, termination of activity, liability of an individual entrepreneur, military levy, tax legislation, martial law, post-war recovery.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні результати дисертації

1. **Цимбал В. О.** Організаційно-правові аспекти оподаткування господарської діяльності фізичних осіб-підприємців в Україні: ретроспектива, сучасність, майбутнє // *Alfred Nobel University Journal of Law*. 2024. № 1. С. 65–74. URL: <https://law.duan.edu.ua/images/PDF/2024/1/8.pdf>

2. **Цимбал В. О.** Характеристика правового статусу фізичної особи – підприємця // *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 5. С. 344–348. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/313027/304065>
3. **Цимбал В. О.** Порівняльний аналіз правового статусу ФОПів ЄС, США та ФОПів України // *Європейський правничий часопис*. 2024. № 4. С. 35–41. URL: https://cms.legal-journal.e-u.edu.ua/uploads/7_4_2024_50ad606c7b.pdf
4. **Цимбал В. О.** Адаптація національного законодавства України щодо ФОП до стандартів ЄС і США: порівняльно-правовий аналіз // *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2025. Вип. 45. С. 512-519 DOI. <https://zenodo.org/records/18421759>
5. **Цимбал В. О.** Законодавчі засади здійснення підприємницької діяльності фізичними особами. *Академічні візії*, 2025 (48). DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.18421852>
6. **Цимбал В. О.** Проблеми та перспективи розвитку правового регулювання ФОП в Україні // *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2024. Вип. 43. <https://doi.org/10.5281/zenodo.18421759>
<https://nzlubp.org.ua/index.php/journal/article/view/1931>

Опубліковані праці апробаційного характеру

1. Цимбал В.О. Особливості оподаткування господарської діяльності фізичних осіб-підприємців в Україні. І Міжнародна науково-практичної конференція «Юридична наука: проблеми та шляхи їх вирішення» Збірник 06.03.2025 С. 276
2. Цимбал В.О. Правова основа діяльності фізичної особи-підприємця. Україна на порозі членства в ЄС: правові виклики та перспективи. До 31-ї річниці заснування Європейського Союзу : матеріали науково-практичного круглого столу (м. Київ, 1 листопада 2024 р.) / за заг. ред. д.ю.н., проф. Т. А. Француз-Яковець ; Київський університет інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія». — Київ : АА Тандем, 2024.

3. Цимбал В.О. Правові засади діяльності фізичних осіб-підприємців в умовах воєнного стану. *Еволюція освітніх та наукових стратегій у Центральній та Східній Європі: традиції, інновації, практика: зб. доп. міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 26–27 червня; Одеса, 30–31 липня 2025 р.) / ГО «Інститут інноваційної освіти»; Науково-навчальний центр прикладної інформатики НАН України. – 2-е вид., випр. і доп. – Київ–Одеса–Запоріжжя : АА Тандем, 2025. – 112 с.*

ЗМІСТ

ВСТУП	14
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРО ПРАВОВИЙ СТАТУС ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ-ПІДПРИЄМЦЯ.....	25
1.1 Поняття, ознаки та визначення правового статусу фізичної особи-підприємця.....	25
1.3 Порівняльний аналіз правового статусу ФОП у країнах ЕС, США та України.....	58
Висновки до першого розділу	76
РОЗДІЛ 2.ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАВОВОГО СТАТУСУ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ-ПІДПРИЄМЦЯ.....	79
2.1. Реєстрація фізичної особи-підприємця, припинення фізичної особи-підприємця	79
2.2. Правовий режим майна фізичної особи-підприємця	92
2.3. Права та обов'язки фізичної особи-підприємця	104
2.4. Відповідальність фізичної особи-підприємця	115
2.5.Юридичні колізії статусів фізичних осіб-підприємців в праві	129
Висновки до другого розділу	137
РОЗДІЛ 3.ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ОПОДАТКУВАННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ФІЗИЧНИХ ОСІБ-ПІДПРИЄМЦІВ.....	140
3.1. Аналіз практики оподаткування господарської діяльності фізичних осіб-підприємців в Україні.....	140
3.2. Оцінка ефективності та проблем оподаткування господарської діяльності фізичних осіб-підприємців в Україні	158
3.3. Рекомендації щодо удосконалення системи оподаткування господарської діяльності фізичних осіб-підприємців в Україні.....	177

Висновки до третього розділу	190
ВИСНОВКИ.....	192
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	196
ДОДАТКИ.....	209

ВСТУП

Актуальність теми. Сучасний розвиток Української держави, особливо в умовах необхідності протидії агресії з боку РФ та відновлення територіальної цілісності не можливий без активного залучення усіх наявних ресурсів та соціально-економічного потенціалу. Одним із таких потенціалів нами розглядається економічна активність населення, що розкривається через активну реалізацію громадянами гарантованих державою економічних та господарських прав, які дають можливість активно долучатись населенню до процесів економічного відтворення шляхом набуття громадянами статусу фізичної особи-підприємця.

За своєю економіко-правовою природою такий правовий статус є не тільки унікальним з точки зору розширення правосуб'єктності фізичної особи, наділення її комплексом прав, що дають можливість бути активним повноправним учасником господарських відносин, економічних та фінансових процесів, за для отримання власної вигоди у формі прибутку. Тобто держава, наділяючи громадян відповідним статусом, вирішує одразу дві ключових проблеми: активізацію економічного зростання за рахунок реалізації людського та інтелектуального капіталу громадян та їх підприємницької активності; досягнення високого рівня добробуту населення через відкриття громадянам можливості отримувати самостійно згенеровані доходи та відповідним чином забезпечувати власні соціально-економічні та інші потреби без залучення додаткових стимулюючих заходів від держави чи пільгових режимів соціального забезпечення.

Саме тому, особливої актуальності набуває уточнення правових конструкцій закріплення правосуб'єктності та удосконалення механізмів організаційно-правового забезпечення здійснення фізичною особою-підприємцем господарської діяльності. Сучасне вітчизняне законодавство в сфері регулювання відносин за участі фізичних осіб-підприємців в умовах втрати чинності Господарським кодексом України, уявляється таким, що позбавлено системності. Це об'єктивує актуалізацію наукового дискурсу з приводу подальших шляхів вирішення проблем господарсько-правового

забезпечення діяльності фізичної особи-підприємця, удосконалення державних гарантій їх діяльності, зокрема в контексті врегулювання особливості правового статусу такої особи, його зв'язку із правовим статусом та правосуб'єктністю фізичної особи, як учасника цивільних, сімейних та інших відносин.

Важливими питаннями, які мають бути порушені в аспекті повноти розкриття економічного потенціалу фізичної особи, стосуються її майнового становища, участі в процесах оподаткування, а відтак гарантування державою відповідного балансу правової визначеності щодо саме цієї категорії учасників економічних процесів.

Таким чином, актуальність даного дисертаційного дослідження викликана вимогами соціально-економічних та суспільно-політичних реалій притаманних подальшому розвитку економічного потенціалу та економічного суверенітету України та особливостями сучасного етапу розвитку державотворчих процесів, який пов'язаний із остаточним цивілізаційним вибором України демократичного шляху розвитку в єдиному Європейському Співтоваристві.

Ступінь наукової розробки теми. Проблематика правового забезпечення діяльності фізичних осіб-підприємців та оптимізація їх правового статусу останнім часом стає все більше гострою темою для дослідження, що викликає інколи доволі суперечливий науковий дискурс.

Так, загальнотеоретичні проблеми та аспекти організаційно-правового забезпечення статусу фізичних осіб-підприємців розкриваються в роботах таких вчених як Блащук Т.В., Бобкова А.Г., Бутков І.М., Воротинцева І.В., Дем'яненко О. В., Знаменський Г. Л., Кравчук О. О., Кухарчук А.М., Михальнюк О.В., Моїсєєв Ю.О., Павлюченко Ю.М., Ротань В.В., Сагайдак Ю.В., Стефанчук М. О., Стефанчук Р. О., Хахулін В. В., Щербина В. С., Якимчук Н.М. та інші.

Окремі, найбільш перспективні для імплементації аспекти закордонного досвіду у врегулюванні діяльності фізичних-осіб підприємців знайшли своє відображення в роботах Банасько Т.М., Варичевої Р. М., Грабко О.І., Дубровського В.В., Заковоротного Д.В., Маслова Р.М., Мельник Я. О.,

Науменко Н.С., Прокопчук О.Т., Соболевої І.В., Стащук О.М., Хачатуряна В.Х., Черкашина В.М. тощо.

Найбільш проблемні аспекти правового статусу фізичної особи-підприємців знаходять свої вирішення в роботах таких дослідників як Бриль І. В., Галуцько В.В., Жоравович О. Д., Ільницький О. В., Коваленко Н., Кузьменко О.В., Кучеренко А. В., Новицький А.М., Михальнюк О.В., Мілімко Л. В., Олійник А. Ю., Переверзєв О. М., Тимошенко М.О., Потоцький М. Ю., Рассомахіна О.А., Сериков С. С., Стріяшко Г.М., Фулей Т. І. та інших.

Пропозиції із удосконалення окремих механізмів практичної реалізації господарсько-правової правосуб'єктності фізичних осіб підприємців розкриваються в роботах таких вчених Бутенко Д. С., Василенко А. В., Вінник О. М., Воюцька В. С., Гуменюк В.В., Добрунік Т. П., Дуравкін П. М., Кизим М.О., Криницький І. Є., Нікітенко Л.О., Поляк-Свергун М.В., Пономарьова Н.М., Потапова Д. І., Тревого О.І., Туєва О. М., Черваньова Д. А., Чижова Т. В. тощо.

Особливості правового регулювання діяльності фізичних осіб-підприємців у період воєнного стану знайшли своє відображення в роботах Александрова Б. В., Безрученко Д.В., Волощенко В. І., Гресь Н. Л., Добоша З.А., Кухарчука А.М., Лойко В. В., Недоступ К. К., Солдатенка О. В., Шпак О.М.

Разом з тим, незважаючи на плюралізм поглядів на проблематику оптимізації правового статусу та механізмів правового регулювання діяльності фізичних осіб-підприємців, вона залишається недостатньо дослідженою. Особливо це стосується питань оподаткування, припинення діяльності таких суб'єктів, а також визначення правового режиму їх майна тощо.

Все це у своїй сукупності пояснює актуальність поставлених проблем підвищення ефективності організаційно-правового забезпечення реалізації правосуб'єктності фізичними особами-підприємцями.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана відповідно до планів наукових досліджень кафедри права як складова прикладної роботи: «Правові, процесуальні та

інформаційні інститути: сучасний стан, розвиток, удосконалення» (ДР № 0125U000706), в якій дисертантом на основі аналізу вітчизняних та зарубіжних наукових джерел, чинного законодавства з питань регулювання діяльності фізичних осіб-підприємців, досліджувався досвід зарубіжних країн в різних аспектах реалізації ними власної правосуб'єктності.

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження полягає в тому, щоб на підставі комплексного аналізу теоретичних джерел, нормативно-правових актів, історичного досвіду, сучасного стану та закордонного досвіду запропонувати найбільш ефективні напрямки та механізми удосконалення правового забезпечення діяльності фізичних осіб-підприємців, реалізації їх правосуб'єктності та усунення перешкод для повноцінної реалізації ними власного економічного потенціалу. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

- визначити поняття і ознаки фізичної особи-підприємця, та її правового статусу;
- розкрити правову основу діяльності фізичної особи-підприємця;
- здійснити порівняльний аналіз правового статусу фізичної особи-підприємця у країнах ЕС, США та України;
- встановити особливості процедур реєстрації та припинення фізичної особи-підприємця;
- дослідити особливості правового режиму майна фізичної особи-підприємця;
- уточнити обсяг прав та обов'язків фізичної особи-підприємця;
- сформулювати концепцію відповідальності фізичної особи-підприємця;
- обґрунтувати напрямки подолання юридичних колізій статусів фізичних осіб-підприємців в праві;
- проаналізувати практику оподаткування господарської діяльності фізичних осіб-підприємців в Україні;
- оцінити ефективність оподаткування господарської діяльності фізичних осіб-підприємців в Україні;

– розробити рекомендації щодо удосконалення системи оподаткування господарської діяльності фізичних осіб-підприємців в Україні.

Об’єктом дисертаційного дослідження є суспільні відносини, що виникають в процесі оподаткування господарської діяльності фізичних осіб-підприємців.

Предметом дослідження є організаційно-правові аспекти оподаткування господарської діяльності фізичних осіб-підприємців.

Методи дослідження. Дисертаційне дослідження проводилося за допомогою поєднання загально- та спеціально наукових методів, притаманних правовій науці та іншим суміжним наукам з урахуванням особливостей правового статусу фізичної особи, саме як учасника господарсько-правових відносин.

Широкого застосування отримав зокрема метод діалектичного пізнання сутності та ознак правового статусу фізичної особи-підприємця (підрозділ 1.1). Вагомих результатів в дослідженні правового забезпечення процесів регулювання діяльності фізичної особи-підприємця та законодавчого закріплення її правового статусу було досягнуто за рахунок застосування структурно-функціонального підходу (підрозділ 1.2). В той же час за допомогою формально-логічного методу у поєднанні із інструментарієм порівняльно-правового методу було здійснено пошук ефективних форм та механізмів правового забезпечення господарської діяльності фізичних осіб-підприємців за законодавством зарубіжних країн (підрозділ 1.3).

Феноменологічний підхід у всій сукупності притаманних йому методів наукового пізнання активного застосовувався під час вивчення сутності процесів легітимізації правового статусу фізичної особи підприємця та припинення його (підрозділ 2.1). Методи гносеології та класифікації також отримали широкого застосування під час розкриття генези та особливостей правового закріплення правового режиму майна таких осіб (підрозділ 2.2).

Методи системного аналізу використовувалися під час аналізу сукупності прав та аналізу, а також обсягу відповідальності фізичної особи-підприємця (підрозділи 2.3, 2.4). Методи абстрактного та конкретного вжито при розкритті

онтологічного змісту юридичних колізій статусів фізичних осіб-підприємців в праві (підрозділ 2.5).

Особливості форм та методів практики оподаткування господарської діяльності фізичних осіб-підприємців в Україні було розкрито за рахунок використання методу структурного аналізу (підрозділ 3.1).

Методи експертних оцінок, аналізу та синтезу, як найбільш загальний інструментарій наукового пізнання використовувались під час ретроспективного та індикаційного аналізу ефективності та проблем оподаткування господарської діяльності фізичних осіб-підприємців в Україні (підрозділ 3.2).

В той же час активне застосування порівняльно-правового методу дало змогу розробити рекомендації щодо удосконалення системи оподаткування господарської діяльності фізичних осіб-підприємців в Україні (підрозділ 3.3).

Інформаційною базою дисертаційного дослідження є вітчизняне законодавство в сфері регулювання окремих аспектів діяльності фізичних осіб-підприємців матеріали ДПС України, наукові здобутки вітчизняних та зарубіжних учених, матеріали науково-практичних конференцій, міжнародних організацій.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є комплексним дослідженням організаційно-правового забезпечення діяльності фізичних осіб підприємців. Зокрема, положення, що становлять наукову новизну, такі:

вперше:

– розроблено напрямки удосконалення системи оподаткування господарської діяльності ФОП в Україні: по-перше, усунення недоліків та випадків правової невизначеності при організаційно-правовому забезпеченні процесу адміністрування військового збору та єдиного податку; по-друге, впровадження особливого правового режиму оподаткування діяльності в сфері цифрової економіки; по-третє, удосконалення процесу адміністрування податків та зборів на спрощеній системі оподаткування;

— за результатами дослідження запропоновано закріпити у законодавстві наступні положення, що сприятимуть вдосконаленню правового режиму майна приватного підприємця та забезпечуватимуть захист його майнових прав та інтересів: обов’язкове страхування майнової відповідальності ФОП за зобов’язаннями, пов’язаними зі здійсненням ним підприємницької діяльності; рекомендацію укладення між приватним підприємцем та іншим з подружжя шлюбного контракту, умовами якого може бути усунення конкуренції норм цивільного, господарського та сімейного законодавства, скориговано перелік видів майнових активів, що належать до особистої приватної власності кожного з подружжя, визначено інші, ніж передбачені законом, розміри часток дружини та чоловіка у праві спільної сумісної власності подружжя з урахуванням інтересів дітей тощо;

- доведено доцільність імплементації в національне законодавство застосування податкового навантаження, а також запровадження динамічної шкали оподаткування ФОП. Оскільки, враховуючи результати проведеного порівняльного аналізу правового статусу ФОП у країнах ЕС, США та України встановлено, що індивідуальне підприємництво в США має унікальність у державно-правовому забезпеченні через наявність особливих повноважень у Федерального Уряду, спрямованих на запобігання, а не контроль за проявами порушення фінансової дисципліни. Саме тому оподаткування діяльності SP та їх фінансові операції не відділяються від фінансових операцій власне фізичної особи. Тобто будь-яка фінансова діяльність фізичної особи враховується як діяльність, в тому числі і витрати SP. Для України така практика є доцільною, хоча і складною.

удосконалено:

— удосконалено положення щодо правових наслідків визнання фізичної особи неплатоспроможною шляхом обґрунтування доцільності встановлення законодавчого обмеження права такої особи на повторне набуття статусу фізичної особи – підприємця протягом трьох років після визнання її неплатоспроможною, а також обмеження на певний період можливості здійснення нею підприємницької діяльності за тими самими видами

економічної діяльності (КВЕД) або в тій самій сфері, у якій така діяльність здійснювалася до відкриття провадження у справі про неплатоспроможність;

- принципи господарсько-правової відповідальності, згідно з якими: потерпіла сторона має право на відшкодування збитків незалежно від того, чи є застереження про це в договорі; передбачена законом відповідальність виробника (продавця) за недоброякісність продукції застосовується також незалежно від того, чи є застереження про це в договорі; сплата штрафних санкцій за порушення зобов'язання, а також відшкодування збитків не звільняють правопорушника без згоди другої сторони від виконання прийнятих зобов'язань у натурі; у господарському договорі неприпустимі застереження щодо виключення або обмеження відповідальності виробника (продавця) продукції;

– правові конструкції ст. 170 ПК України, які чітко визначатимуть склад доходів та витрат ФОП при визначенні ними бази оподаткування. Таким чином, в такий спосіб досягається правова визначеність стосовно двох видів доходів фізичної особи: трудових доходів, що не пов'язано напряду із реалізацією нею своєї правосуб'єктності в якості ФОП, хоча і має господарсько-правовий характер; надходжень отриманих внаслідок реалізації фізичної особи цивільної правосуб'єктності. Свідомо уникаються надмірно точні перерахування потенційних варіантів отримання надходжень від реалізації останньої, оскільки окрім відносин спадщини, сімейних відносин (розподіл спільного майна), цивільних договорів не пов'язаних з діяльністю ФОП або таких що не вимагають реєстрації відповідного правового статусу тощо фізична особа стає учасником відносин, які наразі не охоплюються правовим регулюванням національного законодавства. Це зокрема стосується цифрової економіки, можливостей генерації доходу за допомогою технології блок-чейну, технологій р2р тощо. Тобто тих форм економічної активності, які пов'язані із стрімким розвитком технологій та не можуть внаслідок цього охоплюватись державним регулюванням.

дістало подальшого розвитку:

– підходи до процедур реєстрації та припинення ФОП. Встановлено,

що державна реєстрація ФОП здійснюється за умови дотримання двох важливих умов: набуття фізичною особою повної цивільної дієздатності, а також здійснення діяльності яка не заборонена законом. Доведено, що будь-яка інформація щодо фізичної особи, яка функціонує в статусі ФОП та яка пов'язана із її діяльністю чи результатами господарського процесу є відкритою, публічною та знаходиться у відповідному доступі. Станом на 2025-2026 роки Україна продовжує демонструвати високі темпи цифровізації. Завдяки платформі Дія, реєстрація ФОП в Україні є однією з найшвидших у світі, займаючи лише кілька хвилин у повністю автоматичному режимі без участі реєстратора;

-тлумачення поняття і ознак фізичної особи-підприємця та її правового статусу. Встановлено, що правовий статус ФОП виходить за межі змісту та обсягу правового статусу фізичної особи з урахуванням специфічних обов'язків, які є похідними від правового статусу власне ФОП як учасника підприємницької діяльності. В той же час сам правовий статус ФОП є невід'ємним від фізичної особи громадянина, але надає останньому необхідного обсягу правосуб'єктності під час реалізації ним своїм конституційних прав та задоволення потреб саме як людини. Такий підхід дає нам чітке усвідомлення того, що ФОП не може існувати поза межами правового статусу людини, як фізіологічної істоти та громадянина, а тому наслідки діяльності ФОП прямо впливають, в тому числі і негативним чином, на правосуб'єктність фізичної особи, зокрема це стосується виконання обов'язків та застосування юридичної відповідальності;

— обґрунтування значимості обсягу прав та обов'язків ФОП. Встановлено їх особливе місце в системі реалізації прав ФОП та посідає гарантоване державою право їх захисту. При цьому у законодавстві підкреслюється, що суб'єкт господарювання може використовувати різні форми та засоби захисту своїх прав та законних інтересів;

— напрямки вирішення юридичних колізій статусів фізичних осіб-підприємців в праві, які базуються на трьох елементах: вольовий характер — втілюється у самотійному прийнятті рішення фізичною особою на власний

ризик, з урахуванням власних особистих можливостей реалізувати економічний та підприємницький потенціал шляхом проходження відповідних дозвільних процедур та набуття правового статусу ФОП; ризиковість – як ознака діяльності фізичної особи в статусі ФОП з урахуванням непередбачуваності та невизначеності економічного середовища, в якому така особа набуватиме додаткові права та зобов’язання, по відношенню до третіх осіб; самостійний характер діяльності – проявляється в тому, що ФОП відповідає за набутими зобов’язаннями власними активами, в тому числі і тими, які фізична особа набула та володіла до прийняття рішення про здійснення підприємницької діяльності.

Практичне значення одержаних результатів. Теоретичні та прикладні висновки і рекомендації дисертаційного дослідження можуть бути використані в:

- науково-дослідній роботі – у процесі подальших наукових розробок методологічного та практичного характеру під час реалізації окремих елементів правосуб’єктності фізичної особи-підприємця під час здійснення оподаткування;

- законотворчій діяльності – для удосконалення окремих норм законодавства України в сфері регулювання оподаткування діяльності фізичної особи-підприємця;

- навчально-методичній роботі – при викладанні навчальних дисциплін «Господарське право» та «Податкове право»; для підготовки підручників, навчальних посібників і навчально-методичних матеріалів.

Дискусійні положення дисертаційного дослідження можуть стати основою для подальших наукових розробок.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження є самостійною науковою роботою, в якій розвинуто теоретико-методологічні засади та досліджено практику правового забезпечення оподаткування в діяльності фізичних осіб-підприємців за досвідом зарубіжних країн. У роботі всі наукові положення, висновки та пропозиції одержані дисертантом особисто. Результати дисертаційного дослідження викладені в одноосібних опублікованих працях.

Апробація результатів дисертації. Результати дисертаційного дослідження обговорені та отримали позитивну оцінку на наукових семінарах та круглих столах. Основні положення, висновки дисертації оприлюднені автором у шести фахових наукових працях, з них одна у міжнародному виданні та трьох науково-практичних конференціях, з них у двох міжнародних. Наукові результати дослідження були обговорені та отримали позитивну оцінку.

Публікації. Результати дисертації опубліковані автором у 6 наукових працях, 3 публікацій у матеріалах і тезах конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації становить 215 сторінок, основний зміст роботи викладено на 208 сторінках, список використаних джерел містить 135 найменувань на 13 сторінках. Дисертація в основному тексті містить 2 рисунки.

РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРО ПРАВОВИЙ СТАТУС ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ-ПІДПРИЄМЦЯ

1.1 Поняття, ознаки та визначення правового статусу фізичної особи- підприємця

Реалізація громадянами будь-якої демократичної держави їх прав та законних інтересів є головним пріоритетом внутрішньої політики Уряду. Безумовно вся сукупність та комплекс громадянських прав і свобод являє собою єдину екосистему з точки зору відносин громадянства, але деякі права мають важливе значення не тільки для самої особи, але в створюють синкретичний позитивний ефект і для самої держави. Так, зокрема мова йде про економічні права та інтереси, реалізуючи які громадяни створюють необхідний вже для держави рівень економічного розвитку, формуючи внутрішній валовий продукт. Економічні права громадянина, як власне в право на працю є фундаментом і для забезпечення самими громадянами власного добробуту та належного рівня життя, їх соціального становища тощо. Тому держава окрім створення гарантій для їх реалізації зацікавлена і в стимулюванні господарської активності населення.

В такий спосіб, здійснюючи господарську діяльність, громадяни в певний спосіб долучаються до загальнодержавного економічного розвитку частково вирішуючи завдання держави, зокрема із створення стійкої економіки та економічного зростання, забезпечення населення роботою (шляхом найму працівників), створення умов для соціального забезпечення населення. Особливої актуальності ці питання набули в контексті розвитку самостійної господарської активності через самозайнятість та формування прошарку фізичних осіб підприємців. Саме така форма одночасної реалізації і права на працю, і економічних прав, і права на самореалізацію, – як приватне одноосібне підприємництво – і є одним із найбільш актуальних напрямків державної політики України особливо в нинішніх умовах та реаліях протидії збройній агресії з боку РФ, оскільки дає можливість реалізувати один із найбільш

перспективних економічних потенціалів - потенціал інтелектуального підприємництва. Саме тому для розкриття та практичного вирішення проблем державно-правового регулювання діяльності фізичних осіб-підприємців (далі – ФОП) і необхідно визначитись із теоретико-методологічними засадами їх правового становища, режиму діяльності та сутнісними ознаками самого економіко-юридичного феномену ФОП.

Досліджуючи проблематику правового режиму діяльності та статусу ФОП, необхідно в першу чергу здійснити термінологічний аналіз підходів науковців до розуміння даного правового статусу фізичної особи. Так, О.О. Кравчук чітко зазначає, що кожна фізична особа має три правові статуси: власне фізична особа, як учасник цивільних та інших правовідносин, спрямованих на задоволення особистісних потреб та реалізацію інтересів та фізична особа, як суб'єкт господарсько-економічних відносин. Останнє включає в себе власне ФОП та самозайняту особу – особливий правовий статус, який надає право здійснювати фізичній особі спеціальні види діяльності (адвокатська діяльність, арбітражне управління в статусі арбітражного керуючого тощо) [35, с. 195-196]. Звертаючись до класичних робіт вітчизняних правників, необхідно звернути особливу увагу на роботи цивіліста Р. О. Стефанчука, який робить висновок про те, що будь-які правові статуси особи, окрім того, яким вона наділяється у відносинах громадянства є похідним як раз таки від обов'язку та гарантій держави забезпечувати та охороняти людину і громадянина як найбільшу цінність держави [84, с. 184-192]. Тобто слідуючи за логікою вченого правовий статус ФОП є похідним від правового статусу фізичної особи в частині реалізації нею комплексу економічних прав, як невід'ємної сукупності громадянських та політичних прав, визнаних на міжнародному рівні та гранатова них кожною демократичною державою.

Подібної точки зору дотримується і В.П. Тихий, додаючи, що реалізація будь-якого похідного статусу фізичною особою є не тільки способом забезпечення власних потреб, але і своєрідна форма делегування державою самій фізичній особі частини повноважень в сфері свого правового захисту [85, с. 42-43]. В цьому ж контексті О.В. Михальнюк зазначає, що реалізація

фізичною особою права на здійснення економічної діяльності через спеціальний правовий статус – ФОП – відповідає не тільки інтересам та потребам самого громадянина, але і економічним інтересам держави, а тому доцільно розглядати ФОП як самостійний особливий суб'єкт господарсько-економічних відносин, який реалізує власну правосуб'єктність шляхом набуття спеціального правового статусу та отримання відповідного кола прав та обов'язків в додаток до тих, що існують у фізичної особи у відносинах громадянства. Така позиція науковця цілком кореспондується із конституційним обсягом прав та обов'язків людини, зокрема в контексті сплати податків та інших обов'язкових платежів на користь держави, що прямо передбачено ст. 67 Конституції України [34]. Нами підтримується дана теза, оскільки правовий статус та сутність діяльності ФОП, в першу чергу як учасник суспільних відносин, характеризує його саме як суб'єкта господарювання, натомість невіддільність правового статусу ФОП від правового статусу самої фізичної особи, як громадянина – демонструє та характеризує лише один із аспектів правосуб'єктності такої особи, як члена соціуму.

В такому розумінні дослідники О.В. Дзера, Н.С. Кузнєцова, В.В. Луць визначають ФОП як самостійний суб'єкт суспільних відносин, наділений додатковими елементами правового статусу фізичної особи при реалізації ним відмінних від господарських функцій [19, с. 388-340]. Введення в науковий обіг категорії «функція» при визначенні сутності правового статусу ФОП є важливим елементом індивідуалізації саме цієї іпостасі фізичної особи.

Необхідно зауважити, що реалізація будь-якого обсягу конституційних прав фізичною особою є засобом реалізації ним власних інтересів, забезпечення потреб, що на практиці втілюється у виконанні певної сукупності дій, заходів які можливі через наявність певного функціонального потенціалу фізичної особи. Функції ФОП, як суб'єкта господарювання, особливо в контексті його відносин з державою при створенні доданої вартості та оподаткування його діяльності, створюють відповідний масив характеристик його не як фізичної особи громадянина, а як учасника економічних відносин відтворення та перерозподілу благ.

Саме через функції ФОП розкриватиметься особливість його правового статусу та окремих його елементів, і саме такі функції потребуватимуть необхідного законодавчого закріплення та ідентифікації на рівні нормативно-правових актів.

Саме тому А.М. Кухарчук зазначає, що «ФОП є достатньо інноваційним суб'єктом правової науки, оскільки здійснення підприємницької діяльності під час розподільчої економіки було суворо заборонено, а його безпосередня легалізація була відображена лише за часів здобуття Україною незалежності в Законі України Про підприємництво» [73], який протягом певного етапу незалежної України постійно вдосконалювався, але втратив чинність. Що демонструє тренд до необхідності впровадження окремого позначення ФОП як «суб'єкт – громадянин», що є більш досконалим та лаконічним у позначенні державно-правових відносин та відображає логіку економічної діяльності самого ФОП та його участі в процесі розподілу благ» [38, с. 225-226]. Зауважимо на тому, що нами не поділяється необхідність виділення додаткової детермінації ФОПа як «суб'єкт – громадянин», що лише обтяжуватиме термінологічний інструментарій та створюватиме додаткові перешкоди для ефективного правового врегулювання окремих аспектів діяльності власне ФОП. Але слід наголосити і на тому, що вчений правий характеризує особливість самої конструкції відносин «ФОП-держава».

Так, у конструкції відносин громадянства, де виступає той же самий суб'єктний склад по своїй філософсько-правовій сутності: громадянин та держава – більшість основна сукупність обов'язків лежить саме на державі. Держава гарантує реалізацію та захист прав особи, в тому числі і її права самореалізації та реалізації економічного потенціалу шляхом реєстрації ФОП, як окремого правового статусу.

Натомість у конструкції відносин «ФОП-держава» саме ФОП наділяється значно більшим обсягом повноважень, оскільки держава перебуває в незмінному становищі в обох конструкціях. Тобто фактично, А.М. Кухарчук наголошує на існуванні двох вимірів відносин між державою та громадянином, які відрізняються правосуб'єктним навантаженням останнього.

Власне тому Т.В. Блащук, говорячи про ФОП, як суб'єкта підприємницької діяльності, постійно ув'язує характер його діяльності із владно-управлінським впливом, який здійснює держава у випадках недостатнього чи неповноцінного обсягу правосуб'єктності ФОП, зокрема в аспектах недотримання ним певних вимог щодо такої діяльності [3, с. 162]. Тобто ми робимо перший головний висновок про те, що основна фундаментальна відмінність правового статусу ФОП від правового статусу фізичної особи полягає у тому, що з точки зору зобов'язань та деліктоздатності статус ФОП є таким, що виходить за межі філософсько-правової концепції громадянських прав, що доцільно відобразити наступним чином (рис. 1.1).

Рис. 1.1. Взаємозв'язок правового статусу фізичної особи як громадянина та як ФОП із праворегулюючим впливом держави.

Таким чином, наголошуємо на тому, що правовий статус ФОП виходить за межі змісту та обсягу правового статусу фізичної особи з урахуванням специфічних обов'язків, які є похідними від правового статусу власне ФОП як учасника підприємницької діяльності. В той же час сам правовий статус ФОП є невід'ємним від фізичної особи громадянина, але надає останньому необхідного обсягу правосуб'єктності під час реалізації ним своїм конституційних прав та задоволення потреб саме як людини. Такий підхід дає

нам чітко усвідомлення того, що ФОП не може існувати поза межами правового статусу людини, як фізіологічної істоти та громадянина, а тому наслідки діяльності ФОП прямо впливають, в тому числі і негативним чином, на правосуб'єктність фізичної особи, зокрема це стосується виконання обов'язків та застосування юридичної відповідальності. В той же час в своїй більшості наслідки пов'язані з фізичною особою, як індивідуальністю та фізіологічною істотою, не можуть впливати, в тому числі шляхом обтяження, на її правовий статус ФОП, за винятком грошових зобов'язань за персональними особистими кредитами та позиками та станом здоров'я. Наприклад, розірвання відносин громадянства не означає автоматичну втрату статусу суб'єкта підприємницької діяльності, а лише його трансформацію з урахуванням первісного правового зв'язку між державою та особою, яка вийшла або позбавлена її громадянства.

Слушним в цьому контексті є зауваження М.О. Стефанчук з приводу соціальних та фізіологічних ознак індивідуалізації фізичної особи. Так, вчений зазначає, що будь-які додаткові обсяги прав та обов'язків, що є похідними від реалізації особою обсягу її конституційних прав та обов'язків не мають самостійного характеру у випадку зміни такою особою форми реалізації її конституційних прав [83, с. 52-54]. Це прямо пов'язано із тим, що Н. Якимчук визначає як тріумвірат вимірів філософсько-правового буття особи: «правовий статус», «правовий режим», «правове положення». Кожна із вказаних категорій по відношенню до фізичної особи громадянина наповнюється додатковим змістом у випадку набуття такою особою додаткових соціально-правових статусів, що в подальшому втілюється в модусі її поведінки та відповідному регуляторному впливу на таку поведінку з боку держави [100, с. 14-15]. Тобто ми отримуємо другу індивідуалізуючи детермінанту ФОП – модус поведінки – яка на рівні із функціональним навантаженням ідентифікує та уособлює конкретну фізичну особу в її статусі суб'єкта підприємницької діяльності. Це означає, що громадянська рівність можливостей, яка гарантована всім без виключення громадянам державою на рівні Основного Закону, диверсифікується та змінюється на щаблі економічних можливостей, які

залежать від ефективності реалізації фізичною особою власного економічного потенціалу та обсягу господарсько-економічних або підприємницьких прав.

Саме тому, одним із класичних визначень ФОП та її правового статусу є запропоноване В.С. Щербиною, яке зводиться до суб'єкту здатного на власний розсуд та ризик реалізувати комплекс господарської правосуб'єктності з метою отримання прибутку та участі в процесах відтворення та перерозподілу економічних благ держави, у формі одноосібного суб'єкту господарювання [97, с. 120-122]. В. Ротань зазначає, що в такому тлумаченні ключовим елементом правового статусу виступає воля особи змінити здійснювати підприємницьку діяльність шляхом реалізації того комплексу можливостей, які надані державою та закріплені на рівні конституційних гарантій [69, с. 64-65]. На вольову складову звертає увагу також і В. Селіванов, який власне за рахунок її наявності і розрізняє статуси фізичної особи та ФОП [73, с. 8-9]. Оскільки дослідник розмежовує ці статуси як окремі правові реальності суспільно-економічного буття людини, то ми лише частково погоджуємося із його позицією, щодо необхідності вольового елементу та його визначальній ролі для ідентифікації правового статусу саме ФОП.

Крім того, слід наголосити, що саме В. Селіванов перший запропонував проект Кодексу про підприємництво, який би став головним кодифікованим актом в сфері регулювання відносини за участі ФОП, а також процедурні аспекти пов'язані із його створенням, діяльністю, оподаткуванням, ліквідацією тощо. На разі, забігаючи наперед, наголошуємо на відсутності єдиного кодифікованого акта в сфері регулювання правового статусу та режиму господарської діяльності ФОП.

Говорячи про класичне тлумачення ФОП та його правового статусу необхідно згадати роботи Н. О. Саніахметової та О. М. Вінник, які готувались ще до прийняття Господарського кодексу України, який наразі втратив свою чинність. Так, Н. О. Саніахметова вважала, що правовий статус ФОП це сукупність додаткових елементів правоздатності та деліктоздатності фізичної особи, які вона отримує після проходження спеціально визначеної державою процедури легітимізації підприємницької діяльності відмінної від юридичної

особи [72, с. 27-29]. Простота цієї позиції пояснюється одночасно тим, що вона походить напряду від доктрини господарсько-правової науки, по-друге, концентрацією уваги на динамічній складовій діяльності фізичної особи при набуття нею статусу ФОП.

Також слід навести і точку зору Г. Л. Знаменського, В. В. Хахуліна, В. С. Щербини, які зводять детермінацію ФОП до правового статусу, набутого фізичною особою під час її практичної реалізації можливостей наданих державою для забезпечення потреб економічного, господарського, матеріального та підприємницького характеру [24]. Дослідники зводять весь статус ФОП до трьох елементів: вольовий, самостійний, ініціативний характер суспільного буття людини. Тобто ми відмічаємо, три базових елементи, на яких ґрунтується правовий статус ФОП та і взагалі сам феномен індивідуального особистого підприємництва:

- вольовий характер – втілюється у самостійному прийнятті рішення фізичною особою на власний ризик, з урахуванням власних особистих можливостей реалізувати економічний та підприємницький потенціал шляхом проходження відповідних дозвільних процедур та набуття правового статусу ФОП;

- ризиковість – як ознака діяльності фізичної особи в статусі ФОП з урахуванням непередбачуваності та невизначеності економічного середовища, в якому така особа набуватиме додаткові права та зобов'язання, по відношенню до третіх осіб;

- самостійний характер діяльності – проявляється в тому, що ФОП відповідає за набутими зобов'язаннями власними активами, в тому числі і тими, які фізична особа набула та володіла до прийняття рішення про здійснення підприємницької діяльності.

До цих ознак треба додати визначені нами раніше: функціональність, як зовнішній прояв правового статусу ФОП, що втілюється в конкретних діях особи, і як нам тепер зрозуміло, які ґрунтуються на вольовому аспекті; модус поведінки, тобто практична реалізація діяльності ФОП в конкретному наборі поведінкових детермінант, які обумовлені межами визначеними

законодавством та змістовно виражаються через наведені вище характеристики: самотійна, вольова, ризикова діяльність.

В свою чергу О. М. Вінник звертається до суб'єктної особливості функціонування ФОП, відмінної від юридичної особи, тобто ти визначає її як окремий самотійний суб'єкт господарювання, діяльність якого здійснюється в особливий спрощений спосіб, в тому числі і в аспекті відносин з державою [10, с. 102-104]. Така «спрощеність», яка стосується в першу чергу відносин оподаткування, звітності та контрольно-наглядової діяльності з боку держави, розглядатиметься нами далі, але не відмітити її в якості ознаки правового статусу ФОП не можна, оскільки вона завжди протиставляється статусу юридичної особи та є предметом постійного законодавчого вдосконалення.

Необхідно зауважити, що з точки зору правового регулювання, і нами це буде доведено в подальшому дослідженні, законодавець завжди розмежовує та ніби відтіняє спрощене регулювання діяльності ФОП надмірно складними правовими конструкціями, які застосовуються до функціонування юридичних осіб. В такий спосіб створюється хибне уявлення про те, що діяльність ФОП є більш простою, а тому держава спрямовує відповідну аргументацію для стимулювання підприємницької активності населення. Особливої актуальності в умовах України це набуває через скорочення економічного виробництва та вихід багатьох суб'єктів господарювання із внутрішнього ринку, що пов'язано із збройною агресією РФ проти України.

Насправді ж «спрощений характер» функціонування ФОП відноситься виключно до мінімізації кількості дозвільних процедур та контрольно-наглядових заходів і податкового навантаження. Натомість в інших аспектах, зокрема в процесі виконання зобов'язань чи відносинах банкрутства саме особливий юридичний зв'язок правового статусу ФОП із індивідуальним особистісним статусом громадянина є тим елементом який ускладнює, а точніше перевантажує негативність наслідків для особи. Наприклад, мова йде про те, що юридична особа відповідає по зобов'язаннях власним майном та в певному обмеженому обсязі майном учасників, в той час як ФОП відповідає власним майном та активами.

В той же час ліквідація юридичної особи через визнання її неплатоспроможною, а згодом провадження в процедурі банкрутства не тягне за собою обмежень по відношенню до її засновників чи учасників. В той же час ліквідація ФОП в такій процедурі через визнання неплатоспроможною породжує нову систему обмежень для фізичної особи, які серед іншого проявляються в забороні здійснення певних видів діяльності чи обмежень можливостей залучення коштів третіх осіб, зокрема банківських та інших фінансових установ.

Такі відмінності з одного боку детермінують правовий статус ФОП та визначають його особливість, з іншого – створюють певні бар'єри та перешкоди для реалізації фізичною особою громадянином власного економічного та підприємницького потенціалу. Тому самостійність, ризиковість та вольовий характер, в якості індивідуалізації правового статусу ФОП мають таке важливе значення, яке проявляється через усвідомлення особою потенційно негативних але можливих наслідків, і які визначають саме той конкретний модус поведінки, який дозволений в межах встановлених державою законодавчих обмежень чи рамок нормативно-правового забезпечення функціонування ФОП.

В цьому контексті слушними є твердження В. С. Воюцька про те, що підприємницька діяльність є активною, ініціативною та систематичною діяльністю. Ініціативність і проактивність підприємницької діяльності, хоча й розуміється в якості позитивної риси цієї діяльності, утім, слід мати на увазі, й те, що відповідні ініціативи: можуть бути помилковими, негативно позначатись на ринку, суспільстві та державі; можуть приховувати недобросовісні мотиви підприємця [13, с. 225-226]. Тобто вчена робить акцент саме на самостійності та ініціативності, як ознаках активної громадянської позиції фізичної особи при прийнятті рішення набути правового статусу ФОП.

Як зазначають В.В. Гуменюк і О.І. Тревого, будь-яка діяльність ФОП характеризується підприємницьким ризиком, що закономірно, адже зазначена діяльність – це постійне реагування на внутрішні та зовнішні ризики [16, с. 17-18]. В сучасних умовах економічної невизначеності та трендів останнього

десятиріччя О.О. Леонов додає до ризиковості фактор цифрового суспільства, такі як штучний інтелект (далі – ШІ) та діджиталізацію економічних процесів, що призводить до появи нових вимог та ознак індивідуальної підприємницької діяльності в якій правовий статус ФОП потребує перегляду з точки зору регуляторного впливу держави [40, с. 117-118]. Необхідно погодитись із позицією дослідника стосовного того, що правовий статус ФОП та регулювання його діяльності з боку держави в умовах так званої цифрової економіки дійсно потребують трансформацій з урахуванням появи нових господарсько-правових феноменів, так як криптовалюта, криптобіржі, технології блок-чейн, цифровий продукт тощо.

В умовах матеріального виробництва та постіндустріального суспільства розвиток економічних процесів обумовлювався традиційними для законодавця категоріями, пов'язаними із можливістю з боку держави здійснювати фізичний контроль та нагляд за діяльністю суб'єктів господарювання. В умовах цифрової економіки, коли матеріальне виробництва замінюється віртуальними економічними відносинами та продуктами, не пов'язаними навіть зі зрозумілими законодавцю об'єктами інтелектуальної власності, виникають ситуації, коли ФОП реалізуючи власний економічний потенціал створює додаткову вартість, яку неможливо конкретизувати для потреб оподаткування.

Іншими словами, держави відчують потребу в регулюванні процесів, які вони не здатні охопити власною наглядовою діяльністю, що ускладнює адміністрування багатьох економічних процесів. Натомість для самих ФОП цифрова економіка є значно більш привабливою з точки зору отримання матеріальних благ та реалізації власного підприємницького потенціалу.

В даному дисертаційному дослідженні нами охоплюватимуться деякі дискусійні питання оновлення або навіть новелізації окремих елементів правового статусу ФОП, що пов'язано із розвитком цифрової економіки. Саме тому на етапі теоретико-методологічного визначення сутності та ознак такого правового статусу ми наголошуємо на тому, що в сучасних умовах віртуальний характер діяльності ФОП може стати на один щабель із практичною діяльністю, при чому обидві такі діяльності матимуть наслідки отримання прибутків та як

результат характеризуватимуть функціонування ФОП як ефективного. Це в свою чергу, створюватиме необхідність державного регулювання нових форм та видів діяльності ФОП та навіть нових модусів її поведінки в умовах цифрової економіки.

Власне «Ю. В. Сагайдак також наголошує на тому, що самостійність та вільне волевиявлення, спрямоване на досягнення майнових та немайнових інтересів є необхідною передумовою для реалізації фізичною особою особливого правового статусу у сфері підприємницької діяльності» [47]. Сам же правовий статус ФОП, як суб'єкта підприємництва означає собою комплекс прав, свобод та обов'язків, якими наділяється фізична особа після офіційної процедури легалізації її діяльності [71, с. 45-46]. Тотожної точки зору отримується також Л.О. Нікітенко, вказуючи, що «діяльність ФОП, є особливою формою підприємницької діяльності, що проявляється через її самостійний характер здійснення, адже самостійність в цьому сенсі є можливістю особи, яка стає підприємцем, самостійно вирішувати всі питання діяльності власного підприємства або самостійно спрямовувати свою підприємницьку діяльність, здійснювати юридично значущі дії щодо реалізації своєї підприємницької правоздатності, виходячи з економічної вигоди та кон'юнктури ринку, відповідно до Конституції та законів України» [47, с. 196-197].

Доповнюючи дану точку зору, поряд із можливістю слід поставити категорію «здатність», оскільки фізична особа реалізуючи власний економічний та підприємницький потенціал повинна своїм вольовим рішенням взяти на себе нове для неї коло обов'язків, тобто набути відповідної правосуб'єктності, яка на відміну від цивільної не є невіддільною та апріорі існуючою від народження чи за умови досягнення певного віку.

Фактично здатність, як ознака діяльності ФОП відноситься не стільки навіть до правового статусу власне ФОП, скільки до вольового елементу, що має бути реалізований фізичною особою до набуття нею правового статусу ФОП. Іншими словами: здатність реалізувати діяльності в статусі ФОП є передумовою для її ефективності у здійсненні підприємницької діяльності. На

відміну від категорії «можливість» категорія «здатність» складає не обов'язків елемент, оскільки за відсутності здатності особа все одно може приймати рішення здійснювати підприємницьку діяльність, і в цьому як раз то і проявляється її ризиковий характер. Ризиковість напряду пов'язана із оцінкою фізичної особи свого економічного потенціалу та спроможності його реалізувати після набуття правового статусу ФОП. Натомість така категорія як «можливість» є визначальною, оскільки вона характеризує наявність сукупності умов, що створюють саму допустимість реалізації фізичною особою-громадянином своєї економічної та підприємницької діяльності через набуття правового статусу ФОП, що пов'язано із проходженням відповідних процедур легітимізації та легалізації такої діяльності.

Мова йде зокрема про те, що «можливість» розкривається через досягнення умов для здійснення діяльності ФОП: досягнення певного віку, набуття певних дозвільних документів (для реалізації окремих видів підприємницької діяльності) тощо. При цьому «здатність», як сукупність факторів внутрішнього психоемоційного та фізіологічного стану особи та зовнішнього середовища, демонструє та характеризує перспективи досягнення тих чи інших цілей при набутті не статусу ФОП та здійснення в такий спосіб підприємницької діяльності.

Відсутність фактично здатності ефективно здійснювати підприємницьку діяльність при ухваленні рішення набуття статусу ФОП за умови наявності відповідних можливостей, тобто досягнення умов необхідних для цього, є одним із характеризуючих ознак вольового елементу самостійної ризикової діяльності особи, яка прагне до самореалізації чи реалізації економічного потенціалу шляхом набуття особливого правового статусу ФОП.

На додаток до вказаних особливостей правового статусу ФОП Ю.В. Сагайдак робить акцент і на таких ознаках як: систематичність, спрямованість на одержання прибутку, творчий новаторський характер; систематичність; повна майнова відповідальність, що дає можливість характеризувати ФОП, як особливого суб'єкта господарювання, який спрямовує свою активність на здійснення правомірних дій, що мають професійний, систематичний характер з

метою одержання прибутку шляхом набуття відповідного правового статусу у господарсько-правових та адміністративно-правових відносинах з державою [70, с. 194-196]. Не вдаючись до детального доктринального аналізу цих двох категорій відносин зауважимо, що адміністративно-правові проявляються через систему легалізації, дозвільних процедур та взаємодії із державними органами й установами в процесі здійснення ними контрольних наглядних заходів по відношенню до ФОП. Натомість, господарсько-правові відносини – це фактичні відносини з реалізації ФОП власного економічного потенціалу та цілей підприємницької діяльності.

В цьому контексті І.М. Бутков, вказує, що «ФОП – це особа, яка проявляє підприємницьку ініціативу в розвитку економічної сфери країни, здійснює підприємницьку діяльність із метою підвищення продуктивності праці і зниження витрат виробництва та несе особисту відповідальність за результати своєї діяльності» [8, с. 71-72]. Так, дослідник додає важливий елемент до характеристики правового статусу ФОП – реалізація праці, як особливої економіко-господарської властивості індивідуума. Саме через працю відбувається індивідуалізація ФОП та визначається його унікальність першу чергу як учасника господарських відносин.

В Україні саме набуття правового статусу ФОП є єдиним варіантом ведення підприємницької діяльності без створення юридичної особи, тобто індивідуальної самотійної реалізації не тільки економічного та підприємницького потенціалу, але і власної праці. В цьому контексті важливим є положення ст. 50 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), відповідно до якої здійснення підприємницької діяльності, яка не заборонено законом, є правом фізичної особи з повною цивільною дієздатністю [90].

Тобто, «громадянин, який бажає реалізувати своє конституційне право на підприємницьку діяльність, після проходження відповідних реєстраційних та інших передбачених законодавством процедур за жодних умов не втрачає і не змінює свого статусу фізичної особи, якого він набув з моменту народження, а лише набуває до нього нової ознаки – підприємець. Статус ФОП це юридичний статус, який сам по собі не впливає і ніяким чином не обмежує будь-які

правомочності особи, які впливають з її цивільної право-, та дієздатності» [10].

В свою чергу О.В. Дзера, Н.С. Кузнєцова, В.В. Луць пояснюють, що для здійснення підприємницької діяльності, за загальним відповідно до положень ЦК України, необхідно окрім набуття повної цивільної дієздатності фізичною особою, ще і державна реєстрація ФОП [19, с. 388-340]. При цьому ми свідомо залишаємо синтаксичну конструкцію «як правило», оскільки ч. 3 ст. 50 ЦК України буквально визначає можливість здійснення підприємницької діяльності без державної реєстрації, що правда законодавець користується такою складною конструкцією, яка побудована на логічній схемі «якщо – якщо – то».

Так, відповідно до вказаної норми «якщо особа розпочала підприємницьку діяльність без державної реєстрації, уклавши відповідні договори, вона не має права оспорювати ці договори на тій підставі, що вона не є підприємцем, а у поєднанні із ч. 2 ст. 50 ЦК України, відповідно до якої ФОП «...здійснює своє право на підприємницьку діяльність за умови її державної реєстрації в порядку, встановленому законом» [90], ми отримуємо правову невизначеність стосовно одразу двох аспектів:

- вичерпного переліку умов які дають можливість здійснювати підприємницьку діяльність фізичній особі до набуття нею і законний спосіб відповідного правового статусу ФОП;

- обсяг та межі здійснення такої підприємницької діяльності фізичною особою без або до її державної реєстрації відповідного правового статусу ФОП та зміст правового регулювання такої діяльності, а також умови її подальшої легітимізації.

Дана проблема має практичне значення в умовах саме цифрової економіки, а тому її вирішення має цілком практичний характер та буде здійснено в наступних підрозділ даного дисертаційного дослідження. Однак, на даному етапі необхідно наголосити, що навіть за наявності такої законодавчої можливості ми наполягаємо на тому, що легітимізація правового статусу ФОП, є беззаперечною необхідною передумовою для реалізації підприємницької

діяльності, при чому не таких специфічних її видів, які неможливі без набуття відповідних дозволів та проходження дозвільних процедур для чого обов'язковою умовою є власне набуття статусу ФОП, а і для тих видів підприємницької діяльності для яких такі процедури не є необхідними. І мова тут не йде про лібералізацію дозвільної систему чи відносин в конструкції «суб'єкт господарювання – держава». Мова йде про визначення конкретного часового моменту трансформації правового статусу фізичної особи та набуття нею нового обсягу правосуб'єктності, і головним чином, обов'язків, які характерні та невід'ємні виключно по відношенню до правового режиму функціонування ФОП.

Так, дійсно, можна звернутись до точки зору наприклад В.О. Цимбала, який зазначає, що в сучасних умовах діджиталізації державна реєстрація ФОП може проводитися в режимі реального часу без участі державного реєстратора з використанням Єдиного державного веб-порталу електронних послуг відповідно до вимог ст.25-1 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань» [62].

Разом з тим, визначаючи зміст категорії «правовий статус ФОП» науковець наголошує на тому, що «такий її це такий її юридичний статус, яким засвідчується право громадянина на заняття підприємницькою діяльністю, зокрема: самостійною, систематичною, ініціативною, на власний ризик господарською діяльністю, яка здійснюється підприємцем для досягнення певних економічних та соціальних результатів і отримання прибутку» [91]. Використання дослідником правої конструкції «юридичний статус» відсилає нас до розуміння ФОП, як особливого суб'єкта, який з точки зору держави ідентифікується в спеціальний спосіб та таким чином, який наділяє таку особу відповідним обсягом правосуб'єктності, і головне деліктним елементом, яка є похідною саме від легалізації державою нової якості участі такої фізичної особи вже в господарсько-економічних відносинах, в незалежності від їх суб'єктного складу.

В свою чергу, аналізуючи позиції окремих науковців, можна зробити висновок, що «ФОП – це окремий, спеціальний, самостійний суб'єкт

господарювання, який з метою одержання прибутку здійснює будь-яку господарську діяльність, не заборонену законом, реалізуючи при цьому господарські права і обов'язки, несе за своїми зобов'язаннями відповідальність всім своїм майном, яке за законодавством може бути стягнене, та який зареєстрований як підприємець без статусу юридичної особи» [91]. Про таке протиставлення правовому статусу ФОП правового статусу юридичної особи нами вже зазначалось вище, але вчені резюмують наявність такої відмінності, як відсутність статусу юридичної особи, саме за для того, щоб ідентифікувати повноту делікту, який набувається ФОП у випадку невиконання своїх зобов'язань в статусі суб'єкту підприємницької діяльності.

З цього приводу слід повернутись до позиції А.М. Кухарчука, який чітко вказує на те що правовий статус ФОП, це не просто юридичний статус, яким засвідчується право громадянина на заняття підприємницькою діяльністю, але і спеціальний ідентифікатор, який детермінує особливе юридичне становище самої діяльності ФОП [38, с. 225-226]. Тобто вчений говорить про те, що особливість правового статусу ФОП поширюється і на правовий режим його діяльності, що в умовах юридичної особи має значення головним чином для внутрішньо організаційних питань та процесів.

О.В. Дем'яненко, акцентує увагу на тому, що «ФОП є тим правовим статусом, який підтверджує право особи на зайняття підприємницькою діяльністю. Але щодо власне господарської діяльності, то її характер опосередковується в змісті конкретних процедур та дій, які здійснює фізична особа в незалежності від набутого правового статусу ФОП. Тобто сам правовий статус таких фізичних осіб підприємців жодним чином не дискредитує права, обов'язки, свободи чи інтереси особи, які впливають з її правоздатності та дієздатності у цивільному праві» [17, с.157-158].

Тобто дослідник фактично наполягає на тому, що правовий статус ФОП є з одного боку способом повноцінної реалізації фізичною особою власного економічного та підприємницького потенціалу; з іншого – одним із засобів обмеження її правових можливостей, які застосовуються державою з метою упорядкування соціально-економічних відносин.

Дана теза уявляється нам цілком прийнятною в контексті недопущення заборони реалізовувати такі індивідуальні властивості особистості як економічний потенціал, праця, інтелектуальний капітал тощо виключно шляхом набуття правового статусу ФОП. Власне така можливість для самореалізації і передбачає цифрова економіка, яка створює передумови для більш повноцінного розкриття можливостей людини, не тільки як біологічної істоти, а як особистості не обмеженої в свободі самореалізації.

Таке доволі вільне трактування статусу ФОП чи навіть детермінації його ознак знаходиться в опозиції до поглядів І.В. Воротніцевої, яка вказує, що ФОП – це дієздатна фізична особа, зареєстрована в установленому порядку в статусі фізичної особи-підприємця без статусу юридичної особи, яка здійснює на свій ризик і під свою майнову відповідальність самостійну, професійну, підприємницьку діяльність з метою отримання прибутку від такої діяльності, має певні права й обов’язки, обумовлені підприємницькою діяльністю [12, с. 81-82]. Подібне визначення узагальнює те коло юридичних ознак та властивостей, які притаманні саме законодавчо закріпленому наповненню правового статусу ФОП. Тобто, вчена визначає сутність ФОП, як особливого учасника суспільних відносин в сфері підприємницької діяльності, через законодавчі межі реалізації такого статусу визначені державою та закріплені у відповідний спосіб. Подібна точка зору відображає формально-юридичний підхід до визначення теоретико-методологічної сутності й змісту не тільки правового статусу ФОП, але і характеру та правового режиму його діяльності. На наше переконання такий підхід заслуговує на існування, однак він потребує постійного доповнення та розширення, оскільки законодавець, визначаючи межі та форми правового регулювання виходить в першу чергу із потреб економічного обороту та суспільно-економічних реалій, які мають постійний мінливий характер.

Таким чином, підсумовуючи викладене вище доцільно запропонувати власне бачення категорії ФОП, яке нами визначається в двох площинах:

– юридично значимій – фізична особа, яка виступає в якості особливого самостійного учасника господарсько-правових відносин та реалізує

підприємницьку й іншу незаборонену законом діяльність на власний ризик, шляхом самостійного ухвалення рішень, індивідуальної реалізації праці, економічного та підприємницького потенціалу у спосіб визначений законодавством після набуття відповідного правового статусу шляхом її державної реєстрації, яка розширює правосуб'єктність фізичної особи та створює новий обсяг її правосуб'єктності, в тому числі і новий обсяг зобов'язань, які мають обов'язків характер та покриваються особистим майном такої фізичної особи;

– суспільно-правовій – особлива форма реалізації правосуб'єктності фізичною особою в процесі досягнення власних інтересів та забезпечення потреб через практичне втілення гарантованого державою обсягу економічних, трудових та підприємницьких прав людини і громадянина.

Необхідність такої диференціації, на наше переконання, демонструє два важливі аспекти самого існування такого економіко-правового феномену як ФОП: участь в процесі відтворення та перерозподілу економічних благ, як повноцінного його учасника; розширення державою можливостей реалізації повноти обсягу економічних прав людини та громадянина, реалізуючи особливий модус поведінки, який визначається з урахуванням законодавчо встановлених меж та обмежень індивідуальної підприємницької діяльності. Така дихотомність правового статусу ФОП якнайкраще розкриває і самі його ознаки, такі як: самостійність, ініціативність, вольовий характер, ризиковість, персональна повна відповідальність, функціональність та модальність поведінки, формалізація набутої правосуб'єктності у встановлений законом порядок – які розкриваються через особливий правовий режим здійснення діяльності в статусі ФОП.

Так, ми наголошуємо на тому, що правовий статус ФОП є особливим та детермінує правовий режим її діяльності, а також і сам характер відносин з іншими учасниками господарсько-економічних відносин. Але при цьому ми дотримуємося позиції, що сам по собі правовий статус ФОП є лише умовою для легітимізації процесу реалізації фізичною особою громадянином власного економічного потенціалу з використанням праці та отриманням прибутку, як

результату участі в процесах створення та перерозподілу економічних благ. Саме останнім, на наше переконання, детермінується правового статусу ФОП та пояснюється специфічний характер правового регулювання її діяльності.

1.2 Правова основа діяльності фізичної особи-підприємця

Визначившись із сутністю правового статусу такого суб'єкту підприємницької діяльності як ФОП подальшим кроком для розуміння напрямків пошуку ефективних механізмів регулювання його діяльності є аналіз організаційно-правового забезпечення функціонування такої категорії суб'єктів в умовах економічної системи держави. ФОП, як учасник економічних відносин стає одним із елементів в системі відтворення та перерозподілу економічних благ та формування внутрішнього валового продукту держави. В сучасних умовах України, економіка якої зазнала суттєвих деформацій внаслідок агресивної війни, яку розв'язала РФ, саме підприємницький потенціал громадян розглядається як один із потенційних та потужних імпульсів, які здатні надати нового розвитку вітчизняній економічній системі.

Тому держава цілком виправдана ставить за мету досягнути такого рівня ефективності владно-управлінського впливу та організаційно-правового забезпечення діяльності ФОП, за умови якого такий імпульс отримав би максимальний результат. З урахуванням наявного в інститутів держави інструментарію, цілком очевидним, але не єдино можливим, засобом найбільшого впливу на врегулювання діяльності ФОП стає нормотворча діяльність відповідних органів. Створення правової основи функціонування ФОП є метою будь-якого Уряду, оскільки їх діяльність знаходиться на перетині одразу кількох сфер суспільного буття: економічної, соціальної та фінансової. Держава розуміє, що створення дієвих прозорих механізмів регулювання діяльності ФОП вирішує одразу декілька завдань: стимулювання зайнятості населення та генерації ним прибутку; мінімізація соціального навантаження на державу через само зайнятість населення; формування нової верстви населення – так званого середнього класу – який здатен стимулювати внутрішній попит, а відтак і розвиток внутрішньо економічних процесів.

Вочевидь всі ці завдання вирішуються не тільки за допомогою нормативно-правових актів, але і шляхом реалізації адміністративних процедур та інших форм участі держави в процесах діяльності ФОП. Але саме правове

забезпечення виступає тим базисом, на якому відбувається побудова системи господарсько-економічних зв'язків, в яких ФОП здатен максимально розкрити власний економічний потенціал та реалізувати підприємницьку діяльність, що прямо забезпечуватиме максимізацію прибутку та накопичення економічних благ в економіці держави.

Підприємницька діяльність охоплює широкий спектр можливостей громадян: володіння майном, укладання угод, заснування компаній, а також набуття майнових прав на об'єкти інтелектуальної власності. За своєю архітектурою це право співвідносне з загальною цивільною правоздатністю. Початок правоздатності ФОП законодавчо прив'язаний до дати її державної реєстрації, що викликає дискусії щодо її зарахування до квазіюридичних (штучних) суб'єктів цивільного обороту. Проте ключовим залишається факт, що підприємець — це першочергово фізична особа, яка виступає природним учасником цивільно-правових відносин.

Отже, можемо зауважити, що жодна з існуючих категорій не здатна повністю відобразити правову природу індивідуального підприємця. У зв'язку з цим постає проблема виділення ФОП у спеціальний різновид суб'єктів цивільних правовідносин. Проте в юридичній доктрині розповсюджена думка про хибність такого підходу, адже можливість вести бізнес є невід'ємним елементом загального обсягу цивільної правоздатності будь-якої фізичної особи.

Однак автор дотримується іншої позиції, звертаючи увагу на те, що з виникненням повної дієздатності як здатності набувати права і створювати обов'язки правоздатність і дієздатність фізичної особи-підприємця не виникають. Таке виникнення законодавець пов'язує з додатковими діями, тому, на наш погляд, саме право звернення до органу реєстрації може розглядатися як елемент загальної правоздатності фізичних осіб, а не саме право здійснення підприємницької діяльності

Аналіз змісту статті 2 ЦК України свідчить, що учасниками цивільних відносин проголошено виключно фізичних та юридичних осіб. Таке нормопроєктування формально ігнорує вагомий прошарок суб'єктів —

фізичних осіб-підприємців. Попри те, що охоплення ФОП родової категорією «фізичні особи» є очевидним, бізнес-статус надає їм унікальних рис, які вимагають окремого підходу до правового регулювання.

З урахуванням вказаних визначень, правовий статус такої особи є набагато ширшим, ніж правовий статус фізичної особи - підприємця. У зв'язку з цим, постає питання: яке місце у сфері правовідносин займає фізична особа - підприємець та які норми законодавства слід до них застосовувати: норми, що регулюють відносини фізичних осіб, чи норми, які регулюють відносини юридичних осіб.

Підприємцем є фізична особа - громадянин. Разом з тим, кожен громадянин має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом (стаття 42 Конституції України). Це право закріплено і в статті 50 ЦК України [90]. При цьому зазначається, що фізична особа здійснює своє право на підприємницьку діяльність за умови її державної реєстрації в порядку, встановленому законом. Тобто, громадянин, який бажає реалізувати своє конституційне право на підприємницьку діяльність, після проходження відповідних реєстраційних та інших передбачених законодавством процедур за жодних умов не втрачає і не змінює свого статусу фізичної особи, якого він набув з моменту народження, а лише набуває до нього нової ознаки – підприємець [90].

Правове становище фізичної особи-підприємця є юридичним закріпленням можливості громадянина вести господарську діяльність. Остання визначається як автономна, ініціативна та системна господарська практика, що ведеться на власний ризик задля вилучення прибутку, а також досягнення відповідних економічних і соціальних цілей.

При цьому, юридичний статус «фізична особа – підприємець» сам по собі не впливає і ніяким чином не обмежує будь-які правомочності особи, які випливають з її цивільної право-, та дієздатності. Водночас, згідно з частиною першою статті 128 ГК України громадянин визнається, що суб'єктом господарювання у разі здійснення ним підприємницької діяльності за умови

державної реєстрації його як підприємця без статусу юридичної особи відповідно до статті 58 цього Кодексу [116].

У сфері господарювання громадяни виступають передусім у якості спеціальних суб'єктів — підприємців, а не звичайних приватних осіб. Набуття цього статусу можливе виключно за умови внесення відповідних відомостей про них до Єдиного державного реєстру. При цьому приписи ст. 51 Цивільного кодексу України поширюють на бізнес-діяльність фізичних осіб норми законодавства, що регламентують підприємництво юридичних осіб, за винятком випадків, коли інше чітко встановлено законом або впливає із сутності відповідних правовідносин.

Неоднозначне тлумачення вказаної норми у визначеній літературі і на практиці обумовлює появу суперечливих висновків, що безумовно впливає на її правозастосування, оскільки певним чином відбувається злиття правового статусу фізичної особи з правовим статусом юридичної особи, які за своєю правовою природою є різними. Як показує системний аналіз, на практиці дане положення тлумачиться, виходячи з наступного. По-перше, правоздатність індивідуального підприємця практично прирівнюється до правоздатності юридичних осіб - комерційних організацій. Він може мати права і обов'язки, необхідні для здійснення будь-яких видів діяльності, не заборонених законом, та щодо яких законом не передбачено обмежень (стаття 50 ЦК України) [90]. Зазначене прослідковується, зокрема, виходячи з положень статті 91 ЦК України.

По-друге, до підприємницької діяльності фізичних осіб застосовуються норми як загального цивільного (ЦК України), так і спеціального законодавства (ГК України, Закони України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців», «Про державну підтримку малого підприємництва», «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» тощо).

Слід звернути увагу, що в господарському законодавстві «юридична особа» та «фізична особа – підприємець» охоплюються спільним поняттям «суб'єкт господарювання». Зважаючи на всі вищезазначені чинники, в судовій

практиці наявні випадки неоднозначного підходу до застосування статті 51 ЦК України, виходячи з різного трактування її змісту [90].

А.М. Кухарчук звертає увагу на особливостях правового забезпечення діяльності ФОП в умовах воєнного стану. Спираючись на Постанову Кабінету Міністрів України від 06 березня 2022 р. № 209 «Деякі питання державної реєстрації та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану» зазначено, що в умовах воєнного стану здійснюється спрощена система державної реєстрації ФОП, адже тепер всі документи можуть подаватись у електронній формі до будь-якого територіального підрозділу міста України, або за допомогою інших чинників зв'язків з обов'язковим електронним підписом [38]. В тому числі, в Постанові зазначено, що державна реєстрація проводиться незалежно від місцезнаходження особи. Таким чином, навіть під час повномасштабної війни, здійснюється спектр розширення економіки задля збереження економічного потенціалу нашої держави та підтримки фінансової сфери у складний час.

Що стосується аспектів ліцензування суб'єктів господарювання під час воєнного стану в Україні, то варто зазначити, що 18 березня 2022 року Кабінетом Міністрів України було прийнято Постанову № 314 «Деякі питання забезпечення провадження господарської діяльності в умовах воєнного стану». В Постанові № 314 зазначено, що у період воєнного стану право на провадження господарської діяльності набувається суб'єктами господарювання лише з урахуванням подання до Міністерства економіки декларації про провадження господарської діяльності, без отримання документів на певний дозвіл. Декларація подається в паперовій, або в електронній формі незалежно від місця реєстрації чи перебування ФОП [38]. Якщо заява в електронній формі, вона подається через Єдиний державний веб-портал електронних послуг. Якщо особа хоче подати заяву у паперовому вигляді, то декларація подається через центри надання адміністративних послуг, чи поштовими засобами [38].

В декларації зазначаються відомості про суб'єкта господарювання юридичної особи або фізичної особи – підприємця; відомості про адреси провадження господарської діяльності; вид господарської діяльності, який

провадиться суб'єктом господарювання; назва ліцензії чи дозвільного документа на заміну якого на період воєнного стану подана декларація; відмітка про те, що суб'єкт господарювання ознайомлений з вимогами законодавства, якими встановлено вичерпний перелік вимог до провадження господарської діяльності, що підлягає ліцензуванню, отриманню документа дозвільного характеру, на заміну якого подана декларація, та зобов'язується їх виконувати [38].

Варто зауважити, що Постановою № 314 регламентовано також перелік видів господарської діяльності, що не можуть подаватися на отримання ліцензії на підставі декларації. Такими видами виступає господарська діяльність, пов'язана з виробництвом лікарських засобів, вироблення психотропних та наркотичних речовин (медичного канабісу), що передбачені для уживання важкохворими особами (хвороба Паркінсона, лейкемія, хвороба Альцгеймера). Згідно з Постановою № 314 продовжено також дії термінів ліцензій, що було отримані до повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну 24 лютого 2022 року. Таким чином, ми можемо говорити, що економіка нашої країни готова до нових викликів сьогодення та легко може адаптуватися до нових умов. В умовах воєнного стану актуальним питанням виступає здійснення адміністративних процедур щодо припинення діяльності ФОП [38].

Правовий статус ФОП регулюється низкою нормативно-правових актів, які включають в собі норми загального, галузевого, спеціального права, що регулює підприємницьку діяльність. Серед них основні положення містяться у Конституції України [4], Цивільному кодексі України [10], Податковому кодексі України [6], Законі України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» [7], указах Президента України, постановах Верховної Ради України, постановах Кабінету Міністрів України та інших нормативно-правових актах. Проте, слід зазначити, що сьогодні спеціального нормативно-правового акту, яким би регулювалася діяльність фізичної особи-підприємця та її правовий статус не існує.

Важливим законодавчим актом в регулюванні діяльності підприємницької діяльності загалом, і фізичних осіб-підприємців зокрема, є

Конституція України. Зокрема, стаття 42 Конституції України надає кожному громадянину України право здійснювати підприємницьку діяльність, яка не суперечить закону [34]. Звичайно, Конституція України безпосередньо діяльність ФОП не регулює, оскільки вона є основним законом України і становить базу для прийняття інших законів та підзаконних актів. Конституцією України передбачається початкова регламентація суспільних відносин і в ній містяться відправні засади для всіх галузей прав [34]. Детальна ж регламентація суспільних відносин, встановлення конкретних прав та обов'язків ФОП для більш повної реалізації конституційних принципів в юридичну практику описується у інших законодавчих актах.

У ст. 51 ЦК України зазначається, що регулювання підприємницької діяльності фізичних осіб відбувається «нормативно-правовими актами, які регулюють підприємницьку діяльність юридичних осіб» [90]. Це вказує на те, що фізичні особи-підприємці в певній мірі у правовому статусі прирівняні до юридичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності [10, ст. 51]. Зокрема, ФОП при здійсненні підприємницької діяльності наділені тим же обсягом цивільних прав і обов'язків, які мають юридичні особи. Для прикладу: ФОП так само, як і юридична особа, має право залучати найманих працівників, вони зобов'язані у встановлених законодавством випадках отримувати ліцензію на здійснення певних видів господарської діяльності, сплачувати податки та інші обов'язкові платежі до бюджету, вести облік результатів своєї підприємницької діяльності. Проте фізичні особи-підприємці, на відміну від юридичних осіб, ведуть бізнес без установчих документів і обов'язкового формування статутного капіталу [10, ст. 51].

Фізична особа-підприємець одночасно є власником бізнесу та органом управління ним, а також може здійснювати підприємницьку діяльність самостійно, без залучення найманої праці. Крім того, вітчизняним законодавством не передбачається виокремлення майна, яке використовується фізичною особою-підприємцем для здійснення господарської діяльності, із загальної вартості майна, що їй належить [90].

Зокрема, згідно з ст. 52 ЦК України фізична особа-підприємець відповідає за зобов'язаннями, пов'язаними із її діяльністю, всім своїм майном, окрім майна, на яке відповідно до законодавства стягнення не може бути звернено. Якщо фізична особа-підприємець перебуває у шлюбі, то вона відповідає за зобов'язаннями, пов'язаними із здійсненням підприємницької діяльності, не тільки своїм особистим майном, але й часткою у праві спільної сумісної власності подружжя, яка належатиме фізичній особі-підприємцю при поділі такого майна [90].

Слід відмітити, що основні обов'язки фізичних осіб – підприємців. Фізичні особи-підприємці зобов'язані:

- одержати ліцензію на здійснення певних видів господарської діяльності, які передбачені законом;
- повідомляти органи державної реєстрації у випадку зміну юридичної адреси, яка зазначена в реєстраційних документах, предмета господарської діяльності, інших важливих умов діяльності, що підлягають відображенню у реєстраційних документах;
- дотримуватися прав й законних інтересів споживачів, забезпечувати належну якість товарів (робіт та послуг), дотримуватися правил обов'язкової сертифікації продукції, визначених законодавством;
- не допускати проявів недобросовісної конкуренції та інших порушень конкурентного законодавства;
- вести облік результатів своєї діяльності відповідно до законодавчих вимог;
- своєчасно надавати фіскальним органам декларацію про майновий стан та доходи, інші необхідні відомості для нарахування податків та інших обов'язкових платежів;
- сплачувати податки та інші обов'язкові платежі в порядку та у розмірах, визначених законодавством [90].

Крім обов'язків, яких фізична особа-підприємець повинна неухильно дотримуватися, вона наділена й правами, що дозволяють їй діяти на власний розсуд, забезпечувати свої інтереси в процесі діяльності, спираючись на

принципи, які не заборонені законодавством. Зокрема, «ФОП здійснює свою діяльність на засадах свободи підприємництва і відповідно до наступних принципів:

- вільного вибору ФОП видів господарської діяльності;
- самостійного формування програми підприємницької діяльності, вибору постачальників та споживачів продукції, яка виробляється, залучення фінансових, матеріально-технічних та інших видів ресурсів, встановлення ціни на продукцію (роботи, послуги) відповідно до законодавства;
- вільного найму працівників;
- комерційного розрахунку та власного комерційного ризику;
- вільного розпорядження отриманим прибутком (після сплати всіх податків та інших обов'язкових платежів, передбачених законодавством);
- самостійного здійснення фізичною особою-підприємцем зовнішньоекономічної діяльності та використання валютної виручки на власний розсуд» [90].

Єдиною умовою реалізації права на підприємницьку діяльність та основним етапом легалізації ФОП є державна реєстрація, оскільки саме з моменту державної реєстрації фізична особа набуває дієздатності у сфері підприємницької діяльності та відповідного статусу і отримує право здійснювати господарські операції. Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» визначає, що фізичній особі-підприємцю для державної реєстрації слід подати наступні документи [7].

Одним з найбільш важливих аспектів діяльності ФОП є питання оподаткування результатів їх діяльності (прибутку від підприємницької діяльності). Для ФОП в Україні існують два варіанти оподаткування: за загальною системою; за спрощеною системою. Впровадження різних режимів оподаткування діяльності ФОП пов'язано як з метою підтримки пріоритетних видів господарської діяльності, так і безпосередньо із забезпеченням ефективного розвитку конкретних груп підприємців [5, с. 226].

Більшість ФОП обирають спрощену систему оподаткування, яка була запроваджена спеціально для стимулювання малого підприємництва в Україні. Зокрема, спрощена система оподаткування була запроваджена з 1 січня 1999 р. для реалізації державної політики підтримки малого підприємництва. Використання спрощеної системи оподаткування у діяльності фізичних осіб – підприємців має низку переваг:

- спрощена процедура та порядок реєстрації фізичних осіб – підприємців як платників податку. Дана система оподаткування суттєво спрощує розрахунки, пов'язані із визначенням сум податків;
- значно спрощується ведення поточного обліку і форм фінансової звітності;
- форми податкової звітності за різними податками і зборами заміщуються єдиним податком;
- передбачена можливість вибору сплати ПДВ [3].

Однак необхідно відмітити, що спрощеній системі оподаткування ФОП властиві й певні недоліки, які стримують розвиток малого бізнесу, зокрема це:

- законодавче обмеження обсягів доходів фізичних осіб – підприємців, які дають право використовувати спрощену систему оподаткування в залежності від обраної групи;
- суму єдиного соціального внеску фізичні особи – підприємці сплачують за звітний квартал. При цьому не враховується, чи буде фактично отримано дохід від здійснення господарської діяльності за звітний період;
- ставка єдиного податку є змінною в залежності від мінімальної заробітної плати [3].

Як бачимо, всього передбачені чотири групи платників єдиного податку. Вибір віднесення фізичних осіб – підприємців до однієї з цих груп визначається видом їх діяльності, чисельністю персоналу, максимальним обсягом річного доходу від реалізації товарів, робіт, послуг.

1 групу платників єдиного податку можуть обрати фізичні особи – підприємці, які не мають найманих працівників, та які займаються роздрібною торгівлею на ринках чи наданням населенню послуг. Тобто до 1 групи

відносяться фотографи, масажисти, перукарі, усі ті, хто спеціалізується на виготовленні товарів на замовлення (кравці, кондитери, столяри). Співпрацювати фізичним особам – підприємцям з юридичними особами заборонено, самі вони до юридичних осіб не відносяться [91].

2 група платників єдиного податку використовується для ведення невеликого бізнесу із розширеними можливостями і більшим обсягом річних доходів. Фізичні особи – підприємцям 2 групи можуть займатися виробництвом харчових і нехарчових продуктів, лісовим і рибним господарством, ресторанним бізнесом, розведенням тварин, торгівлею (на ринках і в магазинах), наданням різних побутових послуг тощо. Цю групу платників єдиного податку не можуть обрати фізичні особи – підприємці, які надають посередницькі послуги у сфері послуг оренди, купівлі/продажу та оцінювання нерухомого майна; зайняті у виробництві, постачанні та продажу ювелірних і побутових виробів із дорогоцінного каміння чи металів. Фізичні особи – підприємцям 2 групи не є юридичними особами, проте на відміну від 1 групи вони можуть співпрацювати і укладати договори з юридичними особами [91].

Сфера діяльності фізичних осіб – підприємців 3 групи дуже широка – це і торгівля, і вантажні та пасажирські перевезення, і надання послуг, і ресторанний бізнес. Проте, «фізичні особи – підприємці третьої групи не можуть займатися певними видами діяльності, такими як організація та проведення азартних ігор, валютний обмін, видобуток та продаж корисних копалин, торгівля антикварними виробами, проведення аукціонів, пов'язаних із торгівлею витворами мистецтва» [91].

До 4 групи платників єдиного податку належать переважно фермерські господарства, тобто підприємці, які займаються сільськогосподарським виробництвом. Вони можуть реалізувати вироблену сільськогосподарську продукцію. Для 4 групи передбачена інша система оподаткування, яка залежить від вартості земель, які перебувають у їх власності чи в оренді, а максимальний ліміт річного доходу відсутній. Розмір ставок податку з 1 гектару сільськогосподарських угідь та/або земель водного фонду залежить від

категорії земель аграрного призначення та їх розташування. Крім того, їм заборонено наймати персонал, хоча членам родини приєднатися до ведення господарської діяльності дозволено [91].

Окрім зазначених чинників, під час обрання форми оподаткування слід брати до уваги й додаткові законодавчі вимоги. Зокрема, існують вичерпні переліки видів діяльності, заборонених для спрощеної системи, а також граничні ліміти щодо річного виторгу й обсягу залученої робочої сили. Наприклад, обчислюючи штатно-середню чисельність працівників у ФОП-платника єдиного податку, до загального розрахунку не зараховують осіб, які перебувають у відпустках у зв'язку з вагітністю та пологами, доглядом за дитиною, а також співробітників, призваних на військову службу за мобілізацією.

Отже, питання сплати податків з отриманого прибутку є визначальним у бізнес-практиці ФОП. Для цієї категорії платників передбачено дві системи оподаткування — загальну та спрощену. Диверсифікація податкових режимів слугує інструментом як стимулювання стратегічних видів економічної діяльності, так і прямого сприяння розвитку відповідних груп підприємців.

Правосуб'єктність ФОП формується з кількох ключових складників. Насамперед це набуття статусу суб'єкта господарювання через державну реєстрацію, за якою слідує постановка на фіскальний і соціальний облік для сплати податків та єдиного внеску. До додаткових елементів цього статусу належать відкриття банківського рахунку, виготовлення печатки (за власним рішенням), а також оформлення ліцензії, якщо обрана діяльність підлягає ліцензуванню.

Слід акцентувати увагу на тому, що на сьогодні національне законодавство не містить єдиного спеціалізованого нормативно-правового акта, який би вичерпно регламентував правовий статус підприємця. Базові положення про право фізичної особи на ведення господарської діяльності зафіксовані в главі 5 ЦК України, а також у відповідному галузевому законодавстві за видами діяльності. ФОП реалізує свою діяльність у межах

універсальної правоздатності, конституційне підґрунтя якої визначено статтею 42 Конституції України.

Це означає можливість особи займатися будь-яким видом підприємницької діяльності, здійснення якого не суперечить законодавству. Він діє без установчих документів на відміну від юридичної особи, яка діє в межах спеціальної правоздатності та обмежена видами діяльності, встановленими засновниками в установчих документах [5, с. 15-17].

У Конституції України говориться про право на зайняття підприємницькою діяльністю, яка не заборонена законом, що є доволі сумнівним: підприємницька діяльність не може бути забороненою, оскільки така діяльність у ринковому суспільстві соціально корисна, а державою можуть лише встановлюватися обмеження щодо здійснення її окремих видів або певними суб'єктами [120].

Через фрагментарність нормативного регулювання та відсутність консолідованого закону із вичерпним переліком заборон на провадження господарської діяльності, у підприємницькому середовищі нерідко виникають деструктивні явища та правові колізії.

Законодавство містить обмеження щодо можливості провадження приватними підприємцями певних видів діяльності. Це стосується діяльності, пов'язаної з обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів; діяльності, пов'язаної з охороною окремих особливо важливих об'єктів права державної власності, а також діяльності, пов'язаної з проведенням криміналістичних, судово-медичних, судово-психіатричних експертиз та розробленням, випробуванням, виробництвом та експлуатацією ракет-носіїв, у тому числі з їх космічними запусками із будь-якою метою; діяльності, пов'язаної з виробництвом бензинів моторних сумішевих або з додаванням (змішуванням) біоетанолу та/або біокомпонентів на його основі до вуглеводневої основи (бензинів, фракцій, компонентів тощо); діяльності, пов'язаної з виробництвом біоетанолу [120].

Умови діяльності ФОП можуть змінюватися залежно від законодавчих змін. Останні роки Україна активно реформує своє податкове та

підприємницьке законодавство, що впливає на умови ведення бізнесу для ФОП. Наприклад, було запроваджено обов'язкове використання реєстраторів розрахункових операцій для певних категорій підприємців, збільшено ставки податків та зборів для окремих груп платників єдиного податку. Крім того, початок повномасштабної війни також вплинув на діяльність ФОП. Зокрема, щоб стимулювати діяльність ФОП в умовах воєнного часу, в березні 2022 року було прийнято рішення про звільнення від сплати податків [90]. Однак таке рішення мало негативний вплив на надходження податкових платежів до бюджету. Тому, з серпня 2023 року було частково відновлено довоєнну систему оподаткування, в тому числі і оподаткування єдиним податком [8]. Право не сплачувати єдиний податок залишилося у ФОП, які зареєстровані на територіях, де тривають бойові дії. Наразі розглядаються можливості для підвищення ставок оподаткування для діяльності ФОП (ставки ЄСВ та військового збору).

1.3 Порівняльний аналіз правового статусу ФОП у країнах ЄС, США та України

Глобалізаційні процеси, що супроводжують сучасний розвиток світової економіки, поява нових видів та форм господарювання, включаючи цифрову економіку та ІІІ, інтеграційні прагнення України до ЄС – все це обумовлює необхідність пошуку нових шляхів та засобів підвищення ефективності державного регулювання всіх без виключення сфер суспільного буття в державі. Діяльність ФОП в цьому аспекті викликає особливу увагу, оскільки саме в активізації підприємницької активності індивідуального характеру, стимулюванні індивідуального підприємництва є той необхідний для України потенціал, який може забезпечити новий імпульс для економічного зростання та відновлення національного господарського комплексу в повоєнний період, а також необхідний рівень виробництва в умовах протидії збройній агресії РФ. Безумовним є і те, що зростання рівня громадянської та правової свідомості громадян активізує їх активність в контексті розширеної реалізації

конституційних прав та гарантій, в тому числі в сфері підприємницької діяльності.

Саме тому, дослідження досвіду правового регулювання та організаційно-правового забезпечення функціонування ФОП в країнах-членах ЄС є важливим в контексті уніфікації національного законодавства до вимог ЄС. Що ж стосується досвіду США, то цілком логічним є вивчення та імплементація найбільш ефективних правових моделей та конструкцій в частині регулювання економічних відносин за участі ФОП з провідної економіки світу, практика якої довела не тільки ефективність владно-управлінського впливу на підприємницькі процеси, але і демонструє значні прогресивні зрушення в частині стимулювання, заохочення та підтримки розвитку індивідуального підприємництва. Разом з тим, слід наголосити на існуванні деяких важливих особливостей та застережень стосовно імплементації закордонного досвіду у вітчизняне законодавство:

– по-перше, аналіз Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (далі – Угода про асоціацію) [121] свідчить, що уніфікація законодавства та вимог ЄС в окремих сферах регулювання економічних та суспільних відносин відбувається з урахуванням національних інтересів України. Тобто необхідно утримуватись від підходу, що панував тривалий час у вітчизняній законотворчій практиці, який був спрямований на сліпе копіювання правових конструкцій без урахування соціально-економічної дійсності українського суспільства. Таким чином, імплементація досвіду ЄС та уніфікація норм національного та європейського законодавства повинна відбуватись шляхом оцінки переваг для України від впровадження тих чи інших механізмів правового регулювання, в тому числі і в контексті діяльності ФОП;

– по-друге, Угода про асоціацію засвідчує на необхідності обміну досвідом владно-управлінських процесів та їх ефективності між Україною та ЄС, а також окремими країнами-членами Союзу, що означає можливість зворотної імплементації, тобто поширення вітчизняних моделей організаційно-

правового забезпечення діяльності ФОП у практику ЄС. Тут мова йде про своєрідний експорт законодавчих ініціатив, зокрема в сфері діджиталізації та лібералізації дозвільних процедур в сфері індивідуального підприємництва;

– по-третє, аналіз та оцінка з метою імплементації досвіду, зокрема США, повинен відбуватись з урахуванням різниці в правових моделях та механізмах правового регулювання. Так, досвід США демонструє надзвичайну роль судової гілки влади у врегулюванні спірних аспектів у діяльності індивідуальних підприємств, без необхідного законодавчого закріплення відповідних судових рішень. Така прецедентна система частково впроваджується і в Україні, де практика Верховного Суду, про що нами зазначалось вже вище, відіграє все більшу роль у регулюванні відносин, в тому числі за участі ФОП. Але необхідно наголосити на тому, що нами сприймається позиція допустимості правореалізаційної функції судових рішень в тому числі під час досудового врегулювання правових конфліктів за участі ФОП, але не правотворчої. Тобто, ми наполягаємо на тому, що правові позиції Верховного Суду не можуть вважатись самостійними нормами, а лише в якості потенційного джерела права, яке має вплив на відповідну законотворчу та нормотворчу діяльність суб'єктів владних повноважень, особливо в контексті врегулювання окремих аспектів діяльності ФОП (питання оподаткування, реалізації трудових відносин тощо).

Отже стосовно досвіду США в першу чергу слід звернути увагу на особливість термінологічного апарату. Так, законодавством США аналогом ФОП визначені Sole Proprietorship – індивідуальні підприємства (далі – SP), які є найпоширенішою формою підприємницької діяльності фізичних осіб. Як зазначає А. Кара та Д. Мартін термін «Sole Proprietorship» демонструє дві ключові особливості здійснення такої форми діяльності:

– особистісну індивідуальну роль кожної фізичної особи (що корегується із вітчизняними ознаками ФОП як самостійний та вольовий характер і ризиковість діяльності);

– самостійність, як критерій ведення бізнесу, яка втілюється в автоматичному набутті та реєстрації статусу SP за умови здійснення фізичною

особою дій чи ведення діяльності, яка підпадає до господарської (комерційної) діяльності за ознаками, закріпленими на федеральному рівні [108, с. 170-172].

Тобто після того, як особа реалізує фінансову операцію, яка має ознаки підприємницької діяльності, вона автоматично набуває відповідного статусу SP та повідомляється федеральною владою про те, що та чи інша операція є підприємницькою діяльністю. З одного боку це суттєво спрощує процедуру легалізації індивідуального підприємництва, з іншого – вирішує проблеми здійснення контрольно-наглядової діяльності фіскальних органів, що можливе за рахунок широкого впровадження практики моніторингу фінансової активності населення. Для всіх інших країн, в тому числі і для України, така практика є нетрадиційною та важко реалізованою в умовах недостатності охоплення моніторинговими процесами всіх без виключення аспектів фінансової діяльності фізичної особи.

Як зазначають в своїх дослідженнях І. Кан та Ф. Фоссен індивідуальне підприємництво в США має унікальність у державно-правовому забезпеченні через наявність особливих повноважень у Федерального Уряду, спрямованих на запобігання, а не контроль за проявами порушення фінансової дисципліни. Саме тому оподаткування діяльності SP та їх фінансові операції не відділяються від фінансових операцій власне фізичної особи. Тобто будь-яка фінансова діяльність фізичної особи враховується як діяльність, в тому числі і витрати SP [104].

Для України така практика є нетрадиційною, оскільки фінансова діяльність ФОП обліковується та контролюється окремо від особистих фінансових операцій власне фізичної особи. Натомість логіка в даному аспекті цілком обґрунтована, оскільки якщо порівнювати витрати на ведення діяльності ФОП із витратами на забезпечення функціонування юридичної особи, то цілком логічним є твердження, що будь-які витрати на забезпечення особистих потреб самої людини, є передумовою для підтримання економічної активності ФОП, що у відповідному порівнянні є тотожним до витрат на забезпечення життєвого циклу юридичної особи.

Б. Макговерн, К. Брюер та Дж. Делані в своїх дослідженнях акцентують увагу на правилах податкового обліку, визначенні валового доходу, допустимих відрахуваннях, обробці приросту та збитків від капіталу SP, а також механізмах мінімізації чи звільнення їх від оподаткування. Вчені зокрема вказують на те, що SP сплачують податки щорічно в незалежності від позитивного фінансового результату на кінець звітного періоду, а розмір податку визначається відповідно до надходжень, які мають ознаки підприємницької діяльності (комерційних операцій) [111]. Тобто доцільно зробити висновок, що система оподаткування SP тотожна до оподаткування діяльності ФОП в Україні в межах моделі «оподаткування надходжень від підприємницької діяльності» в незалежності від того, чи має за результатами своєї діяльності ФОП чистий прибуток чи ні.

Натомість на відміну від України довід США демонструє певну лібералізацію фіскального навантаження в частині зменшення кількості адміністративних процедур, що реалізується через утримання податків один раз на рік. При цьому як зауважують Д. Клейнберг та С. Бішоп, оподаткування SP має низку суттєвих особливостей, які дають можливість Федеральному Уряду ефективно боротись із штучним банкрутством та неплатоспроможністю суб'єктів індивідуального підприємництва. По-перше, оподаткування здійснюється в незалежності від того, чи зберегла особа на кінець звітного періоду статус SP. Тобто, відповідальність за дотримання фіскальної дисципліни несе не SP, як суб'єкт підприємницької діяльності, а сама фізична особа, яка приймає рішення набути чи позбутись правового статусу індивідуального підприємця. При чому, якщо перше здійснюється в автоматичному режимі, то друге – виключно шляхом індивідуального вольового рішення [109, с. 3-4]. Що ж до процедури оподаткування, то вчені вказують на те, що фіскальні наглядові органи здійснюють стягнення податків в автоматичному режимі, шляхом звернення відповідного стягнення на відомі грошові кошти фізичної особи, а у випадку відсутності таких коштів та несплаті податків протягом трьох місяців відбувається звернення стягнення на майно SP.

Для України подібна практика є нетиповою та такою, що потребує значних адміністративних і фінансових ресурсів. Різниця SP та ФОП в цьому

аспекті розкривається через перенесення відповідальності за сплату податків на саму фізичну особу в Україні та домінуючій ролі держави у США. Іншими словами, у США SP має значно менше можливостей для ухилення від оподаткування ніж в Україні у США, де контролюючі органи блокують операції SP із відчуження активів у випадку недостатності ліквідної грошової маси для покриття зобов'язань з оподаткування.

Разом з тим, саме поняття Sole Proprietorship у США є найбільш близьким до ФОП в Україні та найбільш поширеною формою підприємницької діяльності. Зважаючи на те, що приватна підприємницька діяльність в США має значно довшу історію (в Україні вона набула популярності лише у 90-х роках XX ст., після падіння радянського режиму), у США існують власні традиції ведення бізнесу, і саме приватні підприємства стали тим інструментом, який американці використовують для перевірки працездатності власних бізнес-ідей. Адже, якщо діяльність підприємця буде вдалою та прибутковою, то вони досить легко можуть відкрити LLC чи корпорацію [102].

Система оподаткування фізичних осіб-підприємців у США є більш складною, ніж в Україні. Діяльність оподатковуються за ставкою податку на доходи фізичних осіб подібно до того, як вони оподатковувалися до того, як стали власниками бізнесу, та сплачують внески на соціальне забезпечення і медичне страхування. Загальна сума цих внесків є податком на Sole Proprietorship.

Цікаво, що в цьому аспекті досвід ЄС та зокрема Італії, на думку А. Мелькарно та Дж. Рамелло є недостатньо прагматичним. Так, по-перше, в країнах-членах ЄС регулювання діяльності Self-Employed Person або Self Residence – індивідуальних підприємців (далі – SR) відбувається переважно на національному рівні, на рівні ЄС визначають лише загальні правила їхньої діяльності, по-друге, фіскальне навантаження є значно м'якшим, ніж навіть в Україні. Так, наприклад, сплата податків відбувається самотійно, як і визначення їх розміру, але при цьому держава реалізує відповідний контроль, який може призвести не лише до стягнення несплачених податків, а й до ліквідації суб'єкту індивідуального підприємництва в цілому. При цьому як

вказують дослідники ліквідація SR дозволяє швидше перерозподілити активи фізичної особи в більш ефективні сфери призначення за умови наявності у неї непокритих зобов'язань за діяльністю SR. Але при цьому, зокрема італійське, австрійське та частково швейцарське законодавство забороняє фізичній особі подальшу реєстрацію SR, у випадку, коли ліквідація попереднього такого статусу відбулась з вини фізичної особи [112, с. 415-417]. Для України такий досвід – по життєва заборона реєстрації ФОП у випадку визнання її неплатоспроможною в процедурі банкрутства з вини самої фізично особи – вважається доволі цікавим досвідом. Особливої актуальності ця практика набуває в контексті зростання моделей уникнення від оподаткування та тонізації діяльності ФОП, що призводить до суттєвих економічних втрат не тільки для інших учасників господарських відносин, але і для економіки держави в цілому.

Також, викликає певну зацікавленість і сама процедура ліквідації ФОП, яку дослідники на прикладі SR визначають як засіб забезпечення з боку держави платоспроможності учасників господарських відносин за участі ризикових агентів. Такими ризиковими агентами європейський законодавець вочевидь визначає індивідуального підприємця, фінансова діяльність якого має ознаки ризикової. Власне часткова імплементація такої практики вже відбулась у вітчизняне законодавство, зокрема шляхом внесення відповідних змін до Кодексу України з процедур банкрутства шляхом впровадження процедури превентивної реструктуризації.

Так, превентивна реструктуризація – це система організаційно-господарських, управлінських, інвестиційних, технічних, фінансово-економічних, правових заходів, спрямованих на недопущення або запобігання неплатоспроможності боржника, що можуть включати зміну складу, умов або структури активів та зобов'язань боржника, а також будь-які необхідні операційні зміни чи комбінацію цих елементів, які здійснюються згідно з планом превентивної реструктуризації [32]. Але стосовно правових наслідків визнання фізичної особи боржником вітчизняне законодавство накладає на неї лише обов'язок протягом п'яти років повідомляти про факт того, що таку особу

було визнано банкрутом, при укладенні фінансово зобов'язуючих договорів, а також закріплює на три роки статус особи яка не може вважатися такою, яка має бездоганну ділову репутацію. Це прямо закріплено в ст.. 135 Кодексу України з процедур банкрутства (далі – КУзПБ) та реалізується, в тому числі через внесення відповідних відомостей до державних реєстрів.

Фактично, такі незначні правові наслідки визнання фізичної особи банкрутом, не створюють для неї перешкод у продовженні власної діяльності в якості ФОП шляхом нової державної реєстрації. Така ситуація є навіть не стільки невідповідною практиці ЄС, скільки недоцільною з точки зору девіантної поведінки фізичної особи, яка шляхом набуття правового статусу ФОП здійснює протиправну діяльність, яка за всіма ознаками підпадає під категорію шахрайство, але за умови наявності відповідного правового статусу – детермінується як негативний результат господарської діяльності, що призвів до втрати платоспроможності. Ця проблема є дискусійною, оскільки ставить дві ключові дилеми:

- по-перше, неможливість обмеження прав людини на реалізацію нею власної економічної та підприємницької діяльності та потенціалу шляхом набуття правового статусу ФОП;

- по-друге, недопустимість реалізації злочинного наміру особою через використання правового становища ФОП.

Дана дилема буде вирішена нами в межах даного дисертаційного дослідження в наступних розділах шляхом обґрунтування та практичного втілення тези про недопустимість зловживання законодавчо закріпленими можливостями реалізації громадянських прав та свобод з метою здійснення злочинної діяльності. А також тези про те, що відповідальність фізичної особи, в умовах які призвели її до банкрутства в статусі ФОП, повинна охоплюватись державним примусом в тому числі, аж до накладення відповідних обмежувальних заходів індивідуального характеру за умови доведення прямого умислу та винуватості особи у її банкрутстві. Останнє фактично охоплюється ознаками категорії «фіктивне підприємництво» або «штучне підприємництво», що самі по собі є відповідною кваліфікацією протиправності, та навіть

злочинності дій фізичної особи. Саме тому, держава повинна приймати вольове рішення для щонайменше тривалого обмеження подальшої участі такої особи із недобросовісною діловою репутацією в економічних процесах та здійсненні індивідуальної підприємницької діяльності.

Доцільно навести і позицію М. Хорвата та М. Войвуда, які досліджують фактори, що впливають на вибір статусу відповідальності SR. Дослідники пропонують теоретичну модель, яка охоплює уникнення ризику, а також відмінності між щаблями та зонами відповідальності у податкових ставках, як причини, чому SR обирають один статус відповідальності а не інший. Ймовірність дотримання обмеженої відповідальності залежить від обсягів діяльності та фінансової спроможності особи до отримання статусу індивідуального підприємця. А тому держава підходить критично до оцінки рівня відповідальності SR у випадку його банкрутства, враховуючи попереднє фінансове становище та обсяг активів, що були набуті та відчужені SR в процесі її підприємницької діяльності [107, с. 697-700]. Тобто дослідники фактично обґрунтовують та доводять на рівні матеріального забезпечення фізичної особи ступінь її винуватості та наміри доведення до неплатоспроможності чи банкрутства. На думку вчених така модель повинна допомагати державі виключати в подальшому таких осіб із економічних процесів, в яких вони проявляють надмірну активність. Зокрема це стосується накладання заборони на подальшу діяльність таких осіб в статусі Sole Proprietorship або SR.

Цей досвід є новим у вітчизняній доктрині господарсько-правової науки в аспекті визначення правових наслідків та оцінки ефективності діяльності ФОП, а також реагування держави на випадки проголошення ними банкрутства. Актуальність даної проблеми та дискурсу, який буде продовжений в даній дисертаційній роботі з цього приводу пояснюється зростаючою роллю саме ФОП в економічному розвитку України в умовах збройної агресії РФ, а також у повоєнній економіці. Тому необхідно виробити дієві механізми впровадження юридичних бар'єрів для окремих категорій осіб під час реалізації ними власного економічного й підприємницького потенціалу, в тому числі, але не

виключно, шляхом набуття правового статусу ФОП. Особливо коли такі особи спрямовують здійснення підприємницької діяльності із набуттям фінансових зобов'язань перед іншими економічними агентами або навіть державою, що може призвести у випадку їх банкрутства до суттєвих матеріальних втрат та порушення економічного балансу загалом.

Що ж стосується практики легалізації діяльності індивідуальних підприємців в ЄС, то слід зазначити, що на відміну від визначення ФОП в Україні у ЄС Eurofound офіційно використовує термін «Self-Employed Person», хоча на практиці та в наукових колах частіше все ж таки використовують категорію «SR», що відповідає трансформаційним потребам економіки. Отже, Eurostat під Self-Employed Person розуміє осіб, «які працюють у власному бізнесі, професійній практиці або на фермі з метою отримання прибутку, та не наймають інших осіб» [106]. Self-Employed Person можна також визначити і як незалежного працівника – на відміну від найманого працівника, який підпорядковується та залежить від роботодавця. Саме тому ми наполягаємо на вживанні терміну SR. Слід відмітити, що SR в ЄС розрізняють за наявністю найманих працівників та їх відсутністю. Правовий статус таких осіб у значній мірі залежить від національного законодавства кожної країни-члена ЄС. На рівні ЄС законодавство про зайнятість SR осіб переважно регулює їх загальні права. Наприклад, вільне пересування по території ЄС, усунення гендерної дискримінації, доступ до соціального захисту. Інші питання, в першу чергу щодо оподаткування, вирішуються на національному рівні.

У більшості країнах ЄС SR особи можуть обирати спрощену систему оподаткування, яка включає знижені ставки податків. Як і в Україні, ФОП особи несуть повну відповідальність за своїми зобов'язаннями всім своїм майном. Однак у деяких країнах існують механізми захисту єдиного житла від стягнення у разі банкрутства. Процедура реєстрація SR особи в ЄС, як і ФОП в Україні, є досить простою, що передбачає подання відповідних документів до національних реєстраційних органів. Щодо швидкості реєстрації, то у Франції для започаткування своєї справи потребує від 3 до 5 діб; у Великобританії – 4-5,

а в Німеччині – 10, в Україні ж, якщо скористатися порталом «Дія», то реєстрація ФОП складає 24 години [23].

Важливим питанням є оподаткування діяльності SR у ЄС, це питання регулюється кожною країною окремо. Наприклад, у Чехії національним законодавством не передбачається спеціальних режимів оподаткування для малого бізнесу. SR, які ведуть бізнес без залучення найманих працівників і їх річний обсяг доходу протягом трьох попередніх років не перевищував 5 млн. крон, в рамках загальної системи оподаткування сплачують єдиний податок у розмірі 15% від отриманого прибутку [93. с. 27-28]. Проте SR в Чехії, як і ФОП в Україні, можуть обрати спрощену систему оподаткування. Слід відмітити, що спрощеною системою можуть скористатися підприємці, річний дохід яких не перевищує 40 416 євро.

У Німеччині SR можуть сплачувати податок на прибуток, податок на торгівлю, податок на додану вартість. Слід відмітити, що в Німеччині досить складна система оподаткування, в тому числі і SR. Наприклад, при сплаті податку на прибуток SR враховується не отриманий чистий прибуток, а прибуток за мінусом спеціальних витрат та комерційних витрат, які підлягають вирахуванню. Це включає, наприклад, витрати на приватне медичне страхування, пожертви, приватне пенсійне забезпечення, крім того сюди можуть включатися витрати на проїзд, витрати на персонал і придбання товарів та послуг. Крім того існують також різні податкові пільги, наприклад, для батьків-одинаків, допомога на дітей, допомога на сплату податку на торгівлю, базова допомога – коли прибуток підприємця менший за 11 605 євро, то його не потрібно оподатковувати. Також слід зазначити, що прибутковий податок в Німеччині є прогресивним, тобто залежить від обсягу продажів чи прибутку підприємця (чим більше він заробляє, тим вища ставка податку). Так, нижня межа податку становить 14 %, а верхня – 42 %. Якщо річний дохід підприємця перевищує 277 826 євро, то він платить постійний податок у розмірі 45 % [115; 114]. Додатково до сплати податків в Німеччині існує розгалужена система ліцензій (патентів) на торгівельну та іншу діяльність. Наприклад, для індивідуальної торгівлі за межами ринків чи магазинів вартість таких ліцензій

може складати від 40 до 500 євро, в залежності від муніципалітету і очікуваного доходу.

Загалом, як вказує Я. О. Мельник, прогресивна система оподаткування Німеччини поділяє всіх фізичних осіб на шість класів платників податків, причому SR виступають окремим класом:

- перший клас: неodrужені; особи в цивільному шлюбі; розлучені; вдівці чи вдови; особи, що перебувають у шлюбі з тим, хто не є податковим резидентом Німеччини або проживає за межами ЄС; домогосподарства, що складаються з однієї особи (не мають статусу SR);
- другий клас: самотні батьки, які виховують дитину самотійно;
- третій клас: платники податків, чий дохід значно перевищує дохід їхнього чоловіка чи дружини, вдівці та вдови, якщо з моменту смерті партнера пройшло не більше одного року;
- четвертий клас: подружжя, з рівним доходом, джерело якого має бути у Німеччині;
- п'ятий клас: платники податків, що перебувають у шлюбі, з особою, яка належить до податкового третього класу;
- шостий клас – особи, що одержують дохід більш як від одного роботодавця або працюють у двох і більше професіях [43, с. 95].

При цьому індивідуальні підприємці, тобто особи, які мають статус SR, не можуть відноситись до другого (оскільки цей клас дає право на отримання державної допомоги) та шостого (законодавство забороняє суміщати статус найманого працівника із статусом SR).

Така диференціація, на відміну від вітчизняної податкової шкали демонструє дві ключові тенденції: по-перше, законодавець Німеччини позбавляє вибору фізичній особі самотійно визначатись із класом (у вітчизняному аналізі – групою) оподаткування; по-друге, критерієм віднесення до відповідного класу є не тільки розмір доходів, але і соціальний статус, що з нашої точки зору є неприпустимим, оскільки визначає наявність критерію нульової толерантності у регулюванні діяльності фізичних осіб, пов'язаної із отриманням ними доходів.

Тут слушним буде зауваження О. Стащук та Р. Маслова, які вказують на пануванні в практиці більшості країн-членів ЄС рамкової градації (шкали суб'єктів оподаткування), в той час як в Україні домінує підхід диференціації податкового навантаження на ФОП, та взагалі на суб'єктів господарювання, за ознаками об'єкту оподаткування [82, с. 70-71]. Це впливає на правовий статус ФОП в Україні, на наше переконання, здійснюючи стимулюючий ефект. Натомість податкове законодавство Німеччини та більшості країн-членів ЄС із системою імперативної диференціації класів платників податків має на меті спрощення процедур адміністрування податкових надходжень з боку держави. При цьому в якості стимулу, податкові інструменти майже не використовуються, що має доволі чітке пояснення – подібна політика на національному рівні створюватиме розбалансування загальноєвропейської системи уніфікації державного регуляторного впливу. Іншими словами, стимулювання за рахунок податкових ставок та пільгового оподаткування створює додаткові бар'єри для суб'єктів господарювання нерезидентів, по відношенню до такої країни-члена ЄС, що порушує принципи вільного єдиного ринку ЄС.

Отже, спрощена система оподаткування є запорукою розвитку малого бізнесу в Україні, проте наявні недоліки, усунення яких дасть змогу покращити умови малого підприємництва, а також забезпечити населення робочими місцями. На відміну від України в країнах ЄС, окрім імперативно визначеної шкали оподаткування, вводяться додаткові умови зменшення суми сплати податків за рахунок загальноєвропейських ініціатив, що сприяє відмові від тіньової господарської діяльності. Це дає змогу збільшити обсяг податкових надходжень до бюджету, при чому переважно місцевого [78, с. 1343-1344]. Акцент інституцій ЄС на розвиток саме регіонів та місцевої влади є тим поки недосяжним в Україні стандартом регіонального розвитку, який з одного боку дає можливість запроваджувати додаткові стимули не фіскального характеру для розвитку SR; з іншого – стимулює підприємницьку активність населення.

Окремо слід наголосити і на тому, що на рівні ЄС діяльність SR стимулюється не рівномірно. Переваги заходам стимулювання підприємницької

активності та індивідуального підприємництва надаються переважно на етапі падіння національного виробництва чи настання кризових явищ, зокрема таких як пандемія Covid-19 [113, с. 150-152]. В цьому контексті слід наголосити на відчутній різниці правового статусу SR в ЄС та ФОП в Україні в умовах дії кризових явищ. Так, інституції ЄС в питаннях розширення можливостей функціонування SR активно використовують не лише загальноєвропейське законодавство, а і деякі міжнародні угоди, які мають індивідуальний характер регулювання правового статусу фізичної особи як такої, а не як суб'єкту господарювання. Зокрема мова йде про такі міжнародно-правові акти як Європейська конвенція про громадянство від 09.11.1997 року, Конвенція ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів від 11.04.1980 року спрямовані на узгодження та гармонізацію підходів до вирішення питань правового статусу фізичних осіб під час реалізації підприємницької діяльності та вчинення правочинів за межами однієї національної юрисдикції [92, с. 135-137]. В умовах України подібне вільне застосування міжнародно-правових актів можливе лише за умови надання згоду на приєднання до них шляхом ратифікації Верховною Радою України. Натомість інституційне регулювання діяльності SR в ЄС відбувається в спосіб кон'юнктурного розширення можливостей, які надаються національним та загальноєвропейським законодавством за рахунок інших міжнародно-правових актів, згоду на застосування норм яких інституції ЄС можуть надавати тимчасово не визнаючи та не приєднуючись до них в подальшому.

Така адаптивна модель у врегулюванні відносин за участі SR є майже неможливою для України, оскільки національне законодавство доволі чітко визначає і джерела права, і способи правозастосування та право реалізації, зміна яких призведе не до очікуваного стимулюючого ефекту, а до зловживання можливостями з боку суб'єктів господарювання в цілому, і ФОП зокрема. Разом з тим, в умовах існування Угоди про асоціацію, доцільно запроваджувати подібні практики тимчасового застосування регуляторного впливу окремих положень законодавства ЄС, що дасть змогу реалізувати правове моделювання подальшої інтеграції до складу ЄС. Особливої актуальності це набуває в умовах

жорсткої конкуренції вітчизняних ФОП з європейськими SR та наявності бар'єрів на входження вітчизняних суб'єктів господарювання на ринки ЄС не тільки до повноцінної інтеграції, але і деякий, так званий «випробувальний період» після вступу в ЄС, як це було скажімо із економічними агентами Хорватії чи Болгарії.

При чому, як вказують М.О. Кизим, Т.М. Чечетова-Терашвілі, В.Є.Хаустова «у країнах-членах ЄС доволі поширеною є така практика тестування нових законів та ініціатив на початкових стадіях розробки. Така процедура має назву SME-test, і вона зводиться до того, що вже на етапі досліджень регуляторного впливу альтернатив правового регулювання виявляється їх вплив на малий та середній бізнес, а особливо на SR. Такі дослідження проходять кілька етапів, які включають: консультації з представниками малих, середніх підприємств та SR; встановлення попередньої оцінки регулювання та визначення того, інтереси яких сторін можуть бути порушені; кількісне вимірювання впливу (оцінка витрат та вигід); розгляд альтернативних механізмів» [27, с. 312-313]. При чому такий тест має реальний вплив на державну політику та виконує завдання раціоналізації потоку нових законодавчих ініціатив, ще до набуття ними статусу правових актів та мету подолання невизначеності у бізнес-середовищі.

Окремою перевагою SME-test в контексті регулювання діяльності SR, зокрема в умовах законодавчої системи Нідерландів, Бельгії та Люксембургу є те, що всі нові регуляторні ініціативи починають діяти одночасно в один із двох визначених днів на рік. Це робиться для того, щоб обмежити кількість днів, у які підприємства змушені реагувати на нові регуляторні положення, та дати їм змогу зосередитися на підприємницькій діяльності. В Україні також існує така практика (М-тест), яка набула закріплення із прийняттям Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» [63]. На такий крок Кабмін пішов задля реалізації принципу - спочатку думай про малих.

М-Тест є складовою аналізу регуляторного впливу (далі – АРВ), запровадженого на виконання як раз таки рекомендацій Єврокомісії ще у 2003

році. Розвиваючи переваги АРВ, він суттєво посилює спроможність громадянського суспільства, зокрема бізнес спільноти, впливати на ухвалення рішень органами влади. Унікальна, як для регуляторних інструментів, здатність М-Тесту надавати вимірювану (числову) інформацію перетворює АРВ на доказовий документ, що дозволяє обрати найкраще із запропонованих альтернативних рішень. В основі М-Тесту лежить методика обчислення стандартних витрат малого підприємництва на виконання конкретного регуляторного акта. Результати М-Тесту дозволяють обґрунтувати варіанти пом'якшення адміністративного навантаження на малий бізнес [46, с. 28-30]. На відміну від європейської практики реалізації SME-test, вітчизняний аналог – М-тест – дає відповідь на питання наявності ефективності від регуляторного впливу нового законодавчого акту, в той час як головне питання на яке відповідає європейський аналог: чи відповідає той чи інший механізм правового регулювання потребам малого та індивідуального підприємництва.

Така методологічна різниця створює відповідні ціннісні розриви під час формування системи пріоритетів державного регулювання діяльності індивідуальних підприємств в ЄС та Україні. Вочевидь подолання такої проблеми лежить в площині прийняття відповідних змін до законодавства та переорієнтації практики державного регулювання у відповідності із ним, а не орієнтація на соціально-економічні реалії, які часто не сприймаються вітчизняним законодавством доти, доки вони не створюватимуть ризики для системи економічної безпеки держави.

Слід зауважити, що SME-test широко застосовується в практиці регулювання індивідуального підприємництва в країнах ЄС головним чином при запровадженні механізмів фіскального чи фінансового характеру. Наприклад, при визначенні потенційних можливостей зменшення податкового тягаря для SR, SME-test спрямовується на визначення не тільки перспектив для розвитку індивідуального підприємництва, але і для оцінки негативних наслідків у вигляді податкових втрат для державного та місцевих бюджетів.

В умовах України М-тестування такого параметру як розмір податкового навантаження чи запровадження динамічної шкали оподаткування ФОП не

застосовувався, оскільки перевага надається саме оцінці тих механізмів державного регулювання здійснення підприємницької діяльності, які не мають кількісних показників вимірювання чи впливають на саму структуру економічних зв'язків та відносин між економічними агентами за участі ФОП [1, с. 185-186]. Натомість практика регулювання оподаткування SR у Великій Британії за допомогою SME-test продемонструвала свою ефективність шляхом створення диверсифікованої системи та щаблів платників податків і податкових ставок. У добре налагодженому ринковому середовищі податкова система відіграє вирішальну роль у регулюванні економічної та соціальної діяльності в державі [66, с. 97-98].

Велика Британія використовує шедулярну систему податків, яка включає класифікацію доходів на різні групи (шедули), на основі джерела доходу. Кожен шедул має унікальний механізм оподаткування. Ці шедули, названі в алфавітному порядку, складаються з 5 груп: А (дохід формується через володіння майном), С (дохід, отриманий від використання лісових масивів для комерційної діяльності), D (дохід, отриманий від інвестицій у державні цінні папери), Е (дохід, отриманий від комерційної діяльності) і F (дивіденди та різні форми виплат компанії) [89, с. 561-562]. При цьому як вказують Дж. Браун та Б. Ронтре система оподаткування індивідуального підприємництва у Великій Британії не дозволяє запроваджувати вибіркового підхід з боку таких суб'єктів до оподаткування, оскільки їх відповідальність зводиться до правильного відображення господарських операцій. Розміри ж податків визначають фіскальні органи та перевіряють відповідні місцеві органи, оскільки за рахунок податків індивідуальних підприємців наповнюються переважно місцеві бюджети [103, с. 127-130]. При чому цікавою є особливість британської моделі у вибірковості застосування оподаткування податком на додану вартість. Якщо індивідуальний підприємець робить вибір на користь сплати ПДВ, то він звільняється від сплати інших податків окрім податків пов'язаних із найманою працею [105, с. 340-341]. Але тут існує суттєве зауваження, яке полягає в тому, що будь-яка прибуткова операція індивідуального підприємця вважається такою яка створює додану вартість.

При цьому Р. Кочар вказує на те, що не всі індивідуальні підприємці отримують статус SR та підпадають під таку диференціацію податкового навантаження. Існує така категорія як gig-працівники, тобто фізичні особи, які виконують окремі специфічні роботи чи надають особливі послуги в неповний робочий день на додаток до іншої роботи. Це категорія фізичних осіб, які виконують проектні завдання та отримують за це дохід, але не мають статусу ні SR, ні найманих працівників, хоча і відносяться до категорії зайнятого населення. До такої категорії відносяться: водії транспорту спільного користування (доставка); власники магазинів Etsy (тимчасові онлайн-майданчики); художники; вигулювачі собак; автори контенту [110]. Не дивлячись на те, що ці категорії осіб реалізують самостійну діяльність, отримуючи за це прибуток, тобто за всіма ознаками вони підходять під визначення SR, однак з точки зору державного регулювання та обсягу отримуваних доходів спеціальна регуляторна діяльність держави щодо такої категорії осіб матиме суттєво більше витрат адміністративного та фінансового ресурсів.

Тобто держава фактично дозволяє таким категоріям осіб здійснювати індивідуальне підприємництво без набуття відповідного статусу. Ця практика широко поширена в США, особливо в таких штатах як Флорида, Каліфорнія, а також в Канаді, Великій Британії та Австралії. Економіко-правова сутність статусу gig-працівників полягає в тому, що держава дозволяє отримувати їм мінімальний рівень доходу не витрачаючи пр. цьому кошти та ресурси на їх державне субсидіювання та підтримку. Відсутність відповідного правового статусу та необхідність ведення бухгалтерського обліку і сплати податків такою категорією осіб створює умови для стимулювання такої gig-діяльності у найбільш маргіналізованих верствах населення. Таким чином, держава вирішує проблему часткової зайнятості тих верств населення які не мають високого рівня потреб, не вимагають соціального захисту держави та рівень суспільної свідомості яких детермінує їх особистий вибір такого способу життя. Для вітчизняного законодавства така практика є цікава для вивчення, але не в контексті перекладання або навіть звільнення держави від відповідальності за

соціальне забезпечення такої категорії осіб, а з точки зору додаткового стимулювання дрібного індивідуального підприємництва або навіть доручення молоді та осіб віком від 14 років, які мають трудову правосуб'єктність, хоча й обмежену, до самостійної ініціативної економічної (підприємницької) діяльності.

Висновки до першого розділу

За результатами аналізу теоретико-методологічних засад правового статусу фізичної особи-підприємця доцільно зробити наступні висновки:

1. Вирішуючи питання про змістовне наповнення категорії «фізична особа-підприємець» виявлено стійкий взаємозв'язок правового статусу фізичної особи як громадянина та як ФОП із праворегулюючим впливом держави. Правовий статус ФОП виходить за межі змісту та обсягу правового статусу фізичної особи з урахуванням специфічних обов'язків, які є похідними від правового статусу власне ФОП як учасника підприємницької діяльності. В той же час сам правовий статус ФОП є невід'ємним від фізичної особи громадянина, але надає останньому необхідного обсягу правосуб'єктності під час реалізації ним своїм конституційних прав та задоволення потреб саме як людини. Такий підхід дає нам чітке усвідомлення того, що ФОП не може існувати поза межами правового статусу людини, як фізіологічної істоти та громадянина, а тому наслідки діяльності ФОП прямо впливають, в тому числі і негативним чином, на правосуб'єктність фізичної особи, зокрема це стосується виконання обов'язків та застосування юридичної відповідальності. В той же час в своїй більшості наслідки пов'язані з фізичною особою, як індивідуальністю та фізіологічною істотою, не можуть впливати, в тому числі шляхом обтяження, на її правовий статус ФОП, за винятком грошових зобов'язань за персональними особистими кредитами та позиками та станом здоров'я.

2. Правовий статус ФОП характеризуються наявністю наступних елементів: проходження державної реєстрації як суб'єкта господарювання, облік в органах державної фіскальної служби та Пенсійного фонду України як

платника податків та єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування відповідно, виготовлення печатки (за необхідністю), відкриття в банківській установі поточного рахунку (за потребою), отримання ліцензії (у разі провадження ліцензійних видів діяльності) [110]. Цілком зрозумілим вбачається висновок про те, що наведена сукупність елементів правового статусу ФОП об'єктивно впливає на специфічний режим правового регулювання діяльності такої категорії осіб. Це знаходить своє відображення в наявності цілої низки нормативно-правових актів, зокрема ЦК України, Податковий кодекс України, Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» [61]. тощо. Натомість на себе звертає увагу відсутність єдиного уніфікованого законодавчого акту, в якому були б зібрані відповідні механізми правового регулювання всіх без виключення аспектів та елементів правового статусу та режиму функціонування ФОП.

3. Порівняльний аналіз правового статусу ФОП у країнах ЄС, США та України продемонстрував, що у більшості країн ЄС фізичні особи, що реалізують свою господарсько-правову правосуб'єктність можуть обирати спрощену систему оподаткування, яка включає знижені ставки податків. Як і в Україні, ФОП особи несуть повну відповідальність за своїми зобов'язаннями всім своїм майном. Однак у деяких країнах існують механізми захисту єдиного житла від стягнення у разі банкрутства. Процедура реєстрація ФОП в ЄС, також є досить простою, що передбачає подання відповідних документів до національних реєстраційних органів. Система оподаткування фізичних осіб-підприємців у США є більш складною, ніж в Україні. Діяльність оподатковуються за ставкою податку на доходи фізичних осіб подібно до того, як вони оподатковувалися до того, як стали власниками бізнесу, та сплачують внески на соціальне забезпечення і медичне страхування. Загальна сума цих внесків є податком на Sole Proprietorship. На відміну від України довід США демонструє певну лібералізацію фіскального навантаження в частині зменшення кількості адміністративних процедур, що реалізується через утримання податків один раз на рік. При цьому оподаткування SP має низку

суттєвих особливостей, які дають можливість Федеральному Уряду ефективно боротись із штучним банкрутством та неплатоспроможністю суб'єктів індивідуального підприємництва: оподаткування здійснюється в незалежності від того чи зберегла особа на кінець звітного періоду статус SP; фіскальні наглядові органи здійснюють стягнення податків в автоматичному режимі, шляхом звернення відповідного стягнення на відомі грошові кошти фізичної особи, а у випадку відсутності таких коштів та несплаті податків протягом трьох місяців відбувається звернення стягнення на майно SP.

РОЗДІЛ 2.ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАВОВОГО СТАТУСУ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ-ПІДПРИЄМЦЯ

2.1. Реєстрація фізичної особи-підприємця, припинення фізичної особи-підприємця

Набуття правового статусу ФОП завжди пов'язано із прийняттям рішення про проведення фізичною особою легітимізації своєї господарської діяльності в спосіб чітко передбачений законодавством. Легітимізація проводиться з метою отримання фізичною особою певного обсягу правосуб'єктності, який був неможливий поза відповідного правового статусу для здійснення саме господарської діяльності. Фізична особа, сама по собі, завжди виступає суб'єктом господарських відносин в силу набуття нею статусу споживача, покупця чи іншого учасника відповідних відносин. Часто, фізична особа в якості само зайнятої (адвокати, арбітражні керуючі, приватні нотаріуси тощо) можуть здійснювати відповідну діяльність без набуття статусу ФОП, але лише цей статус і його отримання шляхом відповідної процедури державної реєстрації.

Загалом, сама сутність процесу легітимізації статусу суб'єкта господарювання пояснюється тим, що по-перше, деякі види господарської діяльності передбачаються отримання певної дозвільної документації, що неможливо без отримання статусу ФОП; по-друге, цей статус передбачає окрім всього іншого, уніфікацію податкових відносин з державою. Так чи інакше, але основним його змістовним та сутнісним навантаженням є набуття відповідного обсягу правосуб'єктності, що одночасно характеризується і як наслідком, і як процедурою особливості здійснення господарської діяльності саме фізичною особою.

Тобто державна реєстрація ФОП є засобом легітимізації входу фізичної особи у господарський процес в якості суб'єкта, що створює в той чи інший спосіб додану вартість (реалізує економічну активність). З іншого ж боку дзеркальною за своїм значенням є процедура припинення ФОП, тобто втілення

рішення фізичної особи залишити процес господарювання та позбутися відповідного обсягу правосуб'єктності. Це означає не лише вихід фізичної особи за межі відповідного господарсько-правового обороту, але і втрату відповідних прав на здійснення специфічних видів господарювання, у випадку отримання відповідної дозвільної документації та момент державної реєстрації. Припинення фізичної особи, за умови, що воно відбувається поза межами процедур визначених в Кодексі України з процедур банкрутства, не викликає набуття додаткового обсягу прав та обов'язків, а лише констатацію закінчення фізичною особою активної економічної діяльності з метою отримання прибутку та перехід до іншого правового статусу, в якому вона може зберігати відповідний рівень активності з метою реалізації власного обсягу економічних прав, гарантованих Конституцією України, але поза межами застосування до нього спеціального правового режиму та вочевидь із меншою економічною ефективністю.

Хоча тут також слід підходити з певною обачністю, оскільки, наприклад, припинення державної реєстрації ФОП не означає повне відсторонення фізичної особи від процесів розподілу економічних благ. Така особа може залишатись учасником юридичної особи та отримувати відповідні дивіденди, а також певні види роялті поза її статусу як суб'єкту господарювання. Це однак не виключає таку особу в повній мірі із процесів економічного характеру, оскільки накладає на неї обов'язки сплачувати податки, оскільки отримані кошти є прибутком такої особи.

Таким чином, процедура легітимізації фізичною особою власного статусу ФОП, як самотійного повноцінного учасника господарських відносин, обумовлює необхідність проведення відповідної процедури державної реєстрації, яка здійснюється як під час початку такої діяльності, так і її припинення. В обох випадках ця процедура має чіткий визначений на законодавчому рівні алгоритм, який характеризується реалізацією поступових кроків, що мають певну послідовність та змістовне наповнення в залежності від прийнятих фізичною особою рішень, які стосуються характеру здійснюваної діяльності, обсягу економічної активності тощо. Від всього цього залежить не

тільки особливості певних процедур, але в деяких випадках (отримання особливих дозволів на здійснення певних видів діяльності, створення просторової організації ведення бізнесу тощо) і характер рішень, які приймаються особою, уповноваженою державою на здійснення державної реєстрації ФОП.

Аналізуючи процедуру державної реєстрації ФОП з метою легітимізації господарської діяльності фізичної особи слід зауважити, що з точки зору держави така процедура уявляється не тільки способом забезпечення законності участі суб'єктів господарських відносин в економічному обігу. Мова йде про лібералізацію процедур доступу суб'єктів господарювання до ринкових процесів в державі, що суттєво впливає на економічний клімат держави в цілому, а отже і на рівень заможності населення та функціональної спроможності й свободи самих учасників господарських процесів. В цьому контексті Україна посідає одне з провідних місць у Світі.

Так, станом на 2025 рік основним орієнтиром для оцінки простоти реєстрації бізнесу є новий звіт Світового банку Business Ready (далі – B-READY), який у жовтні 2024 року замінив застарілий рейтинг Doing Business. У першому аналітичному Звіті B-READY за 2024-2025 роки було проаналізовано пілотну групу з 50 економік. При чому було запроваджено нових показник «Вхід у бізнес» (Business Entry), який оцінює швидкість, вартість та цифровізацію процесу реєстрації. Не дивлячись на те, що в першому Звіті B-READY Україна не була представлена, фахівці Світового Банку окремого виділили її та наголосили, що саме Україна продовжує демонструвати високі темпи цифровізації. Завдяки платформі Дія, реєстрація ФОП в Україні є однією з найшвидших у світі, займаючи лише кілька хвилин у повністю автоматичному режимі без участі реєстратора [101]. Безумовно це неможливо без належного законодавчого закріплення відповідної процедури, а також високого ступеня лібералізації дозвільних процедур.

Отже, законодавче забезпечення аналізованої процедури укладається в двох нормативно-правових актах: Цивільному кодексі України ат Законі України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб -

підприємців та громадських формувань».

Так, «відповідно до ст. 50 ЦК України право на здійснення підприємницької діяльності, яку не заборонено законом, має фізична особа з повною цивільною дієздатністю» [90]. Обмеження права фізичної особи на здійснення підприємницької діяльності встановлюються Конституції України та законом. Фізична особа здійснює своє право на підприємницьку діяльність за умови її державної реєстрації в порядку, встановленому законом. Інформація про державну реєстрацію фізичних осіб-підприємців є відкритою. Більше того, відповідно до ч. 3 ст. 50 ЦК України якщо особа розпочала підприємницьку діяльність без державної реєстрації, уклавши відповідні договори, вона не має права оспорювати ці договори на тій підставі, що вона не є підприємцем [90]. Таким чином, слід констатувати три важливих висновки:

- по-перше, державна реєстрація ФОП здійснюється за умови дотримання двох важливих умов: набуття фізичною особою повної цивільної дієздатності, а також здійснення діяльності яка не заборонена законом;

- по-друге, будь-яка інформація щодо фізичної особи, яка функціонує в статусі ФОП та яка пов'язана із її діяльністю чи результатами господарського процесу є відкритою, публічною та знаходиться у відповідному доступі. Що правда це доступ також обмежується відповідним правом на отримання такої інформації, але це стосується вже не стільки самого захисту інформації, скільки бар'єрами при використанні інформації із відповідних державних реєстрів та доступу до них;

- по-третє, здійснення фізичною особою підприємницької діяльності вочевидь можлива, що правда в окремих випадках, без відповідної реєстрації статусу ФОП, але при цьому відсутність такої реєстрації не вважається законодавцем умовою, яка потенційно може передбачати ухилення фізичної особи від відповідальності за господарськими правочинами.

Цікавою є і норма ст. 51 ЦК України, відповідно до якої «до підприємницької діяльності фізичних осіб застосовуються нормативно-правові акти, що регулюють підприємницьку діяльність юридичних осіб, якщо інше не встановлено законом або не впливає із суті відносин» [90]. Тут слід

наголосити, що в умовах, коли ГК України втратив свою чинність, а законодавство щодо юридичних осіб набуло ознак чіткої диверсифікації за об'єктним складом: існують окремі законодавчі акти, які регулюють діяльність акціонерних товариств, інших форм товариств – назріла нагальна потреба прийняти відповідний окремий кодифікований нормативно-правовий акт у формі закону, яким би регулювались всі без виключення аспекти діяльності ФОП, не тільки в контексті закріплення особливостей реєстраційних процедур, але і визначення правового режиму майна ФОП, особливостей здійснення окремих господарських операцій тощо.

Отже, відповідно до ч. 1 ст. 18 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань» [22] для державної реєстрації фізичної особи підприємцем подаються такі документи:

- заява про державну реєстрацію ФОП, в якій може зазначатися прохання про реєстрацію такої особи платником податку на додану вартість та/або обрання спрощеної системи оподаткування або інформація про набуття особою статусу електронного резидента (е-резидента);

- нотаріально засвідчена письмова згода батьків (усиновлювачів) або піклувальника чи органу опіки та піклування – для фізичної особи, яка досягла шістнадцяти років і має бажання займатися підприємницькою діяльністю, але не має повної цивільної дієздатності;

- договір (декларація) про створення сімейного фермерського господарства – у разі державної реєстрації фізичної особи, яка самотійно або з членами сім'ї створює сімейне фермерське господарство відповідно до Закону України «Про фермерське господарство» [123].

Цікаво, що в ч. 2 ст. 18 вказаного вище закону, законодавець закріплює норму про те, що для державної реєстрації включення відомостей про ФОП, зареєстровану до 1 липня 2004 року, відомості про яку не містяться в Єдиному державному реєстрі, подається заява про державну реєстрацію включення відомостей про фізичну особу – підприємця до Єдиного державного реєстру [22].

Вочевидь дана норма вже є рудиментом законодавчого регулювання, процедури державної реєстрації ФОП, оскільки вона мала своє регуляторне значення на момент введення в дію ЦК України, а також початку функціонування відповідних реєстрів, але сама її наявність та існування на сьогоднішній день означає можливість для здійснення господарської діяльності ФОП до моменту внесення відповідних відомостей про їх державну реєстрацію.

Аналіз положень ч. 1 ст. 25 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань» [22] демонструє цікаву особливість у можливості проведення певних реєстраційних дій по відношенню до ФОП не тільки на підставі документів, що подаються заявником безпосередньо, але і на підставі судових рішень. Так, на підставі судових рішень, що набрали законної сили та тягнуть за собою зміну відомостей в Єдиному державному реєстрі, здійснюються такі реєстраційні дії щодо:

- заборони (скасування заборони) вчинення реєстраційних дій;
- накладення/зняття арешту корпоративних прав;
- зобов'язання вчинення реєстраційних дій;
- скасування реєстраційної дії/запису в Єдиному державному реєстрі;
- виділу юридичної особи;
- провадження у справах про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом, прийнятих відповідно чинного законодавства;
- припинення підприємницької діяльності фізичної особи - підприємця, що не пов'язано з банкрутством юридичної особи;
- відміни державної реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичної особи – підприємця [123].

Такий перелік випадків реєстрації за рішеннями суду дає розуміння потенційної можливості або відмови державного реєстратора, або скасування попередньої реєстрації в силу втрати чинності певних дозвільних документів (ліцензій, патентів тощо), що об'єктивують умови достатності організаційно-правового забезпечення здійснення окремих видів підприємницької діяльності ФОП.

Так само на законодавчому рівні повністю алгоритмізованим та деталізованим є процес здійснення державної реєстрації, тобто визначена не тільки повнота реєстраційної процедури та її послідовність, але і визначаються обов'язки державного реєстратора на кожному із кроків її проведення.

Вочевидь основними процедурами законодавець вважає наступні (ст. 25 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань» [22]):

- заповнення форми заяви про державну реєстрацію - у разі подання документів особисто заявником (за бажанням заявника);
- прийом документів за описом – у разі подання документів у паперовій формі;
- виготовлення копій документів в електронній формі - у разі подання документів у паперовій формі;
- внесення копій документів в електронній формі до Єдиного державного реєстру;
- перевірка відомостей Єдиного державного реєстру на наявність заборони вчинення реєстраційних дій;
- перевірка документів на наявність підстав для відмови в державній реєстрації;
- прийняття рішення про проведення реєстраційної дії;
- проведення реєстраційної дії (у тому числі з урахуванням принципу мовчазної згоди) за відсутності підстав для відмови в державній реєстрації шляхом внесення запису до Єдиного державного реєстру;
- формування та оприлюднення на порталі електронних сервісів або з використанням Єдиного державного вебпорталу електронних послуг виписки, результатів надання адміністративних послуг у сфері державної реєстрації та установчих документів;
- видача за бажанням заявника виписки з Єдиного державного реєстру у паперовій формі за результатами проведеної реєстраційної дії (у разі подання заяви про державну реєстрацію у паперовій формі) [22].

Згадуючи рейтинг B-READY та окремий висновок фахівців Світового

банку щодо реєстрації здійснення підприємницької діяльності ФОП в Україні доцільно наголосити на тому, що новелою Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань» [22] є стаття 25-1, якою визначені особливості проведення реєстраційних дій в автоматичному режимі.

Так, законодавець чітко передбачив, що без участі державного реєстратора, в автоматичному режимі з використанням Єдиного державного вебпорталу електронних послуг можуть проводитися такі реєстраційні дії в Єдиному державному реєстрі:

- державна реєстрація ФОП;
- державна реєстрація змін до відомостей про ФОП;
- державна реєстрація припинення підприємницької діяльності ФОП, крім державної реєстрації припинення підприємницької діяльності ФОП у зв'язку з її смертю, оголошенням померлою або визнанням безвісно відсутньою [22].

Таким чином, законодавець суттєво спростив процедуру проведення державної реєстрації саме стосовно ФОП прибравши суб'єкт реєстраційної діяльності як посередника, який фактично замінений низкою інформаційно-аналітичних фільтрів та бар'єрів встановлених в Порталі Дія, що стало можливим за рахунок налаштування ефективного обміну інформацією з різними державними реєстрами в режимі реального часу.

Так, для проведення державної реєстрації фізична особа використовує засоби електронної ідентифікації з високим рівнем довіри. При цьому програмне забезпечення Єдиного державного реєстру встановлює наявність (відсутність) заборони вчинення реєстраційних дій та/або у разі державної реєстрації ФОП, відсутність у Єдиному державному реєстрі відомостей про таку особу. Подібна практика не застосовується в жодній іншій країні Світу, тому рейтинг B-READY і не включив до свого аналізу Україну, оскільки існуюча вітчизняна практика є абсолютно цін кальною діючою системою легалізації діяльності ФОП, яка не тільки спрощує процедуру реєстрації до кількох хвилин, але і не маючи аналогів у світовій практиці виводить Україну

поза конкурентним контуром, оскільки час процедури легітимізації підприємницької активності фізичної особи є визначальним з точки зору активізації економічної активності в державі в цілому [22].

Отже, щоб зареєструвати ФОП через Портал Дія потрібно виконати такі кроки:

- зареєструйтеся чи авторизуйтеся (якщо вже зареєстровані) у кабінеті громадянина на Порталі Дія;
- заповніть онлайн-форму на отримання послуги та підпишіть заяву кваліфікованим електронним підписом фізичної особи;
- заяву буде надіслано до Єдиного державного реєстру для державної реєстрації ФОП онлайн без участі реєстратора [22].

Перевірка стану розгляду заяви здійснюється у персональному кабінеті користувача (вкладка «Замовлені послуги»). Одночасно інформаційне повідомлення про ухвалене рішення надсилається на e-mail заявника та дублюється в кабінеті на Порталі Дія.

У процесі внесення запису до Єдиного державного реєстру спеціальне програмне забезпечення ЄДР у режимі реального часу здійснює автоматичний скринінг на наявність чи відсутність обмежень щодо проведення реєстраційних дій, а також перевіряє факт відсутності у реєстрі інформації про вже існуючий статус ФОП за цією особою. За умови відсутності застережень система автоматично завершує реєстраційну процедуру. Якщо ж відповідні відомості виявлено, заявнику надається офіційне повідомлення про це.

Слід зауважити, що реєстраційний запис, сформований у ЄДР в автоматичному форматі, юридично кваліфікується як дія технічного адміністратора реєстру. Зазначена дія підлягає оскарженню в судовому порядку або шляхом звернення до Міністерства юстиції України відповідно до процедури, визначеної ст. 34 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань».

Що ж стосується процедури припинення ФОП, то відповідно до ч. 4 ст. 25 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань» така процедура має спрощений

характер та відбувається за заявницьким принципом.

Підставою для процедури зняття фізичної особи-підприємця з податкового обліку виступає повідомлення державного реєстратора про внесення до ЄДР запису щодо припинення господарської діяльності із зазначенням відповідного реєстраційного номера та дати.

Після опрацювання цих відомостей та аналізу стану картки особового рахунку платника, у Реєстрі самозайнятих осіб фіксується дата й номер запису про припинення діяльності, а також надається статус «припинено, але не знято з обліку» (якщо КОР не закриті чи містять дані).

Остаточне зняття з обліку в податковому органі відбувається після підтвердження відсутності боргів за платежами, адміністрованими контролюючими органами. При цьому кінцевим податковим періодом вважається:

- календарний рік — для суб'єктів на загальному режимі та платників єдиного податку 1 і 2 груп;
- календарний квартал, у якому відбулося припинення — для спрощенців 3 групи.

Важливо наголосити, що ані державна реєстрація припинення діяльності, ані внесення відповідного запису до реєстру не анулюють зобов'язань, які виникли в період ведення бізнесу, та не звільняють від відповідальності й санкцій за їх невиконання.

Таким чином, підсумовуючи викладене вище слід зауважити, що процедура припинення діяльності ФОП є більш складною як за своїм характером та змістом, так і за правовими наслідками, як це може здатися на перший погляд. Мова йде про те, що за умови відсутності жодних зобов'язань припинення ФОП шляхом реєстрації такого припинення, тобто виключення із відповідного реєстру та анулювання дозвільних документів (у випадку їх наявності), уявляється діє в декілька процедур. Натомість, якщо ж ФОП на момент прийняття рішення про припинення має низку господарських зобов'язань перед третіми сторонами, то в такому випадку процедура припинення перетворюється на самостійну модель господарсько-правових

відносин, які характеризуються низкою важливих особливостей та умов здійснення.

В першу чергу на себе звертає увагу те, що регулювання такої процедури здійснюється особливим нормативно-правовим актом – КУзПБ, який в даних відносинах має примат стосовно всіх інших нормативно-правових актів. Той комплекс процедур, який є необхідним для провадження процедури припинення ФОП за рішенням фізичної особи включає головні елементи: визначення кола кредиторів, розробка плану реструктуризації з метою погашення їх вимог, впровадження процедури припинення у випадку неможливості погашення всього обсягу кредиторських вимог. При чому слід наголосити на тому, що така процедура хоча в ж надзвичайно складною, однак фактично за її завершенням не слідує настанням майже ніяких суттєвих правових наслідків для фізичної особи. В цьому ж надзвичайно великий недолік вітчизняного законодавства в сфері банкрутства, оскільки ФОП за умови неможливості повного погашення вимог кредиторів просто зникає шляхом видалення відповідного запису з реєстру, а фізична особа виходить з цивільно-правових та господарсько-правових відносин з усіма суб'єктами, з якими такі відносини мали місце до такого припинення. Нами наголошувалось на тому, що така процедура містить в собі більше ризиків для кредиторів залишитись з непокритими вимогами ніж для фізичної особи, яка фактично повертається в стан до моменту початку господарської діяльності. При цьому, той обсяг правових наслідків, які передбачені КУзПБ жодним чином не співвідносяться із реальним настанням відповідальності, хоча б господарсько-правової за недобросовісне ведення господарської діяльності.

По-друге, процедура припинення ФОП не означає відсутність можливості для того, щоб фізична особа в подальшому знову її розпочала, в тому числі і за умови списання частини кредиторських вимог в процесі визнання такої особи неплатоспроможною. В цьому контексті слід наголосити на тому, що необхідно все ж таки на законодавчому рівні закріпити обмеження для такої фізичної особи здійснювати що найменше ту ж саму діяльність за тими ж самим КВЕДама чи в тій же сфері, що в до визнання неплатоспроможною. Окремо

доцільно накласти обмеження на реєстрацію ФОП щонайменше протягом трьох років з моменту визнання фізичної особи неплатоспроможною, що потенційно дасть відповідний час для набуття нових знань, навичок та можливостей для ведення підприємницької діяльності більш ефективно.

Третім важливим висновком є те, що в процесі припинення ФОП часткова відповідальність може бути застосована і до другого подружжя шляхом стягнення певних кредиторських вимог за рахунок спільного майна. Особливо якщо таке майно було набуто під час реалізації фізичною особою своєї господарської діяльності. В цьому контексті слід зазначити що законодавець намагається знайти максимальний баланс між інтересами самої фізичної особи, її подружжя та кредиторів, які претендують у випадку відсутності ліквідних засобів погашення власних кредиторських вимог на стягнення за рахунок майна подружжя в тому числі, але безперечно лише часткового.

З одного боку така процедура створює певні незручності а інколи навіть суттєву шкоду другому подружжю, але необхідно враховувати, що саме під час здійснення господарської діяльності фізична особа набувала відповідні матеріальні ресурси, які в тому числі використовувались в інтересах подружжя в цілому, тобто відбувається своєрідний регрес вимог, що правда тут ж важливе зауваження. У випадку діяльності ФОП відповідальність, про що нами буде зазначатись далі, завжди несе сама фізична особа. Її правовий статус а також правовий режим діяльності передбачає одноосібне прийняття рішень та відповідну їх реалізацію. В цьому процесі немає жодних інших факторів впливу, окрім об'єктивних факторів зовнішнього середовища, які б стали на заваді фізичній особі для ефективного здійснення підприємницької діяльності. При цьому у випадку припинення в процедурі банкрутства ФОП, якщо вона у шлюбі, набуває додаткового, своєрідного резерву, за рахунок спільного майна подружжя. В такому випадку друга особа в подружжі обмежується в своїх майнових правах на користь третьої особи. Це викликає доволі частіші суперечності з цього приводу в науковій спільноті, але наразі на законодавчому рівні та в правозастосовній практиці це питання залишається

врегульованим у спосіб передбачений КУзПБ.

Окремим специфічним явищем є релокації ФОП, що є своєрідною реакцією законодавця на умови воєнного стану та запровадження системних обмежень в частині ведення господарської діяльності в умовах активної протидії агресії РФ та знищення нею умов для ведення бізнесу в окремих регіонах України.

Процес адаптації підприємців до умов воєнного стану потребує термінових і гнучких заходів з боку держави. Розроблені механізми переміщення підприємств із зони збройного конфлікту в більш безпечні райони, спрощення податкової системи та діджиталізація процедур реєстрації бізнесу є важливими інструментами для підтримання економічної стабільності. Уряд створив сприятливі умови для підтримки підприємців у найскладніші часи за допомогою надання відповідних програм підтримки та податкових пільг. Однак постійні зміни в податковій системі та правовому регулюванні створюють правову невизначеність для підприємців і порушують принцип податкової стабільності, що загалом ускладнює довгострокове планування й розвиток бізнесу.

Законодавчі ініціативи, спрямовані на підтримку приватного сектору, позитивно впливають на економічну стійкість країни, але ці механізми потребують удосконалення для забезпечення ефективного відновлення економіки та сталого розвитку в майбутньому. Підтримка підприємств під час війни та в період післявоєнного відновлення має охоплювати розширення програм фінансової допомоги та підтримки, подовження періодів звільнення від сплати податків для підприємств і підприємців, що виходять з кризи, а також розробку довгострокових стратегій сприяння підприємницькій діяльності. Зокрема, створення спеціальних програм надання пільгових кредитів фізичним особам-підприємцям на розвиток бізнесу, переїзд та оновлення обладнання дасть змогу підприємцям продовжувати свою діяльність без надмірного фінансового тиску [22, с. 44-45]

2.2. Правовий режим майна фізичної особи-підприємця

Особливість правового статусу ФОП об'єктивує особливості здійснення цим суб'єктом господарювання підприємницької діяльності, а також визначає специфіку правових режимів її майна та інших пов'язаних елементів господарської правосуб'єктності. Майно ФОП, як власне і будь-якого іншого суб'єкту суспільних відносин виступає основою його діяльності, базисом для економічного відтворення та провадження діяльності з метою отримання прибутку. Майно завжди виступає основою економічної діяльності, а тому важливість формування з боку законодавця ефективної моделі регулювання його обігу виступає запорукою для максимізації можливостей для його власника отримувати корисний ефект від його використання в господарському обігу.

Майно ФОП в цьому контексті характеризується низкою важливих особливостей, оскільки воно має низку особливостей, які пов'язані не тільки із власне статусом ФОП, але і з особливостями процесу набуття та використання такого майна. Так, по-перше, таке майно часто виступає майном подружжя, тобто має режим спільної сумісної власності, а не індивідуальної приватної, що одразу створює певну юридичну складність у його використанні в окремих випадках. Тут мова йде про використання його в якості предмету застави (що вимагає отримання відповідного дозволу від другого з подружжя); об'єкту стягнення кредиторських вимог (характеризується наявністю складних юридичних процедур) тощо. Подібні випадки не є обов'язковими, але гіпотетично можливими, що детермінує необхідність створення відповідного обсягу юридичних норм з метою регулювання відповідних процедур.

Другою особливістю правового режиму майна ФОП є те, що частіше за все воно формує економічний базис її діяльності за довго до моменту початку господарської діяльності. Іншими словами, на відміну від майна юридичної особи, майно ФОП не формує його статутний капітал, тобто спеціально створений для ведення бізнесу, а є його власністю набутою частіше за все в процесі життєдіяльності, а потім прилаштоване під ведення підприємницької

діяльності. Це що стосується майна окрім грошової маси, тобто речей, які виступали об'єктом цивільного обороту, а при реалізації цілей діяльності ФОП - предметами господарського обороту.

Така процедура трансформації з одного боку не повинна мати проблем зміни правового режиму, але з іншого характеризується особливостями саме вже господарського обороту. Так, наприклад місце здійснення підприємницької діяльності частіше за все реєструється за місцем проживання фізичної особи, при тому що житло не може виступати повноцінним місцем для реалізації господарських потреб ФОП, оскільки має інший правовий режим ніж виробництво, при тому що ФОП може здійснювати і таку діяльність. Але при цьому житло, тобто об'єкт нерухомості, який належить ФОП на праві приватної власності може слугувати, з певними обмеженнями, засобом погашення вимог кредиторів за умови звернення на нього стягнення у встановлений законом спосіб. Натомість майже завжди господарська практика демонструє, що практичну діяльність ФОП здійснює на об'єктах чи виробничих потужностях, які вона набуває на правах оренди, що значно ускладнює деякі аспекти ведення господарювання, але в той же час виступає в своєрідною преференцією для ФОП.

Нарешті, третьою особливістю правового режиму майна ФОП на який нами звертатиметься увага є поширення на таке майно пільгових режимів пов'язаних із статусом фізичної особи. Доволі часто, особливо в умовах воєнного стану, законодавець наділяє фізичну особу певними пільгами, що пов'язані із її статусом та мають своїм походженням відносини суспільного договору в моделі громадянства. Тобто держава, реалізуючи свої зобов'язання перед окремими категоріями громадян надають їм окремі пільгові режими оплати комунальних послуг, диференціює податкове навантаження тощо, що поширюється і під час реалізацією такою особою підприємницької діяльності. Загалом, всі наведені застереження так чи інакше набули свого законодавчого закріплення, однак ступінь його ефективності та утилітарності наразі викликає більше питань ніж дає відповідей.

Захист конкуренції, забезпечення права на ведення господарської

діяльності і створення передбачуваного законодавства для підвищення добробуту населення є фундаментальними функціями держави в ринковій економіці. Проте, нормативне регулювання підприємництва громадян залишається обмеженим. Крім того, принцип необмеженої майнової відповідальності ФОП створює для приватних підприємців менш вигідне правове та економічне становище, ніж у інших суб'єктів господарювання, що суперечить конституційній zasadі рівності всіх суб'єктів права власності.

Майном у сфері господарювання визнається сукупність речей та інших цінностей (включаючи нематеріальні активи), які мають вартісне визначення, виробляються та використовуються у діяльності суб'єктів господарських відносин та відображаються в їх балансі або враховуються в інших передбачених законом формах обліку майна цих суб'єктів. ЦК України у ст. 190 зазначає, що майном як особливим вважаються окрема річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки [22]. Ст. 179 ЦК України під «річчю» розуміє предмет матеріального світу, «щодо якого можуть виникати цивільні права та обов'язки. Майном як особливим об'єктом вважаються окрема річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки. Відтак для визнання цих об'єктів речами в розумінні господарського законодавства необхідно, щоб вони відповідали таким ознакам: мали вартісне визначення; відображалися у балансі цих суб'єктів або інших формах обліку майна цих суб'єктів; використовувалися у діяльності суб'єктів господарювання» [22].

У науковій доктрині під правовим режимом майна тлумачать закріплені нормами права порядок і умови виникнення (набуття) майнових об'єктів, реалізації суб'єктами господарювання прав володіння, користування та розпорядження ними, виконання функцій майнового управління й забезпечення його юридичного захисту. Ця категорія охоплює встановлені законодавством правила щодо елементного складу майна, алгоритмів його надходження, експлуатації та відчуження, меж втручання третіх осіб у розпорядження ним, а також процедур звернення до стягнення за вимогами кредиторів. Фундаментом правового режиму майна суб'єктів господарювання, на якому будується їхня комерційна практика, є право власності й інші обмежені речові права.

В національній правовій системі відсутній механізм розмежування між майном, що забезпечує підприємницьку діяльність та іншими особистими активами громадянина. У зв'язку з цим судові рішення про стягнення боргу поширюються на весь обсяг майна належного ФОП на праві власності. Законодавець не робить розрізнення за цільовим призначенням активів — під час здійснення стягнення підпадає як майно комерційного призначення, так і майно, що безпосередньо визначено для задоволення приватних побутових потреб фізичної особи.

Підприємницька діяльність громадян характеризується такими ознаками, як самостійність, ініціативність, систематичність, власний ризик та спрямованість на визначений результат — одержання економічних та соціальних результатів та отримання прибутку [90]. Самостійність підприємницької діяльності означає, що фізична особа здійснює діяльність від власного імені, а не від імені організації, в якій працює чи є її керівником або засновником.

Тобто виходить, що фізична особа має змогу брати участь у господарській діяльності спільно з іншими суб'єктами через набуття корпоративних прав, не реєструючись при цьому як індивідуальний підприємець. У цьому контексті важливо підкреслити: нормативне визначення господарських товариств характеризує їх як організації, засновані шляхом консолідації майна засновників для провадження комерційної практики та отримання прибутку безпосередньо самім товариством. Отже, нормативна логіка розмежовує спільне підприємництво безпосередньо самих учасників і факт їхньої участі в бізнес-діяльності відповідної юридичної особи.

В юридичній літературі самостійність ФОП поділяють на майнову і господарську. Майнова самостійність означає наявність у підприємця певного майна, яке складає економічну основу його діяльності господарська — можливість прийняття самостійних рішень у ході здійснення підприємницької діяльності. Громадянин — підприємець самостійно діє на товарному ринку, вступаючи у господарські відносини, набуваючи при цьому відповідних прав та обов'язків. Ініціативність і самостійність підприємництва нормативно закріплені у принципах підприємницької діяльності: вільний вибір підприємцем

видів підприємницької діяльності; самостійне формування підприємцем програми діяльності, вибір постачальників і споживачів продукції, що виробляється, залучення матеріально-технічних, фінансових та інших видів ресурсів, використання яких не обмежене законом, встановлення цін на продукцію та послуги відповідно до закону; вільний найм підприємцем працівників тощо. Тобто, з одного боку, підприємницька діяльність громадян проголошена як самостійна та ініціативна, і тому логічно, що при укладенні приватним підприємцем комерційних угод не потрібно згоди іншого з подружжя, з іншого боку, сімейне законодавство України не передбачає таких винятків з правового режиму спільної сумісної власності подружжя [126].

Так, відповідно до ст. ст. 61, 62, 65 Сімейного кодексу України (далі – СК України) розпоряджатися майном та грошовими коштами, набутими подружжям за час шлюбу, дружина та чоловік повинні за взаємною згодою. При укладенні договорів одним із подружжя вважається, що він діє за згодою другого з подружжя. Дружина, чоловік має право на звернення до суду з позовом про визнання договору недійсним як такого, що укладений другим із подружжя без її, його згоди, якщо цей договір виходить за межі дрібного побутового [75]. На думку деяких правознавців, при виникненні суперечностей перевага буде надана нормам СК України як більш чітко визначеним.

Законодавець поширює на фізичних осіб-підприємців правовий режим, схожий із режимом функціонування комерційних юридичних осіб, за винятком випадків, прямо застережених нормами права або обумовлених самою природою правовідносин. Наприклад, у разі смерті ФОП боргові зобов'язання з оплати поставленої продукції не скасовуються, а входять до складу спадщини та переходять до його спадкоємців. Натомість ліквідація юридичної особи тягне за собою повне припинення всіх її зобов'язань. Аналогічно йде мова проте, що припинення статусу ФОП (внесення відповідного запису до ЄДР) не припиняє боргів особи, оскільки вони зберігаються за нею як за фізичною особою.

Відповідно до ст. 52 ЦК України стягнення за зобов'язаннями фізичної особи – підприємця може бути звернено на його частку у праві спільної сумісної власності подружжя, проте лише після виділення такої частки в натурі

як за позовом кредитора (ст. 371 Цивільного кодексу України та ст. 73 Сімейного кодексу України), так і за поданням державного виконавця (ст. 379 Цивільного процесуального кодексу України). Крім того, якщо фізичній особі – підприємцю належить майно, що є у спільній частковій власності, його кредитор вправі пред'явити позов про виділ частки із спільного майна в натурі для звернення стягнення на неї (ст. 366 ЦК України). Отже, за зобов'язаннями одного з подружжя, який є приватним підприємцем, стягнення може бути накладено на його особисте майно і на частку у праві спільної сумісної власності подружжя. Таким чином, з'ясувавши які майнові активи належатимуть до особистого майна громадянина – підприємця та який розмір частки у праві спільної сумісної власності подружжя він має, можна визначити межі майнової відповідальності приватного підприємця і ступень ризику для нього і членів його сім'ї [127].

У статті 57 СК України закріплено чіткий перелік об'єктів, що належать дружині чи чоловікові на праві особистої приватної власності. Йдеться про майно, набуте до реєстрації шлюбу, одержане в період шлюбу в дарунок чи у спадок, або ж придбане за особисті заощадження. Крім того, цей статус мають речі індивідуального користування (у тому числі дорогоцінності), незалежно від джерела їх придбання за рахунок сімейних коштів. Окремо слід зауважити: якщо під час придбання об'єкта поряд із спільними коштами залучалися особисті збереження чоловіка чи дружини, відповідна частка майна, пропорційна розміру таких особистих коштів, залишається його або її індивідуальною власністю.

Альтернативне підґрунтя містить ст. 62 СК України, згідно з якою особисте майно одного з подружжя може бути за рішенням суду визнане спільною сумісною власністю, якщо за час шлюбу його вартість значно зросла внаслідок спільних або індивідуальних трудових чи грошових затрат другого з подружжя. Так само й прибутки (дивіденди, доходи) від індивідуального майна можуть визнаватися спільним сумісним майном у суді, якщо один із подружжя брав участь у його утриманні, догляді чи управлінні власною працею або коштами.

У разі поділу майна, що об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, частки майна дружини та чоловіка є рівними, якщо інше не визначено домовленістю між ними або шлюбним договором. Тобто умовами шлюбного договору може бути визначено інші розміри часток майна дружини та чоловіка. Наприклад, чоловік є приватним підприємцем, дружина – домогосподарка, доглядає двох дітей. З метою захисту майнових прав членів сім'ї приватного підприємця та зниження ризиків для всієї родини шлюбним договором може бути передбачено, що дружина, чоловік і двоє їхніх дітей мають рівні частки у спільній сумісній власності подружжя. Таким чином, за зобов'язаннями чоловіка, який є приватним підприємцем, стягнення може бути накладено вже не на половину майна, що об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, а лише на його чверть. Також умовами шлюбного договору перелік видів майнових активів, що належать до особистої приватної власності дружини/чоловіка, може бути коригований [22].

Режим спільної сумісної власності щодо плодів і доходів (зокрема дивідендів) від індивідуального майна одного з подружжя може бути встановлений шлюбним договором. Відповідно, у ситуації звернення стягнення за зобов'язаннями чоловіка, який провадить діяльність як ФОП, майнові втрати подружжя можуть бути мінімізовані й обмежені лише чвертю таких доходів замість їх повної втрати. Водночас укладення шлюбного контракту дозволяє завчасно усунути нормативну конкуренцію статей СК України, що традиційно генерує численні багаторічні судові конфлікти між чоловіком та дружиною.

Слід зазначити, що у порівнянні з іншими суб'єктами господарювання ФОП знаходиться в більш не вигідному становищі. Це, насамперед, стосується повної майнової відповідальності приватного підприємця за зобов'язаннями, пов'язаними зі здійсненням ним підприємництва, які (зобов'язання) не припиняється навіть у разі припинення підприємницької діяльності громадянина – підприємця. Враховуючи, що ФОП відповідає перед кредиторами не лише усім своїм особистим майном, а також і часткою в праві спільної сумісної власності подружжя, можна додати, що в не вигідному становищі знаходяться і члени його сім'ї. Повні учасники повного й

командитного товариств також несуть повну відповідальність усім належним їм майном за зобов'язаннями товариства, учасниками якого вони є, але відповідають вони солідарно залежно від розміру вкладів у статутний капітал товариства і лише у випадку, коли майна товариства не вистачило для покриття боргів перед кредиторами. Приватний підприємець, на відміну від повних учасників, відповідає перед кредиторами самостійно, не маючи при цьому статутного капіталу та інших майнових фондів [126].

У порівнянні з іншими суб'єктами господарської діяльності, саме ФОП підлягає найсуворішому режиму майнової відповідальності за контрагентськими зобов'язаннями. Таке становище дисонує з конституційними засадами, відповідно до яких Україна проголошена соціальною, правовою державою, що зобов'язана забезпечувати рівність усіх суб'єктів права власності перед законом, гарантувати захист їхніх прав та підтримувати соціальну спрямованість економіки.

На підставі зазначеного, вважаємо за необхідне закріпити у законодавстві наступні положення, що сприятимуть вдосконаленню правового режиму майна приватного підприємця та забезпечуватимуть захист його майнових прав та інтересів: обов'язкове страхування майнової відповідальності ФОП за зобов'язаннями, пов'язаними зі здійсненням ним підприємницької діяльності; рекомендацію укладення між приватним підприємцем та іншим з подружжя шлюбного контракту, умовами якого може бути усунено конкуренцію норм цивільного, господарського та сімейного законодавства, скориговано перелік видів майнових активів, що належать до особистої приватної власності кожного з подружжя, визначено інші, ніж передбачені законом, розміри часток дружини та чоловіка у праві спільної сумісної власності подружжя з урахуванням інтересів дітей тощо.

Що стосується судової практики врегулювання відносин з приводу майна ФОП, то на сьогодні така практика у вирішенні питання про правовий режим майна ФОП, котра перебуває у шлюбі, йде двома шляхами:

По-перше, майно ФОП визначається як приватна власність одного із подружжя. Так, ФОП для здійснення підприємницької діяльності, купуючи під

час шлюбу нерухоме майно не за спільні кошти подружжя, а отримавши їх безповоротньо від третьої особи та вирішуючи питання про його передачу до статутного фонду іншого суб'єкта господарювання – приватного підприємства, засновником якого він є, діяв виключно як власник цього майна і суб'єкт господарювання в процесі здійснення ним господарської діяльності. Отже, «майно ФОП, яке придбане та використовується у його підприємницькій діяльності з метою одержання прибутку, слід розглядати як його особисту приватну власність, відповідно до ст. 57 СК України, а не як об'єкт спільної сумісної власності подружжя, який підпадає під регулювання ст. ст. 60, 61 СК України – дана позиція викладена Верховним Судом України у Постанові від 2 жовтня 2013 року у справі № 6-79цс13» [58].

По-друге, майно ФОП є спільною сумісною власністю подружжя. Майно ФОП, яке використовується для її господарської діяльності, вважається спільним майном подружжя, як і інше майно, придбане в період шлюбу, за умови, що воно придбане за рахунок належних подружжю коштів. Використання зазначеного майна одним з подружжя для здійснення підприємницької діяльності може бути враховано при обранні способу поділу цього майна. Таким чином, системний аналіз вищевказаних норм матеріального права дозволяє зробити висновок про те, що майно фізичної особи-підприємця може бути об'єктом спільної сумісної власності подружжя і предметом розділу між кожним з подружжя з урахуванням загальних вимог законодавства щодо критеріїв визначення правового режиму спільного майна подружжя і способів поділу його між кожним з подружжя – дана позиція викладена у Постанові Верховного суду від 10.04.2020 року у справі №734/2887/17 [22].

Верховний Суд України в рішенні від 11.03.20215 року у справі № 6-21цс15 виклав таку правову позицію: «Системний аналіз статей 57, 60, 61 СК України дозволяє дійти висновку про те, що майно фізичної особи-підприємця може бути об'єктом спільної сумісної власності подружжя і предметом поділу між ними з урахуванням загальних вимог законодавства щодо критеріїв визначення спільного майна подружжя та способів поділу його між ними» [51,

с. 298-299]. Закон поширює на фізичних осіб-підприємців правовий режим, аналогічний до режиму юридичних осіб, що здійснюють підприємницьку діяльність. Зокрема, «на ФОП в тій частині, що стосується здійснення ними підприємницької діяльності, поширюються положення ГК України, наприклад, щодо господарсько-правової відповідальності суб'єкта господарювання. Однак із встановленого правила можливі винятки, що передбачені законодавством або впливають із суті відносин» [51, с. 298-299].

З вищезазначеного можна зробити висновок про те, що, на сьогоднішній день, суди, задовольняючи, чи відмовляючи у задоволенні вимог, щодо поділу майна, що належить одному із подружжя як ФОП, виходять лише із встановлення джерела походження коштів, за які набуто майно ФОП – за спільні кошти подружжя, або за особисті кошти одного із подружжя – не спільні кошти. Якщо майно ФОП придбано до шлюбу, то ділиться тільки дохід від діяльності ФОП за час шлюбу.

Слід брати до уваги інтеграцію прецедентного права ЄСПЛ у правову систему України, де судові органи систематично застосовують його правові позиції під час вирішення спорів. Оскільки Конвенція надає ЄСПЛ виключну компетенцію з інтерпретації її положень, його рішення мають вирішальне значення для національної юриспруденції. Дослідження практики Суду стосовно порушення права на мирне володіння майном дає підстави стверджувати, що категорії «майно» та «власність» мають автономне змістовне наповнення, яке виходить за межі класичного речового права й охоплює широкий спектр майнових активів і правомочностей (як матеріальних, так і нематеріальних).

Зокрема у контексті статті 1 Першого протоколу Конвенції ЄСПЛ розглядалися справи щодо порушення права власності, де об'єктами були: нерухомість, зокрема, маєтки («Колишній Король Греції та інші проти Греції» (The Former King Of Greece and Others v. Greece), заява № 25701/94, рішення від 23.11.2000 р.), земельна ділянка та будинок, будинки («Спорронг і Лоннрот проти Швеції» (Sporrong and Lonnroth v. Sweden), рішення від 23.09.1982 р., заяви №№ 7151/75; 7152/75, серія А, № 52) та інша нерухомість; прибутки, що

впливають з власності, зокрема орендна плата (рента), передбачена договором, добровільно укладеним відповідно до законодавства («Меллахер та інші проти Австрії» (Mellacher and Others v. Austria), заяви №№ 10522/83; 11011/84; 11070/84, рішення від 19.12.1989 р.); рухоме майно, наприклад, картина (зокрема, «Портрет молодого селянина» Ван Гога був предметом розгляду у справі «Беєлер проти Італії» (Beyeler v. Italy) від 05.01.2000 р., заява № 33202/96), або речі особи, що знаходяться в її помешканні («Новоселецький проти України» (Novoseletskiy v. Ukraine), заява № 47148/99, рішення від 22.02.2005 р.); банківські внески («Гайдук та інші проти України» (Gayduk and Others v. Ukraine) (Остаточна ухвала щодо прийнятності заяв № 45526/99, поданих Іваном Юрійовичем Гайдуком та іншими проти України від 02.07.2002 р.); «активи», які можуть виникнути, зокрема на підставі позову про відшкодування шкоди, який виникає з її заподіянням («Прессос Компанія Нав'єра С.А. та інші проти Бельгії» (Pressos Compania Naviera S.A. and Others v. Belgium) (1), заява № 17849/91, рішення від 28.10.1995 р.; «правомірні очікування»/«законні сподівання» вчиняти певні дії відповідно до виданого державними орга нами дозволу (наприклад, правомірні сподівання бути здатним здійснювати запланований розвиток території, з огляду на чинний на той час дозвіл на промислове освоєння землі (Справа «Пайн Велі Девелопмент Лтд. та інші проти Ірландії» (Pine Valley Developments Ltd and Others v. Ireland), заява № 12742/87, рішення від 23.10.1991 р.); акцій компанії (ухвала щодо прийнятності Заяв №№ 8588/79 та 8589/79 Lars Bramelid and Anne-Marie Malmstrom v. Sweden від 12.10.1982 р.; «Совтрансавто-Холдинг» проти України» (Sovtransavto Holding v. Ukraine), заява № 48553/99, рішення від 25.07.2002 р.; патенти; «гудвіл» (goodwill) – накопичені нематеріальні активи підприємства, що включають її найменування, репутацію, ділові зв'язки (в тому числі клієнтуру), товарні знаки та ін.; власність «фірми» («Ван Марле та інші проти Нідерландів» (Van Marle and Others), заяви № 8543/79, 8674/79, 8675/79 та 8685/79, рішення від 03.06.1986 р.; інше «майно», що «становить економічну цінність», зокрема необхідні для здійснення підприємницької діяльності дозволи чи ліцензії (справа «Тре Тракторер Актіболаг проти Швеції» (Tre

Traktorer Aktiebolag v. Sweden), рішення від 07.07.1989 року, серія A, № 159) [51].

Отже, зміст категорії «майно» у контексті статті 1 Першого протоколу до Конвенції має автономний характер. Це свідчить про те, що внутрішнє законодавство держав-учасниць не є визначальним критерієм для з'ясування його суті, а саме поняття не обмежується правомочностями щодо матеріальних об'єктів та не зумовлюється національною юридичною класифікацією. Відтак, статусу «майно» (відповідно до об'єкта права власності) можуть набувати й інші права та майнові інтереси, що утворюють активи особи. На користь такого розширеного підходу свідчить п. 2 Конвенції ООН проти корупції, де під «майном» розуміють будь-які активи — рухомі чи нерухомі, матеріальні або нематеріальні, виражені в речах чи суб'єктивних правах, а також юридичні документи й інструменти, які посвідчують право власності чи інший інтерес щодо них.

Підводячи підсумки, слід зауважити на тому, що основним недоліком правового забезпечення правового режиму майна ФОП є відсутність єдиного кодифікованого законодавчого акту, яким би охоплювались всі аспекти його використання та особливості правового режиму. Через те, що законодавче забезпечення має фрагментарний характер і часто закріплено в розрізних нормативно-правових актах, деякі з яких ще й мають певні суперечності, а деякі, як от КУЗПБ, яким регулюються правовідносини з приводу визнання ФОП неплатоспроможною, мають примат праворегулюючої дії над іншими, то виникає інколи ситуація неузгодженості правової долі відповідного майна. Ці недоліки можуть бути нівельовані як раз таки в межах прийнятого єдиного закону, а також шляхом перегляду відповідної судової практики, яка останнім часом має стійкий тренд до диференціації підходів, що суттєво ускладнює вирішення спірних питань. Так чи інакше, але головним висновком стосовно законодавчого забезпечення правового майна ФОП є те, що він включає в себе окремі аспекти господарсько-правового забезпечення притаманні юридичним особам із особливостям, що накладаються законодавством про гарантії

дотримання прав фізичної особи. Це пояснюється певним синтетичним змістом праворегуляторної особливості правового статусу самого ФОП.

2.3. Права та обов'язки фізичної особи-підприємця

Особливість правосуб'єктності ФОП створює суттєві диференціації для модусів господарсько-правової поведінки такої особи та вибору її найбільш ефективної моделі здійснення підприємницької діяльності. Це пояснюється тим, що як нами вже було встановлено вище законодавець передбачив впровадження синтетичного підходу врегулювання діяльності ФОП. З одного боку вона регулюється законодавством притаманним для юридичних осіб, що стосується здійснення окремих видів господарської діяльності, податкові відносини, відносини з державою під час оформлення дозвільної документації тощо. З іншого ж наявне й спеціальне законодавство, яким регулюються окремі аспекти діяльності ФОП, зокрема щодо встановлення правового режиму майна таких осіб, їх відносин з кредиторами, а також питання припинення діяльності, пов'язані із визнанням неплатоспроможності.

Такий особливий режим правового регулювання багато в чому обумовлює специфіку прав та обов'язків ФОП, в точніше навіть механізмів їх реалізації. Було б недоречним говорити про те, що такий синтез характеризується обсягом потенціальних можливостей настільки широким, як це передбаченої для юридичних осіб, а зобов'язань навпаки – доволі обмеженим з урахуванням гарантій що надаються такому суб'єкту господарюванню державою в контексті захисту особи в тому числі і від недобросовісної конкуренції з боку тих же самих юридичних осіб. Більш коректним висновком мав би стати такий, який би характеризував наявність рівних можливостей між юридичною особою та ФОП з урахуванням особливостей відповідальності останньої.

Натомість сучасне вітчизняне законодавство демонструє досить цікавий та інколи несистемний підхід у врегулюванні обсягу прав та відносин ФОП під

час здійснення ними підприємницької діяльності, що полягає в низці важливих особливостях та застереженнях.

Для того, щоб фізична особа могла займатися підприємництвом, вона повинна мати правота дієздатність в повному обсязі, що пов'язано із необхідністю вчинення юридичних дій та можливістю нести цивільно-правову відповідальність у передбачених законом чи договором випадках. «Цивільна правоздатність, на базі якої виникає підприємницька правоздатність, ч. 2 ст. 24 Конституції України визнається за всіма людьми незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками. Як впливає із ст. 50 ЦК України дієздатність фізичної особи як підприємця пов'язана з двома умовами: а) набуття (надання) повної цивільної дієздатності фізичною особою, що бажає займатися підприємництвом; б) державна реєстрація фізичної особи як підприємця» [2, с. 388]. Згідно із ст. 34 ЦК України повну цивільну дієздатність має фізична особа, яка досягла 18 років (повноліття). Фізична особа може набутти повної цивільної дієздатності і до досягнення вказаного віку у разі реєстрації шлюбу: «повна цивільна дієздатність виникає автоматично з моменту його реєстрації. Ст. 35 ЦК України передбачено також можливість надання повної цивільної дієздатності фізичній особі, яка досягла 16 років і працює за трудовим договором, а також неповнолітній особі, яка записана матір'ю або батьком дитини. У цьому випадку необхідним є рішення органу опіки і піклування або суду» [90].

Неповнолітня особа, яка досягла шістнадцятирічного віку, наділена правом набутти статус фізичної особи-підприємця за наявності письмової згоди батьків (усиновлювачів), піклувальника або компетентного органу опіки та піклування. При цьому повна цивільна дієздатність надається такій особі безпосередньо з дати її державної реєстрації як суб'єкта підприємництва. Набуття повної цивільної дієздатності виступає правовою передумовою для самостійної реалізації громадянином зафіксованого в Конституції України права на провадження господарської діяльності.

До нормативно-правових визначених обов'язків громадянина-підприємця належить широкий спектр вимог публічно-правового та приватного характеру. Зокрема, ФОП зобов'язаний у встановленому порядку отримувати ліцензії на провадження ліцензованих видів комерційної діяльності, а також своєчасно інформувати реєстраційні органи про зміну суб'єктних даних (податкової адреси, видів економічної діяльності (КВЕД) чи інших відомостей, що містяться в ЄДР). Окрім цього, підприємець повинен гарантувати дотримання законодавства про захист прав споживачів, забезпечувати належну якість продукції (робіт, послуг) та вимоги щодо її обов'язкової відповідності чи сертифікації. У сфері ринкової поведінки на нього покладається обов'язок неухильно дотримуватися норм антимонопольно-конкурентного законодавства та утримуватися від недобросовісної конкуренції. У сфері публічних фінансів ФОП зобов'язаний вести облік результатів діяльності, подавати звітність (зокрема, податкову декларацію) і повною мірою та своєчасно сплачувати визначені законом податки і збори.

Крім цього, ФОП зобов'язаний додержуватися вимог, передбачених положеннями ЦК України, а також іншими законодавчими актами, і несе майнову та іншу встановлену законом відповідальність за завдані ним шкоду і збитки. Окрім обов'язків, яких ФОП має неухильно дотримуватися, вона, зокрема, наділена і правами, що дають змогу діяти на свій розсуд, забезпечувати свої інтереси в процесі підприємництва, спираючись на принципи, які не заборонені законом. Зокрема, громадянин-підприємець здійснює свою діяльність на засадах свободи підприємництва та відповідно до принципів, передбачених у ЦК Україні, інших нормативно-правових актах, що регулюють окремі види підприємницької діяльності. Так, підприємництво здійснюється на основі вільного вибору підприємцем видів підприємницької діяльності; самостійного формування підприємцем програми діяльності, вибору постачальників і споживачів продукції, що виробляється, залучення матеріально-технічних, фінансових та інших видів ресурсів, використання яких не обмежено законом, встановлення цін на продукцію та послуги відповідно до закону; вільного найму підприємцем працівників; комерційного розрахунку та

власного комерційного ризику; вільного розпорядження прибутком, що залишається у підприємця після сплати податків, зборів та інших платежів, передбачених законом; самостійного здійснення підприємцем зовнішньоекономічної діяльності, використання підприємцем належної йому частки валютної виручки на свій розсуд [8, с. 72-73].

Отже, системне дослідження нормативної бази свідчить про наявність двопродуктивного підходу до юридичного регулювання: з одного боку, воно містить уніфікований перелік правомочностей та обов'язків будь-якого суб'єкта господарювання, а з іншого — закріплює спеціальні норми, які відображають індивідуальну природу та правовий режим діяльності ФОП.

Слід відмітити, що «основні обов'язки ФОП визначені не тільки в ЦК України, але і в низці інших нормативно-правових актах, системний аналіз яких, і зокрема ПК України свідчать, що ФОП зобов'язані: одержати ліцензію на здійснення певних видів господарської діяльності, які передбачені законом; повідомляти органи державної реєстрації у випадку зміну юридичної адреси, яка зазначена в реєстраційних документах, предмета господарської діяльності, інших важливих умов діяльності, що підлягають відображенню у реєстраційних документах; дотримуватися прав й законних інтересів споживачів, забезпечувати належну якість товарів (робіт та послуг), дотримуватися правил обов'язкової сертифікації продукції, визначених законодавством; не допускати проявів недобросовісної конкуренції та інших порушень конкурентного законодавства; вести облік результатів своєї діяльності відповідно до законодавчих вимог; своєчасно надавати фіскальним органам декларацію про майновий стан та доходи, інші необхідні відомості для нарахування податків та інших обов'язкових платежів; сплачувати податки та інші обов'язкові платежі в порядку та у розмірах, визначених законодавством» [90].

Крім обов'язків, яких фізична особа-підприємець повинна неухильно дотримуватися, вона наділена й правами, що дозволяють їй діяти на власний розсуд, забезпечувати свої інтереси в процесі діяльності, спираючись на принципи, які не заборонені законодавством. Зокрема, «ФОП здійснює свою діяльність на засадах свободи підприємництва і відповідно до наступних

принципів: вільного вибору ФОП видів господарської діяльності; самостійного формування програми підприємницької діяльності, вибору постачальників та споживачів продукції, яка виробляється, залучення фінансових, матеріально-технічних та інших видів ресурсів, встановлення ціни на продукцію (роботи, послуги) відповідно до законодавства; вільного найму працівників; комерційного розрахунку та власного комерційного ризику; вільного розпорядження отриманим прибутком (після сплати всіх податків та інших обов'язкових платежів, передбачених законодавством); самостійного здійснення фізичною особою-підприємцем зовнішньоекономічної діяльності та використання валютної виручки на власний розсуд» [91, с.352-354]

ФОП має неухильно дотримуватися норм законодавства, що визначені, зокрема, в ГК України та виконувати всі свої зобов'язання, пов'язані з здійсненням підприємницької діяльності. Проте, у зв'язку з воєнним станом, який був введений 24 лютого 2022 року указом Президента України № 64/2022 на всій території України, ситуація стала дещо складнішою та зазнала певних змін. Військові дії спричинили зміни у функціонуванні ФОП, які були спрямовані на підтримку її економічного потенціалу, можливості отримання прибутку задля збереження фінансового сектору нашої держави. Загалом, з початку війни Верховною Радою України були прийняті нововведення щодо основного функціонування ФОП у сфері оподаткування. Трансформації в першу чергу стосувалися оподаткування ФОП, спираючись на такі Закони України як: Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» [18] 2120-IX від 15.03.2022, Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства на період дії воєнного стану» [18] №2142 -IX від 24.03.2022, Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо адміністрування окремих податків у період воєнного, надзвичайного стану» [18] № 2173-IX від 01.04.2022.

На основі вказаних нормативно-правових актів, були врегульовані питання щодо сплати єдиного податку та Єдиного Соціального Внеску ФОП, в

залежності від групи сплати податків. Наприклад, «платники податків ФОП 1 та 2 групи мають право сплачувати ЄП на період з 1 квітня 2022 року до припинення воєнного стану на території України. Щодо ЄСВ для ФОП 1-2 групи, то з 1 березня 2022 року до припинення або скасування воєнного стану в Україні та протягом 12 місяців після припинення або скасування воєнного стану надано право не нараховувати, не обчислювати та не сплачувати єдиний внесок за себе, за власним рішенням не сплачувати єдиний внесок за найманих працівників, призваних під час мобілізації на військову службу до Збройних Сил України» [38, с. 227-228]. Таким чином, на основі вищенаведеного, можна встановити, що незважаючи на воєнний стан в Україні, платникам ФОП 1 та 2 групи створено всі умови щодо мінімізації банкрутства у такий складний час, гарантовано можливості й надалі отримувати прибуток.

Водночас, «після припинення воєнного стану в Україні, обов'язок щодо сплати ЄП чи ЄСВ за час, протягом якого не був внесений єдиний податок та ЄСВ, відповідно до вказаних норм, є відсутнім. Зокрема, станом на вересень 2022 року, ФОП може продовжувати функціонувати чи обрати 3 групу платників податків із загальними правилами обрання системи оподаткування, сплати податку, декларування та подання звітності, що зазначені Главою 1 розділу XIV ПК України. Особливості сплати ЄП та ЄСВ 3 групи є тотожними до 1,2 груп та мають відмінностей. Проте, під час воєнного стану ПК України передбачена можливість переходу на спрощену систему оподаткування – третю групу платника єдиного податку з особливостями оподаткування, встановленими Підрозділом 8 Перехідних положень ПК України для всіх бажаючих ФОП 1 та 2 груп. Для обрання або переходу на 3 групу ЄП податку з особливостями ФОП має подати до Державної Податкової служби відповідну заяву. Форма заяви про застосування спрощеної системи оподаткування була затверджена Наказом Міністерства фінансів України від 16 липня 2019 року № 308. Така заява може подаватися у паперовій формі або засобами електронного зв'язку (поштою, факсом) в електронній формі. Зокрема, з автоматичного переходу ФОП, що сплачували ЄП 3 групи до 1 квітня 2022 року на правила

оподаткування з особливостями не відбувається та залишаються без змін» [38, с. 228-229].

Отже, варто зауважити, що національне законодавство в умовах воєнного стану передбачає процедурне спрощення виконання обов'язків ФОП, що виражається у наданні податкових преференцій та тимчасових пільг щодо сплати обов'язкових платежів. Ухвалені зміни до нормативно-правової бази спрямовані на гарантування прав підприємців, збереження доходів господарювання, забезпечення виплат найманим працівникам та створення додаткових мотиваційних чинників для продовження підприємницької діяльності під час війни.

Правове регулювання підприємницької діяльності в умовах воєнного стану в Україні набуло особливого значення як інструмент забезпечення економічної стійкості держави. «Війна стала каталізатором глибоких змін у господарському законодавстві, що водночас спричинило низку проблем – від нормативної нестабільності до надмірної регуляторної фрагментації. Конституційне право на свободу підприємництва зберігає чинність навіть у надзвичайних умовах, однак його реалізація потребує адаптації до безпекових викликів, мобілізаційних потреб та економічних ризиків. Законодавча база воєнного часу, зокрема закони про воєнний стан, податкові та трудові зміни, а також численні підзаконні акти Кабінету Міністрів і військових адміністрацій, формують динамічне, але часто непередбачуване середовище для бізнесу» [21, с. 490-492].

Попри це, «державна впровадила низку важливих механізмів підтримки: спрощені податкові режими, кредитні програми, гранти для малого бізнесу, цифровізацію послуг через «Дія.Бізнес». Основними викликами залишаються відсутність стабільності законодавства, територіальні відмінності у правозастосуванні, а також невідповідність між нормами та реальними потребами підприємців. Для їх подолання необхідно забезпечити регуляторну стабільність, налагодити ефективний діалог між державою та бізнесом і розширити інструменти відновлення підприємництва. Комплексна реалізація запропонованих заходів (страхування інвестицій, цифрові ваучери, релокаційна

підтримка, розбудова інститутів бізнес-омбудсмена) дозволить створити прогнозоване та прозоре бізнес-середовище. Це, у свою чергу, сприятиме не лише виживанню, а й відродженню українського підприємництва, яке є фундаментом економічної безпеки та повоєнного відновлення країни» [21, с. 490-492].

Особливе місце в системі реалізації прав ФОП посідає гарантоване державою право їх захисту. При цьому у законодавстві підкреслюється, що суб'єкт господарювання може використовувати різні форми та засоби захисту своїх прав та законних інтересів. «Права та законні інтереси зазначених суб'єктів захищаються шляхом: визнання наявності або відсутності прав; визнання повністю або частково недійсними актів органів державної влади та органів місцевого самоврядування, актів інших суб'єктів, що суперечать законодавству, обмежують права та законні інтереси суб'єкта господарювання або споживачів; визнання недійсними господарських угод з підстав, передбачених законом; відновлення становища, яке існувало до порушення прав та законних інтересів суб'єктів господарювання; припинення дій, що порушують право або створюють загрозу його порушення; присудження до виконання обов'язку в натурі; відшкодування збитків; застосування штрафних санкцій; застосування оперативно-господарських санкцій; застосування адміністративно-господарських санкцій; установлення, зміни і припинення господарських правовідносин; іншими способами, передбаченими законом» [21].

Тобто вказане відображає законодавче забезпечення невичерпності способів захисту і є однією із гарантій для суб'єктів господарювання щодо ефективного і повного захисту їх прав та інтересів. Слід підкреслити, що «деякі із способів захисту, наприклад, визнання повністю або частково недійсними актів органів державної влади та місцевого самоврядування можуть застосовуватися виключно судом, інші мають універсальний характер і можуть бути застосовані як судом, так і несудовими органами чи самостійно суб'єктом господарювання, наприклад, застосування штрафних санкцій. При застосуванні того чи іншого способу захисту у спірних правовідносинах, О. В. Ільницький

запропонував враховувати наступні критерії, а саме: компетенцію особи-позивача, що звертається із вимогою про обрання відповідного способу захисту; характер та природу правовідносин, що повинні відповідати змісту правової норми, яка передбачає застосування відповідних способів захисту; обсяг власної компетенції при вирішенні спору» [25. с. 212-213].

Слід підкреслити, що цей перелік критеріїв є орієнтуючим для обрання та застосування способу захисту, та визначає основні умови для позову, вказуючи на такі основні вимоги, як: належність позивача, відповідність способу захисту та компетенція суду. У науковій літературі містяться різні точки зору вчених щодо форм захисту. Наприклад, А. В. Кучеренко вирізняє досудову, позасудову, судову форми [39, с. 40-41]. С.С. Сериков викоремлює неюрисдикційну форму захисту прав ФОП, яка дістає свого вияву в задіянні суб'єктами господарювання власних резервів і використанні наданих їм законом засобів і способів правового захисту порушених суб'єктивних прав. «Юрисдикційна форма захисту прав суб'єктів господарювання передбачає, що уповноважений орган вирішить спір шляхом винесення обов'язкового для сторін рішення. Юрисдикційна система включає в себе сукупність органів (як державних, так і приватних), які вправі приймати юридично значимі акти, метою яких є вирішення правового конфлікту та усунення правової невизначеності у взаємовідносинах між суб'єктами права» [74, с. 89-90]. Судовий захист є найбільш ефективною формою захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав і законних інтересів суб'єктів господарювання, тому що суд є незалежним органом, який підпорядковується тільки закону.

В свою чергу С. Л. Рабенко підкреслює, що судова форма завдяки інструментарію та засобам, які вона використовує та якими наділена, є фактично можливістю встановлення істини у справах і дозволяє на основі цього правильно застосовувати норми матеріального права, правильно вирішувати справи по суті [67, с. 364-365]. Це обумовлено тим, що суд є державним органом, який уповноважений здійснювати правосуддя, наділений великим обсягом процесуальних прав та можливостей, а також владним впливом для

захисту прав та інтересів учасників господарського судочинства та його рішення є обов'язковими для виконання всіма фізичними та юридичними особами, органами державної влади. Право на судовий захист передбачено статтями Конституції України. Стаття 8 Конституції України визначає, що звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується. Стаття 13 Конституції України встановлює обов'язок держави забезпечити захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, в тому числі у судовому порядку. До таких суб'єктів належать, зокрема, юридичні особи та інші суб'єкти господарських відносин. Тобто можливість судового захисту не може бути поставлена законом, іншими нормативно-правовими актами у залежність від використання суб'єктом правовідносин інших засобів правового захисту.

Ефективність правового регулювання господарського судочинства залежить від дотримання принципів, на яких наголошує європейське законодавство: верховенство права, справедливість, оперативність і доступність правосуддя. Законом України від 03.10.2017 р. № 2147 був запроваджений інститут врегулювання спору за участю судді. Щодо правової природи врегулювання спору за участю судді науковці та практики висловлюють різні точки зору. Ця процедура фактично є судовою медіацією в господарському процесі. Хоча, О. Р. Кібенко відносить врегулювання спору за участю судді до самостійного виду примірювальних процедур і вважає їх новим елементом інституту господарської юстиції, який спрямований на пошук консенсусу та спільне врегулювання спору його сторонами [28].

Інститут врегулювання спору за участю судді не можна розглядати як модель медіації. Вони мають різні суб'єкти та механізми реалізації: врегулювання спору здійснюється суддею та сторонами справи; медіація – сторони спору та третя нейтральна сторона (медіатор), яка супроводжує сторони у вирішенні спору, що виник між ними. Врегулювання спору за участю судді проводиться суддею-доповідачем, тобто суддею, який входить до складу суду, на вирішенні якого перебуває справа. Медіатор не має права надавати

поради або пропонувати шляхи вирішення спору. Медіація є неформальним методом вирішення спорів, який ґрунтується на засадах довіри й у якому нейтральна та безстороння третя особа допомагає сторонам у взаємній комунікації, визначенні інтересів та основних дискусійних, спірних питань, а також у знаходженні спільного взаємоприйнятного рішення на основі порозуміння [47].

Слід зазначити, що така процедура оголює системну дуальність у функціональному призначенні судді: виконуючи публічно-правові функції представника держави, він водночас зобов'язаний гарантувати справедливе, безстороннє та своєчасне вирішення конфлікту на засадах верховенства права. Така подвійність створює загрозу гіперавторитарної позиції судді під час процедури врегулювання, коли він перебирає на себе повний контроль над спором («ownership of the dispute»), що може викривити природний хід і кінцевий результат домовленостей між сторонами.

Інститут врегулювання спору за участю судді в господарському процесі виступає нормативним комплексом, покликаним забезпечити мирне вирішення суперечки за безпосередньої участі судді на принципах конфіденційності, диспозитивності та взаєморозуміння. Специфіка даного інституту полягає в тому, що він не передбачає повноцінного застосування всіх фундаментальних засад судочинства. Виняток або часткове обмеження стосується принципів змагальності, відкритості й гласності процесу, фіксування засідання технічними засобами, недопущення процесуальних зловживань та компенсації судових витрат за результатами вирішення справи.

Але з цим твердженням не можна погодитися тому, що протягом врегулювання справи за участю судді сторони не обмежені у своїх правах, вони мають повне право припинити розгляд. Стаття 186 ГПК України визначає, що врегулювання спору за участю судді проводиться за згодою сторін до початку розгляду справи по суті; ст. 189 ГПК України – врегулювання спору за участю судді припиняється у разі подання стороною заяви про припинення врегулювання спору за участю судді. Незважаючи на існування цього інституту протягом декількох років залишаються питання, які потребують пояснення або

удосконалення [47]. Наприклад, ч. 1 ст. 186 ГПК України визначає, що врегулювання спору за участю судді проводиться за згодою сторін до початку розгляду справи по суті. Аналізуючи законодавчу регламентацію врегулювання спору за участю судді за ГПК України, зауважмо, що суд зобов'язаний запропонувати сторонам процедуру врегулювання спору за участю судді і зазначає, що процедура впливає із принципу змагальності сторін, закріпленого у ст. 13 ГПК, згідно якого суд, зберігаючи об'єктивність і неупередженість, сприяє врегулюванню спору шляхом досягнення угоди між сторонами [47]. Може так статися, що сторони не знають про можливість врегулювання спору за участю судді без розгляду справи по суті.

Отже, захист прав і законних інтересів суб'єктів господарювання регламентується не тільки господарським процесуальним законодавством, а також іншими нормативними актами. У зв'язку із провадженням міжнародних норм та стандартів розгляду справ у сфері підприємницької діяльності спостерігається розвиток альтернативних (позасудових) способів вирішення спорів, але впровадження таких способів передбачає необхідність постійної трансформації вітчизняного законодавства.

2.4. Відповідальність фізичної особи-підприємця

Аналіз правового статусу будь-якого суб'єкту суспільних відносин є неповним без визначення міри та ступеня його відповідальності, особливо якщо мова йде про участь у відносинах господарювання, що передбачає обов'язкове виникнення зобов'язань перед третіми особами та державою. ФОП не є виключенням, оскільки, вступаючи у відносини з контрагентами, постачальниками чи отримувачами послуг (споживачами), створюється певний баланс зобов'язань, де зобов'язання ФОП характеризуються як такі, що є невід'ємними від його правового статусу, при тому що частина зобов'язань прямо походить від особливостей того виду діяльності, яку здійснює ФОП. Слід наголосити, що сама сукупність вимог до реалізації фізичною особою підприємницької діяльності вже накладає певний обсяг обов'язків на саму

фізичну особу, ще до створення ФОП. Це пов'язано зокрема із вимогами щодо правдивості даних, які надаються під час реєстрації та легітимізації окремих видів діяльності, наприклад, здійснення діяльності в сфері оцінки, довірчі та інші послуги.

З одного боку така ситуація викликає певну правову невизначеність, оскільки після набуття статусу ФОП фізична особа вже несе відповідальність за достовірність поданих даних саме як ФОП, але відповідальність ця виникає ще до моменту реєстрації, саме у фізичної особи. Інший випадок пов'язаний із наявністю певного обсягу зобов'язань, в першу чергу фінансового характеру, у самої фізичної особи, до набуття нею статусу ФОП. Відповідальність за такими видами зобов'язань фізична особа несе у відповідності до того правочину, внаслідок якого такі зобов'язання виникли. Натомість після набуття статусу ФОП ці ж зобов'язання, оскільки вони невід'ємні від фізичної особи, так би мовити переходять у зобов'язання ФОПа. Така ситуація має місце навіть при тому, що в якості ФОП така особа не мала жодних відносин та не здійснювала жодних правочинів по відношенню до такого кредитора, якого фізична особа мала до набуття статусу ФОП.

І в таких ситуаціях ФОП набуває той обсяг зобов'язань, яких не мав під час господарської діяльності. Така ситуація є типовою у відносинах визнання фізичної особи неплатоспроможною та оголошення про її банкрутство. Відповідно до кодексу України з процедур банкрутства (далі – КУзПБ) весь обсяг зобов'язань, що має фізична особа формує так званий обсяг кредиторських вимог, і навіть, коли відбувається така процедура до них включаються всі наявні зобов'язання. В такій процедурі втілюється унікальне поєднання господарсько-правових та цивільно-правових зобов'язань, які пов'язані як з правовим статусом ФОП, так і з життєдіяльністю фізичної особи, як такої.

Загалом, слід відмітити, що після втрати чинності ГК України, частина правовідносин, пов'язаних із забезпеченням зобов'язань, а отже і відповідальності ФОП дещо змінила правові конструкції, а в деяких випадках і самі способи реалізації. Це пояснює необхідність прийняття окремого

законодавчого акту, про що нами зазначалось вище, який би шляхом кодифікації увібрав у себе всю сукупність норм, якими регулюються правовідносини пов'язані із здійсненням ФОП господарської діяльності, а також власне сам правовий статус ФОП. ,

Натомість, за відсутності такого кодифікованого нормативно-правового акту слід констатувати той факт, що норми, якими регулюються відносини з приводу юридичної відповідальності ФОП розпорошені по низці окремих, хоча і спеціалізованих актів, зокрема ЦК України, КУпАП, ПК України Кримінального кодексу України (далі – КК України), а також в інших спеціальних законодавчих актах. Це створює певні складнощі для наукового пізнання повноти видів та форм відповідальності, яка потенційно може бути застосована до ФОП, але в той же час, така галузева диференціація створює певну системність у розумінні тих обсягів державного примусу, які можуть бути застосовані до ФОП окремі його відповідальності перед безпосередніми контрагентами за договорами під час здійснення ним господарської діяльності. Важливість дослідження форм та видів відповідальності ФОП обумовлюється необхідністю уніфікації правового статусу такого суб'єкту у відповідності із нормами ЄС, в умовах інтеграції України до Союзу, а також необхідністю спрощення правових конструкцій регулювання діяльності ФОП власне за національним законодавством.

Говорячи про відповідальність ФОП, вочевидь на першому місці слід розглядати господарсько-правовий її різновид, оскільки першооснова правового статусу ФОП є реалізація нею господарської правосуб'єктності. Так, ще О.Ф. Скакун вказувала на те, що господарсько-правова відповідальність це в першу чергу економічні за змістом і юридичні за формою методи впливу на економічні інтереси суб'єкта господарювання – в нашому випадку на ФОП [76, с. 524-525]. Спростивши дану конструкцію до зрозумілого виміру настання наслідків примусового характеру для особи, щодо якої застосовується такий вид відповідальності доцільно зазначити, що вона завжди має майновий характер, а сфера її застосування – економічні права та інтереси особи.

В цьому контексті слушною є позиція Л. В. Мілімко, який серед ключових детермінант господарсько-правової відповідальності ФОП виділяє: сферу застосування – господарські правовідносини; наявність юридичної (акти законодавства та господарські договори) та фактичних підстав її настання (правопорушення, склад якого залежить від виду господарсько-правової відповідальності) [45, с. 147-148]. Більш розширено до питання детермінації ознак господарсько-правової відповідальності ФОП підходить В. С. Щербина. Вчений визначає серед таких ознак наступні [98, с. 11-12]:

презумпція вини порушника та особливість визначення провини господарсько-правових зобов'язань;

суб'єктний склад, який обмежується виключно особами, що беруть пряму участь у господарських правовідносинах;

спрямованість господарсько-правової відповідальності здебільшого на майнову базу порушника і лише в окремих випадках – на особу порушника (це особливо актуально в умовах саме ФОПу);

характер санкцій, які мають майновий (відшкодування збитків, штрафні санкції, конфіскація) та/або організаційний характер (анулювання ліцензії, заборона займатися окремими видами діяльності та ін.);

характер застосування завжди передбачає участь третьої сторони, в не залежності від того чи це претензійно-позовний характер стягнення, чи спеціалізований (в порядку нотаріального надпису тощо).

Господарсько-правова відповідальність базується на принципах, за якими: кредитор має право на відшкодування збитків безвідносно до умов договору; відповідальність за неналежну якість продукції настає за законом і не потребує застережень у контракті; сплачена неустойка та збитки не звільняють боржника від виконання зобов'язання в натурі без згоди кредитора; а умови договору про обмеження чи виключення відповідальності виробника за неякісний товар є недопустимими.

Загалом, господарсько-правова відповідальність ФОП складається з чотирьох елементів, визначених в теорії права, які в господарських правопорушеннях називаються умовами господарсько-правової

відповідальності, а саме: факт господарського порушення, тобто порушення норми у сфері господарювання норм господарського законодавства, умови договору, державного контракту тощо, внаслідок чого завдаються збитки або інша шкода майновим правам та інтересам потерпілого (кредитора); об'єктивна сторона; об'єкт (державний або інших учасників в господарських відносин інтерес); суб'єкт – сторона зобов'язання, що порушила його умови; суб'єктивна сторона; причинний зв'язок між протиправною поведінкою порушника і завданими потерпілому збитками [45].

Вина у господарській практиці – це настання двох обставин, які дають підстави для застосування відповідальності: наявність в особи-правопорушника реальних можливостей для належного виконання; невжиття ним всіх необхідних заходів для недопущення правопорушення, запобігання збиткам (шкоді) потерпілого. Формою вини може бути: умисел або необережність правопорушника. Відсутність вини, як встановлено ч. 2 ст. 614 ЦК України, «доводиться особою, яка порушила зобов'язання. У разі, якщо інше не передбачено законом або договором, ФОП за порушення господарського зобов'язання несе господарсько-правову відповідальність, якщо не доведе, що належне виконання зобов'язання виявилось неможливим внаслідок дії непереборної сили, тобто надзвичайних і невідворотних обставин за даних умов здійснення господарської діяльності. Не вважаються такими обставинами, зокрема, порушення зобов'язань контрагентами правопорушника, відсутність на ринку потрібних для виконання зобов'язання товарів, відсутність у боржника необхідних коштів» [90].

За сукупністю процесуальних і матеріальних дій із застосування до суб'єкта-порушника встановлених законом або контрактом господарських санкцій, а також за майновими наслідками їх реалізації, визначаються функціональні завдання господарсько-правової відповідальності. У доктрині господарського права існують різні підходи до систематизації та змістовного наповнення таких функцій, однак серед спеціальних функцій традиційно виокремлюють компенсаційну, стимулюючу та превентивну (попереджувальну). За порушення умов господарських договорів чи

недотримання правил провадження економічної діяльності фізична особа-підприємець підлягає відповідальності усім належним їй на праві приватної власності майном.

Класифікація господарсько-правової відповідальності ФОП передбачає її поділ за витоками виникнення прав та обов'язків на два ключові види: договірну та позадоговірну (деліктну). Сутність договірної відповідальності полягає в реакції права на порушення стороною своїх обов'язків за вже укладеним правочином. У цьому контексті вона виступає у формі нового (акцесорного) обов'язку, що накладається на правопорушника поряд із первинним, збереженим у своєму обсязі зобов'язанням.

Так, згідно з ч. 1 ст. 622 ЦК України боржник, який сплатив неустойку і відшкодував збитки, завдані порушенням зобов'язання, не звільняється від обов'язку виконати зобов'язання в натурі, якщо інше не встановлене договором або законом.

Позадоговірна (деліктна та публічно-правова) відповідальність настає в разі недотримання вимог законодавства про дозвільну систему у сфері господарювання, а також за невиконання майнових і немайнових обов'язків, які виникають з юридичних фактів, не пов'язаних з укладенням господарського договору. Вітчизняне господарське законодавство базується на принципі повної майнової відповідальності ФОП, граничною формою реалізації якого виступає процедура неплатоспроможності. У цьому контексті найсуворішим заходом (вищою санкцією) можна вважати судове визнання ФОП-боржника банкрутом із подальшим застосуванням механізмів погашення боргів.

Наступним важливим різновидом відповідальності ФОП є адміністративна відповідальність. На відміну від господарсько-правової відповідальності адміністративна визначається цілком прагматичним підходом шляхом прямої вказівки на це в КУпАП. «Відповідно до ст. 9 КУпАП адміністративним правопорушенням (проступком) визнається протиправна, винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, яка посягає на громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління і за яку законом передбачено адміністративну

відповідальність» [33]. Адміністративна відповідальність застосовується органом чи посадовою особою, яким порушник не підпорядковується за видом своєї діяльності. Головним є те, що цей вид юридичної відповідальності ФОП застосовується органами виконавчої влади і реалізується під час здійснення ними функцій державного управління, причому порядок її реалізації встановлюється та закріплюється у відповідних нормативно-правових актах.

Адміністративна відповідальність ФОП виявляється в накладенні на винну особу певних видів адміністративних стягнень, специфічних за змістом і відмінних від заходів кримінального покарання, дисциплінарного впливу та майнової відповідальності. «Адміністративні стягнення накладаються державними органами й посадовими особами, яким таке право надано законодавчими актами. До адміністративних стягнень, які можуть бути застосовані до юридичних осіб, віднесені: попередження; штраф; конфіскація: предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення; грошей, одержаних внаслідок вчинення адміністративного правопорушення; вилучення незаконно отриманої виручки; вилучення незаконно добутих продуктів моря; вилучення товарів з неправомірно використаним позначенням або копій виробів іншого господарюючого суб'єкта; офіційне спростування за рахунок порушника поширених ним неправдивих, неточних або неповних відомостей; анулювання дозволу чи ліцензії; припинення юридичної особи (примусовий поділ (реорганізація) або ліквідація)» [77, с. 12-14].

З одного боку деякі санкції схожі за своїм економіко-правовим змістом до господарсько-правових, оскільки пов'язані із накладенням обтяжень, що мають майновий характер. Фактично, адміністративна відповідальність може слідувати як суміжна до господарсько-правової особливо коли в діях ФОПа виявляється не лише порушення господарських зобов'язань, але коли відбувається пряме порушення встановленого законодавством правового режиму здійснення діяльності в тій чи іншій сфері. Зокрема це може стосуватись реалізації господарської правосуб'єктності в частині коли для

цього існує пряма вимога законодавства, наприклад, шляхом легітимізації того ч іншого виду діяльності, вимога про отримання дозвільної документації тощо.

Відповідно ж до чинного законодавства за одне адміністративне правопорушення може бути накладено основне або основне і додаткове стягнення. «Нині єдиного порядку провадження у справах про адміністративні правопорушення, вчинених ФОП, у законодавстві не існує. З одного боку це пояснюється тим, що правовий статус ФОП за ознаками господарської діяльності прирівнюється до статусу юридичної особи. З іншого ж боку, КУпАП прямо передбачає персоналізовану відповідальність саме фізичної особи, а не суб'єкта господарювання.

Закріплені в законодавчих актах України процедури провадження у справах про адміністративні правопорушення вчинених в сфері підприємницької діяльності відрізняються одна від одної. Умовно ці адміністративні правопорушення можна розділити на три групи:

- правопорушення в сфері зовнішньоторговельних фіскальних інтересів держави, пов'язані з порушенням правил переміщення товарів і транспортних засобів юридичними особами через митний кордон України;
- правопорушення в сфері внутрішньої політики, пов'язані зі сплатою юридичними особами податків, зборів та інших обов'язкових платежів;
- адміністративні правопорушення вчинені юридичними особами у сфері інших видів загальногосподарської діяльності (будівництво, експлуатація спецбудівель, користування природними ресурсами, навколишнім середовищем тощо)» [33].

Виділення адміністративної відповідальності юридичних осіб в окремий підінститут має важливе практичне значення. Воно зумовлює відмежування процедури притягнення до відповідальності фізичних осіб від аналогічного процесу щодо юридичних осіб, а також дозволяє сформулювати систему санкцій, розрахованих виключно на колективних суб'єктів.

Попри те, що в зафіксованих законом випадках адміністративні стягнення накладаються судовими органами, за своєю сутністю адміністративна відповідальність зберігає позасудову (адміністративно-юрисдикційну) природу.

Між суб'єктами владних повноважень, уповноваженими застосовувати санкції, та суб'єктами-правопорушниками відсутня службова підпорядкованість. Порядок притягнення до відповідальності має специфічний процесуальний регламент, який суттєво відрізняється від кримінальної чи господарської процесуальної форми. При цьому характерною рисою адміністративної відповідальності юридичних осіб є її високий рівень бланкетності та дисперсностей, оскільки відповідні деліктні норми містяться в численних спеціальних нормативно-правових актах України.

Глава 12 КУпАП містить норми, що «передбачають адміністративну відповідальність за правопорушення, вчинені саме ФОП в сфері підприємницької діяльності. Серед них можна виокремити:

- порушення правил торгівлі і порядку проведення розрахунків суб'єктами підприємницької діяльності (ст. ст. 155, 155-1, 155-2, 156, 156-1, 156-2, 162 КУпАП);
- порушення порядку провадження господарської діяльності (ст. 164 КУпАП);
- порушення в сфері економічної конкуренції (ст.ст. 164- 3, 166-1, 166-2 КУпАП);
- порушення бюджетного законодавства (ст. 164-12 КУпАП);
- порушення законодавства про закупівлі (ст. 164-14 КУпАП);
- приховування стійкої фінансової неспроможності (164-15 КУпАП);
- порушення законодавства про державну реєстрацію юри дичних осіб та фізичних осіб-підприємців та законодавства у сфері ліцензування видів господарської діяльності (ст.ст. 166-6, 166-11, 166-12 КУпАП)» [33].

Кримінальна відповідальність – це один з видів юридичної відповідальності підприємців, що виникає під час здійснення протиправних дій у процесі провадження підприємницької діяльності. Кримінальний кодекс України (надалі – КК України) містить Розділ VII Особливої частини «Злочини в сфері господарської діяльності». Відтак, «під злочинами у сфері господарської діяльності потрібно розуміти посягання на порядок обігу грошей, цінних паперів, інших документів, на системи оподаткування, бюджетного і

валютного регулювання, порядок переміщення предметів через митний кордон, порядок зайняття підприємницькою та іншою господарською діяльністю, права і законні інтереси кредиторів і споживачів, добросовісну конкуренцію і антимонопольну діяльність, а також на порядок приватизації. Пленум Верховного Суду України у своїх постановках неодноразово давав роз'яснення спірних питань застосування кримінально-правових норм про відповідальність за злочини у сфері господарської діяльності» [36].

Частиною 1 ст. 202 КК України передбачено кримінальну відповідальність за такі порушення порядку зайняття господарською діяльністю:

- здійснення без державної реєстрації як суб'єкта підприємницької діяльності такої діяльності, що містить ознаки підприємницької та яка підлягає ліцензуванню;
- здійснення без одержання ліцензії видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню відповідно до законодавства;
- здійснення видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню, з порушенням умов останнього [36].

Відповідальність за ці діяння настає за умови, що від них отримано доход у великих розмірах. Здійснення фізичною особою, не зареєстрованою як суб'єкт підприємництва, чи зареєстрованими юридичними особами та суб'єктами підприємництва - фізичними особами діяльності, що містить ознаки підприємницької та яка підлягає ліцензуванню, або здійснення без ліцензії видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню, за умови, що отриманий доход не становить великого розміру, складу злочину, передбаченого ст. 202 КК України [36], не утворює, а є адміністративним правопорушенням, передбаченим відповідно ст. 164 чи статтями 160, 160-2, 164-3, 177-2 Кодексу КУпАП [33].

Під здійсненням господарських операцій без належної державної реєстрації у випадках, коли вони підлягають обов'язковому ліцензуванню, слід розуміти систему дій громадянина, спрямованих на систематичне вилучення прибутку через виробництво, продаж товарів або надання послуг. Юридичними

ознаками такого протиправного підприємництва виступають: ініціативний і самостійний характер дій особи, їх ризикованість, а також нормативно визначена систематичність — факт здійснення відповідної діяльності не менше трьох разів упродовж одного календарного року.

Під здійсненням без одержання ліцензії видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню згідно зі статтями 2, 9 Закону України "Про ліцензування певних видів господарської діяльності", треба розуміти здійснення без ліцензії таких видів господарської діяльності фізичними особами, зареєстрованими як суб'єкти підприємництва, та юридичними особами.

Суть делікту, пов'язаного з недотриманням вимог ліцензування, полягає у висуненні правової оцінки діям офіційно зареєстрованих суб'єктів підприємництва, які здійснюють ліцензовані види діяльності з відхиленням від установленого порядку одержання дозвільного документа або з недотриманням обов'язкових умов і стандартів, визначених для відповідного виду господарювання.

Суб'єктами господарських злочинів можуть бути визнані ті фізичні особи, які безпосередньо займаються господарською діяльністю, представляють інтереси господарюючих суб'єктів чи держави в сфері господарської діяльності. Зокрема, суб'єктів злочинів у сфері господарської діяльності, залежно від притаманних їм обов'язкових і додаткових властивостей, кола прав і обов'язків, що покладені на них правовими приписами, можна поділити на дві категорії:

- спеціальні суб'єкти (наприклад, службова особа, підприємець, власник, засновник, учасник, уповноважена особа, не власник тощо);
- будь-яка особа, наділена ознаками суб'єкта злочину, яка порушує або не виконує певні господарські обов'язки і вимоги [58].

Правовий статус та специфічні ознаки особи як суб'єкта зазначених кримінально караних діянь з'ясовуються через звернення до бланкетного джерельного базису: законодавчих актів, нормативних інструкцій, розпорядчих

документів, типових і локальних функціональних обов'язків, а також правочинів цивільно-правового характеру.

Найпоширенішими злочинами у господарській сфері є: фіктивне підприємництво (ст. 205 КК України); підроблення документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи (ст. 205-1 КК України); ухилення від сплати податків (ст. 212 КК України); ухилення від сплати єдиного соціального внеску та страхових внесків (ст. 212-1 КК України); доведення до банкрутства (ст. 219 КК України); порушення трудового законодавства (ст. ст. 172, 173, 175 КК України) [29, с. 175-177].

Залежно від видового об'єкта злочину в сфері господарської діяльності «можна класифікувати наступним чином:

- злочини проти порядку обігу грошей, цінних паперів, інших документів. У цю групу входять такі злочини: виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою збуту або збут підроблених грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї (ст. 199 КК України), виготовлення, збут чи використання підроблених недержавних цінних паперів (ст. 224 КК України), підробка документів, які подаються для реєстрації випуску цінних паперів (ст. 223-1 КК України), порушення порядку ведення реєстру власників цінних паперів (ст. 223-2 КК України); незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, обладнанням для їх виготовлення (ст. 200 КК України);

- злочини проти системи оподаткування. До цієї групи належать: ухилення від сплати податків, зборів (ст. 212 КК України); ухилення від сплати єдиного внеску (ст. 212-1 КК України); незаконне виготовлення, зберігання, збут або транспортування з метою збуту підакцизних товарів (ст. 204 КК України); незаконне виготовлення, підроблення, використання або збут незаконно виготовлених, одержаних чи підроблених марок акцизного збору чи контрольних марок (ст. 216 КК України);

- злочини проти порядку переміщення предметів через митний кордон України: контрабанда (ст. 201 КК України);

- злочини проти порядку здійснення підприємницької або іншої господарської діяльності: легалізація (відмивання) грошових коштів та іншого майна, здобутих злочинним шляхом (ст. 209 КК України), порушення порядку здійснення операцій з металобрухтом (ст. 213 КК України), порушення законодавства, що регулює виробництво, експорт, імпорт дисків для лазерних систем зчитування, експорт, імпорт обладнання чи сировини для їх виробництва (ст. 203-1 КК України);

- злочини проти прав і законних інтересів кредиторів: доведення до банкрутства (ст. 219 КК України); шахрайство з фінансовими ресурсами (ст. 222 КК України).;

- злочини проти добросовісної конкуренції: протидія законній господарській діяльності (ст. 206 КК України); незаконне використання товарного знаку (ст. 229 КК України); незаконний збір з метою використання або використання відомостей, що становлять комерційну таємницю (ст. 231 КК України); розголошення комерційної таємниці (ст. 232 КК України);

- злочини проти прав і законних інтересів споживачів: введення в обіг на ринок небезпечної продукції (ст. 227 КК України). Крім того, підприємець може бути притягнутий до кримінальної відповідальності за злочини, передбачені у розділі XVII (Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, статті 364–370) КК України. Підстави для застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру передбачені ст. 96-3 КК України» [36].

Підсумовуючи викладене доцільно зробити низку ключових висновків щодо диференціації видів та форм відповідальності ФОП під час здійснення ними підприємницької діяльності. По-перше, об'єктивно найбільш розгалуженим та диверсифікованим видом юридичної відповідальності для ФОП є господарсько-правова, що пов'язано із особливостями самого сутнісного навантаження підприємницької діяльності. Тобто ФОП реалізуючи господарську правосуб'єктність виступає в якості повноцінного учасника не тільки господарського обороту, але і суб'єкта за господарськими договорами. Не дивлячись на втрату чинності ГК України господарсько-правова

відповідальність поширюється на ФОП, при чому в такому ж обсязі і в такий же спосіб реалізації, що і по відношенню до юридичних осіб.

Тут мова і про виконання обов'язків шляхом добровільного та примусового стягнення, в тому числі в у спосіб звернення на майно ФОП, при чому навіть спільного майна подружжя. А також про примусове стягнення виконання на майна в процедурі неплатоспроможності ФОП. Така процедура взагалі формує нову якість відносин та характеризується настанням зовсім іншого конструкту регулювання відповідного правового статусу ФОП - неплатоспроможної особи. При цьому її реалізація розглядається в першу чергу саме як спосіб притягнення ФОП до відповідальності не дивлячись навіть на те, що у відповідності до КУзПБ така процедура може бути ініційована виключно за рішенням самої фізичної особи. Так чи інакше але саме такий обсяг відповідальності – господарсько-правова – демонструє максимальний рівень забезпечення інтересів всіх учасників господарського процесу.

На відміну від господарської відповідальності адміністративна стосується скоріше компенсації інтересу державу у забезпеченні та підтриманні законності правового режиму реалізації підприємницької діяльності та дотримання законності окремих господарських операцій. І хоча адміністративно-правова відповідальність ФОП завжди тягне за собою настання саме фінансових наслідків, в деяких випадках у поєднанні із заходами державного примусу нематеріального характеру (позбавлення права займатися певним різновидом підприємницької діяльності; анулювання дозвільної документації; примусове здійснення тих чи інших дій тощо), вона не має мету суттєво погіршити становище ФОП. Тут скоріше за все доцільно говорити про спроби держави реалізувати свій примат регулювання суспільних відносин та продемонструвати недопустимість порушення установлених законодавством правил здійснення підприємницької діяльності.

Особливим різновидом є кримінальна відповідальність, яка передбачає настання значно відчутніший санкцій персонального характеру по відношенню до ФОП за порушення встановленого режиму регулювання здійснення підприємницької діяльності. Реалізуючи в такий спосіб державний примус

держава намагається утвердити непорушність законодавчо визначеного порядку реалізації господарських відносин та здійснення ФОП підприємницької діяльності в таких сферах відносин, порушення в яких тягнуть за собою настання наслідків, які можуть мати невідворотній та неповоротний характер. В такому аспекті застосування до ФОП кримінальної відповідальності повинно розглядатись як засіб не тільки виправлення порушеного режиму здійснення підприємницької діяльності, але і в якості превентивного регуляторного заходу, спрямованого на формування усталеної практики ведення господарської діяльності із максимальним дотриманням законодавчо закріплених правил та вимог.

2.5. Юридичні колізії статусів фізичних осіб-підприємців в праві

Набуття фізичною особою статусу суб'єкта господарювання шляхом державної реєстрації не призводить до трансформації чи втрати її базової цивільної правосуб'єктності. Поняття «фізична особа — підприємець» додає нову спеціальну якість до вже наявного правового стану особи, не обмежуючи її універсальних цивільних прав та обов'язків, присущих їй як людині.

З моменту державної реєстрації ФОП фізична особа фактично перебуває у двох правових статусах – як фізична особа та як ФОП. При цьому наявність статусу підприємця не свідчить про те, що така особа виступає як підприємець у всіх правовідносинах або ж що всі подальші правовідносини за участю цієї особи мають ознаки підприємницьких, адже фізична особа продовжує діяти як учасник цивільних відносин, зокрема, укладаючи правочини для забезпечення власних (особистих) потреб [128].

Велика Палата Верховного Суду неодноразово зазначала, що наявність статусу підприємця не свідчить про те, що з моменту державної реєстрації ФОП така особа виступає як підприємець у всіх правовідносинах. Такі висновки зокрема сформульовані у Постановах від 14 березня 2018 року у справі № 2-7615/10, від 5 червня 2018 року у справі № 522/7909/16-ц, від 20

червня 2018 року у справі № 216/181/16-ц, від 15 травня 2019 року у справі № 331/5054/15-ц. Так само фізична особа, вчиняючи правочин від власного імені, може діяти з метою здійснення господарської (зокрема підприємницької) за змістом діяльності. Тому для визначення юрисдикції суду слід брати до уваги те, чи були пов'язані придбання позивачем атракціону та його експлуатація з господарською, зокрема підприємницькою діяльністю [129].

Згідно із ст. 42 Конституції України кожен має право на підприємницьку діяльність, що не заборонена законом. «Фізичні особи вправі здійснювати підприємницьку діяльність як із створенням, так і без створення юридичної особи. Фізична особа, яка на законних підставах займається підприємництвом без створення юридичної особи, набуває статусу фізичної особи – підприємця. Для позначення її правового статусу вживаються також терміни «підприємець», «приватний підприємець», «індивідуальний підприємець» [20].

Для того, щоб фізична особа могла займатися підприємництвом, вона повинна мати правоздатність в повному обсязі, що пов'язано із необхідністю вчинення юридичних дій та можливістю нести цивільно-правову відповідальність у передбачених законом чи договором випадках. «Цивільна правоздатність, на базі якої виникає підприємницька правоздатність, ч. 2 ст. 24 Конституції України визнається за всіма людьми незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками. Як впливає із ст. 50 ЦК України дієздатність фізичної особи як підприємця пов'язана з двома умовами: набуття (надання) повної цивільної дієздатності фізичною особою, що бажає займатися підприємництвом; державна реєстрація фізичної особи як підприємця» [90]. Згідно із ст. 34 ЦК України «повну цивільну дієздатність має фізична особа, яка досягла 18 років (повноліття). Фізична особа може набути повної цивільної дієздатності і до досягнення вказаного віку у разі реєстрації шлюбу: повна цивільна дієздатність виникає автоматично з моменту його реєстрації» [90].

Порівнюючи правовий статус фізичної особи із правовим статусом підприємця І.М. Бутков наголошує на тому, що статус фізичної особи

громадянин змінити не може, оскільки він не пов'язаний із його обсягом правочин дієздатності, або ж іншими факторами, а може втратитися лише зі смертю особи громадянин може бути позбавлений статусу суб'єкта підприємництва, проте на статус фізичної особи це жодним чином не може вплинути [8].

Відповідно до ст. 35 ЦК України, емансипація (надання повної цивільної дієздатності) можлива щодо 16-річної особи за умов її працевлаштування за трудовим договором або реєстрації батьком/матір'ю дитини, що потребує відповідного рішення суду чи органу опіки та піклування. Водночас неповнолітня особа, якій виповнилося 16 років, має право зареєструватися як суб'єкт підприємництва за наявності письмової згоди батьків (усиновлювачів), піклувальника або органу опіки, набуваючи повну дієздатність з дати такої державної реєстрації. З моменту оформлення або надання повної дієздатності особи спроможні самостійно реалізовувати конституційну свободу підприємницької діяльності. Додатковою імперативною умовою для легітимного здійснення бізнесу фізичною особою є факт її державної реєстрації, закріплений у ч. 2 ст. 50 ЦК України.

М. Біленко, обґрунтовуючи поширення режиму спільної сумісної власності на майно ФОПа, наголошує, що законодавство не встановлює такого суб'єкта права власності як ФОП [2, с. 34-35.].

Правове регулювання обліку автотранспорту тривалий час опиралося на роз'яснення Мін'юсту (Лист від 04.08.2008 № 7885-0-33-08), згідно з яким транспортні засоби підлягають реєстрації за громадянином як фізичною особою. Вказувалося, що профільні нормативні акти пов'язують реєстрацію із суб'єктом права власності. Оскільки цивільне законодавство визначає носієм майново-власницьких прав саме фізичну особу і не виділяє ФОП як окрему категорію власника, оформлення майна на підприємця є юридично неможливим.

Відповідна позиція, по суті, повторювалася й у роз'ясненні Мін'юсту від 14.01.2011. «Згаданий лист від 04.08.2008, зважаючи також на положення п. 6 Порядку державної реєстрації (перереєстрації), зняття з обліку автомобілів, автобусів, а також самохідних машин, сконструйованих на шасі автомобілів,

мотоциклів усіх типів, марок і моделей, причепів, напівпричепів, мотоколясок, інших прирівняних до них транспортних засобів та мопедів», затвердженого постановою Кабміну від 07.09.1998 № 1388 про те, що транспортні засоби, що належать ФОПам, реєструються за ними як за фізичними особами, і до 2008 р., і в наступні роки, давав підстави обмежувати права ФОПів на використання транспортних засобів у господарській діяльності, обмежуючи їх право на амортизацію, право на податковий кредит як при придбанні автомобіля, так і при придбанні пально-мастильних матеріалів» [90].

Постає фундаментальне теоретико-правове питання: чи змінюється цивільна правосуб'єктність фізичної особи при її державній реєстрації як ФОП, чи йдеться лише про наділення її додатковим спеціальним статусом, зокрема для цілей податкового адміністрування? У разі подальшого придбання майна для суб'єктно-господарського використання постає проблема визначення правового виміру дій особи — як ФОП чи як звичайної фізичної особи. Укладаючи договори поставки, купівлі-продажу або міни в якості покупця (замовника), особа зазвичай ідентифікує свій статус ФОП, що створює для контрагентів та контролюючих органів чітке розуміння характеру відносин. Проте це не виключає можливості часткового спрямування придбаних ресурсів на власні особисті потреби (наприклад, споживання частини товару, придбаного для роздрібного продажу, що не тягне за собою правочину щодо відчуження). Отже, не виступаючи автономним суб'єктом права власності, ФОП підлягає правовому обліку через де-юре значення того, в якому саме статусі фізична особа набула та реалізувала відповідне майно.

ФОП, одержавши цей статус, не втрачає статусу звичайної фізичної особи. Причому він може водночас існувати в обох статусах, в т.ч. і в трудових, і в цивільних, і в податкових відносинах. Так, наприклад, ФОП, у т.ч. такий, що має найманих працівників, може, у свою чергу, працювати на підприємстві або віншого ФОПа як найманий працівник (фізособа), і його доходи від такої роботи будуть заробітною платою, а не доходом ФОПа. Це, на перший погляд, не викликає жодних сумнівів, так само, як і право ФОПа на участь в якості звичайної фізособи, наприклад, у відносинах спадкування (передача або

одержання майна у спадок). Поряд із цим, коли йде мова про відносини оренди або купівлі-продажу майна, одержання чи надання майна та коштів у позику чи дарунок - тут одразу виникають питання: здійснив він таку операцію (надання в оренду або продаж) у межах підприємницької діяльності або ні (традиційно позика або дарунок коштів називається в сучасному українському бізнесі відповідно поворотною або безповоротною фінансовою допомогою). Причому законодавство ніяким чином не врегульовує розмежування відповідного правового статусу фізичної особи як сторони правочину, що є вочевидь прогалиною в праві, і нерідко створює серйозні проблеми на практиці [90].

Непослідовність у визначенні статусу суб'єкта створює юридичні та фінансові ризики для його контрагентів. Так, виплата коштів на користь ФОП звільняє суб'єкта господарювання (юридичну особу чи іншого ФОП) від функцій податкового агента. Проте реалізація майна тією ж людиною в якості звичайного громадянина зобов'язує контрагента здійснити утримання ПДФО та військового збору безпосередньо під час виплати доходу. Особливої гостроти це питання набуває у ситуаціях, коли людина, маючи діючий статус суб'єкта підприємництва, здійснює правочин як фізична особа, оскільки податковий режим для тотожних операцій прямо залежить від обраного правового статусу особи в конкретній угоді.

У сфері орендних правовідносин поширена модель легальної мінімізації податкового навантаження: фізична особа проходить державну реєстрацію як суб'єкт підприємництва та передає в користування власні житлові чи нежитлові приміщення. При цьому правовий режим спрощеного оподаткування поширюється на доходи від оренди майна, придбаного особою в статусі звичайного громадянина, якщо параметри відповідних площ не перевищують імперативно визначені ПКУ обмеження.

Це не заборонено законом, «однак якщо в майбутньому ця фізична особа вирішить продати нерухомість, то вона продаватиме її не як ФОП, а як звичайна фізична особа – щоб скористатися більш прийнятними ставками податку (згідно зі ст. 172 ПКУ при продажу фізичною особою нерухомого майна воно оподатковується ПДФО за ставкою 5% або не оподатковується -

залежно від строків перебування майна у власності фізичної особи; окрім того, при продажу майна фізособою взагалі не постає питання оподаткування ПДВ, що є досить важливим)» [90].

Окреслена проблема додає актуальності питанню необхідності реєстрації майна, що розпочинає використовуватися особою для підприємницької діяльності. «На підставі Цивільного кодексу України Національний банк України постановою від 06.06.2013 № 210 (зі змінами) встановив обмеження щодо максимальних сум готівкових розрахунків для фізичних осіб, юридичних осіб та підприємців, у т.ч. з фізичними особами. Для розрахунків із фізичною особою встановлені обмеження в сумі 50000 грн. на день. Водночас законодавством не зобов'язано контрагентів установлювати при розрахунках наявність або відсутність статусу підприємця (зокрема при конклюдентних діях). Якщо ж особа мала взаємовідносини з цією особою як підприємцем, то залишається під питанням: чи вправі вона проводити з нею готівкові розрахунки не як з підприємцем (як з найманим працівником, засновником (учасника), спадкоємцем померлого учасника тощо)» [35, с. 197-198].

Сучасне правове поле залишає відкритим питання критеріїв розмежування статусу громадянина та ФОП. Фундаментальна причина цього полягає у відсутності інституту відокремленості майна підприємця: державна реєстрація не створює нового суб'єкта (квазі-особи), проте зумовлює субсидіарність повної майнової відповідальності. Оскільки всі активи фізичної особи потенційно є ресурсами для її комерційної діяльності і навпаки, сам по собі факт майнової інтегрованості не дає відповіді щодо статусної належності конкретного правочину. Виходом із цієї юридичної невизначеності має стати запровадження нормативного інструментарію, здатності точно ідентифікувати правовий статус особи у правовідносинах із метою застосування відповідного режиму правового та податкового регулювання.

Для цього вбачаються два основних можливих виходи. «По-перше, на законодавчому рівні слід визначити, що при продажу майна, наданні його в оренду, наданні послуг, виконанні робіт, здійсненні інших правочинів, в яких фізична особа, зареєстрована як підприємець, може за законодавством діяти в

якості підприємця або в якості звичайної фізособи, має бути визначено письмово: в якому статусі вона діє при здійсненні правочину. За замовчуванням має вважатися, що фізична особа діє як підприємець. чи Другий спосіб - це встановлення правил щодо оформлення початку використання того іншого майна в господарській діяльності ФОПа та виведення його із господарської діяльності» [35, с. 197-198].

Зазначений підхід передбачає запровадження механізму, за формою подібного до інституту загального майново-податкового декларування. Слід підкреслити, що заснування такого порядку, хоча й сприяє формуванню певної умовної (квазі)відокремленості майна ФОП, утім жодним чином не нівелює фундаментального принципу його повної відповідальності за власними зобов'язаннями усім належним йому майном. Це питання набуває особливої актуальності у ситуаціях юридичного збігу, коли ФОП одночасно володіє статусом самозайнятої особи.

Зберігає свою високу актуальність проблема потенційного перебування особи на податковому обліку у кількох юридично-правових статусах одночасно — як фізичної особи, як ФОП та як самозайнятої особи, що здійснює незалежну професійну діяльність (поза межами статусу ФОП). Важливий практико-прикладний вимір має питання щодо правомірності паралельного суміщення особою статусів ФОП та незалежного професіонала. У разі відсутності імперативної нормативної заборони щодо ведення підприємницької діяльності особами, які провадять незалежну професійну діяльність, таке суміщення є цілком правомірним. Для прикладу, оцінювач, зареєстрований як самозайнята особа, може паралельно виступати ФОП та здійснювати ритейлову торгівлю (зокрема через магазин автозапчастин), де доходи від торговельної діяльності підлягають відокремленому податковому обліку та оподаткуванню. Проте у правозастосовній практиці виникають специфічні юридичні колізії (казуси).

Оскільки надання послуг під час перебування на загальній системі оподаткування вважається (цілком аргументовано) не вигідним, тому, наприклад, адвокати часом реєструються водночас і підприємцями з надання юридичних послуг (на єдиному податку), і самозайнятими особами (на

загальній системі оподаткування). Так, згідно зі ст. 13 Закону України «Про адвокатуру і адвокатську діяльність» адвокат, який здійснює адвокатську діяльність індивідуально, є самозайнятою особою. Водночас це не позбавляє його права зареєструватися підприємцем, адже закони такої заборони не встановлюють. У тих випадках, коли особи мусять згідно із законом діяти як адвокати, ними укладається договір як адвокатом, а в тих випадках, коли це не обов'язково, - як підприємцем [119].

Нерозривність господарських та професійних процесів особи робить неможливим чітке розмежування витрат і доходів між різними реєстраційними статусами. Оптимізаційна модель у даному разі полягає у зарахуванні валових витрат під режим загальної системи оподаткування незалежного професіонала (адвоката) для зменшення бази оподаткування ПДФО, тоді як виручка акумулюється в межах граничних обсягів спрощеної системи ФОП. Водночас системним казусом у такій ситуації виступають безпідставні претензії фіскальних органів щодо обов'язку подвійної сплати ЄСВ — окремо як підприємцем та як самозайнятою особою. Отже, попри відсутність прямої законодавчої заборони на поєднання статусів, цей дуалізм створює адміністративні бар'єри. Зокрема, контролюючі органи імперативно вимагають від таких осіб ведення двох окремих Книг обліку доходів і витрат відповідно до кожного з обраних режимів.

Однак такий рівень нормативного регулювання (а точніше, відсутність у законі правил поведінки і їх встановлення по суті в неофіційних роз'ясненнях контролюючих органів) не може бути визнано задовільним. Тому вбачається за необхідне внормувати в законі порядок ведення відокремленого податкового обліку в разі перебування особою одночасно в статусі підприємця і в статусі самозайнятої особи. Щоправда, в практиці існує й інший підхід. Так, наприклад, «у постанові ВАСУ від 21.01.2016 в справі К/800/44702/14 зазначається, що діяльність адвоката підпадає під визначення незалежної професійної діяльності, оподаткування доходів від отримання якої регулюється статтею 178 ПКУ, лише у випадку, якщо така особа не зареєстрована як ФОП відповідно до вимог законодавства. Причому суд зазначив, що позивач

(адвокат), який перебуває на обліку в податковому органі як ФОП, не потребує додаткової реєстрації як самозайнята особа, а його доходи, отримані від адвокатської діяльності в період перебування на спрощеній системі оподаткування, обліку та звітності, в силу вимог статті 6 Указу № 727/98 та п. 297.1 ПКУ звільняються від оподаткування ПДФО» [52]. Такі підходи в судовій практиці частково вирішують проблему, що є прийнятним для більшості самозайнятих осіб, які можуть зареєструватися як ФОП, однак для деяких із них питання залишається актуальним.

Висновки до другого розділу

За результатами проведеного аналізу сучасного стану організаційно-правового забезпечення правового статусу фізичної особи-підприємця доцільно зробити наступні висновки.

1. Аналізуючи процедуру державної реєстрації ФОП з метою легітимізації господарської діяльності фізичної особи слід зауважити, що з точки зору держави така процедура уявляється не тільки способом забезпечення законності участі суб'єктів господарських відносин в економічному обігу. Мова йде про лібералізацію процедур доступу суб'єктів господарювання до ринкових процесів в державі, що суттєво впливає на економічний клімат держави в цілому, а отже і на рівень заможності населення та функціональної спроможності й свободи самих учасників господарських процесів. Доведено, що процедура припинення діяльності ФОП є більш складною як за своїм характером та змістом, так і за правовими наслідками, як це може здатися на перший погляд. Мова йде про те, що за умови відсутності жодних зобов'язань припинення ФОП шляхом реєстрації такого припинення, тобто виключення із відповідного реєстру та анулювання дозвільних документів (у випадку їх наявності), уявляється діє в декілька процедур.

2. Майном у сфері господарювання визнається сукупність речей та інших цінностей (включаючи нематеріальні активи), які мають вартісне визначення, виробляються та використовуються у діяльності суб'єктів господарських

відносин та відображаються в їх балансі або враховуються в інших передбачених законом формах обліку майна цих суб'єктів. Під правовим режимом майна у літературі розуміється встановлений правовими засобами порядок та умови придбання (набуття) майна, здійснення суб'єктами господарювання повноважень володіння, користування та розпорядження ним, реалізація функцій управління майном, а також його правової охорони. Основним недоліком правового забезпечення правового режиму майна ФОП є відсутність єдиного кодифікованого законодавчого акту, яким би охоплювались всі аспекти його використання та особливості правового режиму.

3. Фізична особа, яка реалізувала своє конституційне право на підприємницьку діяльність, після проходження відповідних реєстраційних та інших передбачених законодавством процедур за жодних умов не втрачає і не змінює свого статусу фізичної особи, якого вона набула з моменту народження, а лише набуває до нього нової ознаки – підприємця. При цьому правовий статус ФОП сам по собі не впливає на будь-які правомочності фізичної особи, зумовлені її цивільною право- і дієздатністю, та не обмежує їх. З моменту державної реєстрації ФОП фізична особа фактично перебуває у двох правових статусах – як фізична особа та як ФОП. При цьому наявність статусу підприємця не свідчить про те, що така особа виступає як підприємець у всіх правовідносинах або ж що всі подальші правовідносини за участю цієї особи мають ознаки підприємницьких, адже фізична особа продовжує діяти як учасник цивільних відносин, зокрема, укладаючи правочини для забезпечення власних (особистих) потреб [130].

4. Встановлено, що під час реалізації правосуб'єктності фізична особа в статусі ФОП несе господарсько-правову, адміністративну та кримінальну відповідальність. Господарсько-правова відповідальність ФОП це в першу чергу економічні за змістом і юридичні за формою методи впливу на економічні інтереси суб'єкта господарювання – в нашому випадку на ФОП. Адміністративна відповідальність ФОП виявляється в накладенні на винну особу певних видів адміністративних стягнень, специфічних за змістом і відмінних від заходів кримінального покарання, дисциплінарного впливу та

майнової відповідальності. Особливим різновидом є кримінальна відповідальність, яка передбачає настання значно відчутніший санкцій персонального характеру по відношенню до ФОП за порушення встановленого режиму регулювання здійснення підприємницької діяльності. Реалізуючи в такий спосіб державний примус держава намагається утвердити непорушність законодавчо визначеного порядку реалізації господарських відносин та здійснення ФОП підприємницької діяльності в таких сферах відносин, порушення в яких тягнуть за собою настання наслідків, які можуть мати невідворотній та неповоротний характер.

5. Юридичні колізії статусів ФОП виникають через подвійність його природи: він одночасно є фізичною особою (громадянин, що діє у приватних відносинах) та суб'єктом підприємницької діяльності (діє в господарських відносинах, подібно до юридичної особи). Головні колізії стосуються відповідальності (ФОП відповідає усім своїм майном, включаючи спільне подружнє майно), змішування майна ФОП та особистого (законодавство не розмежовує майно ФОП), а також неоднозначності застосування норм цивільного та господарського законодавств залежно від сфери відносин. Розмежування правового статусу фізичної особи і ФОПа доцільно здійснити засобами цивільного права, норми якого традиційно містять засади регулювання статусу осіб у правових відносинах. «Існує необхідність відмежування майна, що використовується фізичною особою в підприємницькій (господарській) діяльності, у тому числі майна, що потребує державної реєстрації (або реєстрації прав щодо такого майна), зокрема, нерухомості та транспортних засобів від майна цієї фізичної особи, що не використовується в такій діяльності» [52].

РОЗДІЛ 3. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ОПОДАТКУВАННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ФІЗИЧНИХ ОСІБ-ПІДПРИЄМЦІВ

3.1. Аналіз практики оподаткування господарської діяльності фізичних осіб-підприємців в Україні

Підприємницька діяльність ФОП, як нами було встановлено в попередніх розділах, характеризується наявністю цілої низки особливостей пов'язаних в тому числі із поєднанням трьох рис окремих правових статусів: фізичної особи, власне ФОП та самозайнятої особи. У своїй сукупності це формує певну синтетичну модель правової поведінки яку можна визначити як модель максимального наповнення правового режиму діяльності преференційними рисами. Це означає, що ФОП може вбирати в себе окремі ознаки від різних категорій учасників суспільних, господарських, цивільних відносин, формуючи в такий спосіб для себе режим максимального сприяння реалізації підприємницької активності.

Найбільше це проявляється саме в питаннях оподаткування та використання фінансових ресурсів для ведення бізнесу, що дає можливість для ФОП максимально оптимізувати базу оподаткування, а також користуватись найбільш зручним режимом адміністрування податкових платежів та податкового обліку. Законодавець надає такі можливості для ФОП саме через те, що держава за суспільним договором бере на себе зобов'язання гарантувати фізичній особі всю повноту реалізації нею того обсягу прав та свобод, які закріплені на рівні Основного закону. Оскільки група економічних прав посідає одне із найбільш важливих місць саме тому держава сприяє їх реалізації наявними способами. Одним із них є податкове законодавство, яке з одного боку, спрямовується на підтримання ефективності функціонування механізму держави через інструментарій перерозподілу фінансових ресурсів на її утримання, з іншого – покликане стимулювати економічну активність, а отже розвитку добробуту населення, в тому числі шляхом здійснення

підприємницької діяльності громадянами та отримання від цього максимальної індивідуальної користі.

Податкове законодавство багатьох країн, в тому числі і України, передбачає наявність певних особливостей в оподаткуванні підприємницької діяльності ФОП. Законодавець традиційно визначає ФОП як малий суб'єкт господарювання, тобто такий для якого має визначальне значення стимулювання економічної активності в умовах надзвичайно обмеженого ресурсного забезпечення. Саме в розрізі стимулюючих заходів слід розглядати диференціацію податкових режимів, оскільки вочевидь, встановлюючи загальнопоширений податковий режим для всіх суб'єктів господарювання, законодавець визначає так би мовити загальні правила ведення підприємницької діяльності.

Натомість будь-який інший податковий режим слід вважати таким, що має на меті створення певних преференційних умов для реалізації суб'єктами господарювання власного економічного потенціалу. Слід наголосити на тому, що причини використання преференційних податкових режимів не мають визначального значення, законодавчо закріплюється лише перелік умов які дають право на використання відповідних режимів. Дотримання таких умов визнається законодавчими бар'єрами, вихід за межі яких позбавляють відповідного права, а дотримання вимагає певних управлінських рішень від суб'єкту господарювання, які можуть стосуватись не лише вибору виду діяльності, але і обсягу та масштабів реалізації економічного потенціалу. Таким чином, держава формує необхідний базис для активізації економічної активності фізичних осіб, оскільки саме в середовищі людський та інтелектуальний капітал є тими сферами суспільного буття, які часто містять в собі найбільш нерозкритий економічний потенціал, здатний впливати на рівень добробуту населення безпосередньо, та на рівень економічного розвитку держави в процесі своєї мобілізації.

Враховуючи це цілком традиційним є наявність відповідної диверсифікації правових режимів і в національному податковому

законодавстві. Так, ПК України чітко визначає наявність загальної та спрощеної системи оподаткування для ФОП.

Загальна система – це система, за якої ФОП сплачує всі податки, передбачені законодавством та має право на будь-які обсяги доходу, кількість найманих працівників та сфери діяльності [52]. Таку систему оподаткування доцільно обирати тим ФОПам, які обрали ті види діяльності, які не дозволяють застосовувати спрощену систему оподаткуванням (сплату єдиного податку) або якщо ФОП має значні витрати, які можна враховувати при обчисленні бази оподаткування. Тобто загальна система оподаткування передбачає можливість для ФОП певними способами зменшувати базу оподаткування за рахунок віднесення на витрати більшої кількості господарських операцій ніж на спрощеній системі оподаткування.

Що правда для використання загальної системи оподаткування є певні зауваження з точки зору законодавчого та організаційного забезпечення оподаткування та адміністрування податків ФОП. Так, загальна система розглядається законодавцем у порівнянні із спрощеною як певна міра відповідальності за недобросовісне виконання ним своїх обов’язків в сфері адміністрування податків та дотримання фіскальної процедури. Мова йде про те, що на загальну систему податкові органи переводять тих ФОП, які допустили порушення у використанні можливостей спрощеної системи оподаткування.

Разом з тим перелік видів діяльності, які не має право здійснювати ФОП на загальній системі оподаткування визначений у ст. 4 Закону України «Про підприємництво».

Зазначена норма встановлює спеціальний правовий режим для окремих видів господарської діяльності. Зокрема, діяльність у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів регламентується спеціальним Законом України «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори». Водночас законодавець встановлює державну монополію щодо забезпечення охорони особливо важливих об’єктів державної власності (за переліком Кабінету Міністрів України), а також проведення криміналістичних,

судово-медичних і судово-психіатричних експертиз, закріплюючи право на їх провадження виключно за державними підприємствами та організаціями. Натомість виготовлення моторних сумішевих бензинів чи додавання біоетанолу (біокомпонентів) до вуглеводневої основи дозволяється лише підприємствам, включеним до переліку КМУ за поданням профільного центрального органу виконавчої влади у сфері паливно-енергетичного комплексу. Окремою умовою для здійснення діяльності з виробництва біоетанолу є обов'язкове отримання суб'єктами господарювання відповідної ліцензії.

Таким чином, «ПК України містить в собі блакитну норму, яка в свою чергу відсилає до інших нормативно-правових актів, що створює певну трирівневу систему відсилань та значно ускладнює процедуру визначення із можливістю ФОП використовувати загальну систему оподаткування» [52].

Тут слід наголосити, що законодавець доволі не конкретно визначає обмеження ФОП на здійснення діяльності за загальною системою оподаткування, оскільки відповідно до ст. 4 Закону України «Про підприємництво» ФОП взагалі позбавлений можливості реалізовувати діяльність пов'язану: з обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів; з охороною окремих особливо важливих об'єктів права державної власності та діяльність; з виробництвом бензинів моторних сумішевих або з додаванням (змішуванням) біоетанолу та/або біокомпонентів на його основі до вуглеводневої основи (бензинів, фракцій, компонентів тощо); з проведенням криміналістичних, судово-медичних, судово-психіатричних експертиз. Тобто тут не стільки обмежена можливість застосовувати загальну систему оподаткування, скільки прямо встановлені обмеження на здійснення ФОП підприємницької діяльності в даних сферах.

Що правда слід зауважити на тому, окремі види криміналістичних, експертиз, може здійснювати самозайнята фізична особа. Так, системний аналіз положень Порядку обліку платників податків і зборів, затвердженим наказом Міністерства фінансів України від 09.12.2011 № 1588 (далі – Порядок № 1588), Порядку обліку платників єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, затвердженим наказом Міністерства фінансів України

від 24.11.2014 № 1162 та Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» демонструє, що окремі категорії судових експертів, дійсно є само зайнятими особами, але при цьому вони можуть мати і статус ФОП, що частіше за все і відбувається. Це створює відповідну колізію у їх діяльності, оскільки вони фактично набувають ознак двох правових статусів, що дає їм додаткові преференції для здійснення господарської діяльності, яка однак носить назву – незалежна професійна діяльність; а також на використання синтезу податкових режимів.

Так, «згідно з пп. 14.1.226 п. 14.1 ст. 14 ПК України самозайнята особа – платник податку, який є ФОП або провадить незалежну професійну діяльність за умови, що така особа не є працівником в межах такої підприємницької чи незалежної професійної діяльності» [52].

Незалежна професійна діяльність – участь фізичної особи у науковій, літературній, артистичній, художній, освітній або викладацькій діяльності, діяльність лікарів, приватних нотаріусів, приватних виконавців, адвокатів, арбітражних керуючих (розпорядників майна, керуючих санацією, ліквідаторів), аудиторів, бухгалтерів, оцінщиків, інженерів чи архітекторів, особи, зайнятої релігійною (місіонерською) діяльністю, іншою подібною діяльністю за умови, що така особа не є працівником або ФОП (за виключенням випадку, передбаченого п. 65.9 ст. 65 ПК України) та використовує найману працю не більш як чотирьох фізичних осіб.

Відповідно до п. 65.9 ст. 65 ПК України якщо фізична особа зареєстрована як підприємець та при цьому така особа провадить незалежну професійну діяльність, така фізична особа обліковується у контролюючих органах як ФОП з ознакою провадження незалежної професійної діяльності.

Таким чином, самозайнята особа, яка виконує функцію судового експерту, наприклад, в сфері судової будівельно-економічної, економічної, тощо експертизи має право здійснювати таку діяльність у статусі як само зайнятої особи, так і ФОП, але в обох випадках така особа не може перебувати на спрощеній системі оподаткування, оскільки характер та особливий режим

такої діяльності виходить за межі правового режиму встановленого для надання можливості саме ФОП перебувати на спрощеній системі оподаткування.

Отже, можна стверджувати, що на загальній системі оподаткування ФОП сплачує наступні види податків: податок на доходи фізичних осіб (далі – ПДФО); військовий збір; єдиний соціальний внесок (далі – ЄСВ); в окремих випадках податок на додану вартість (далі – ПДВ) та акцизний збір. І хоча сплата останніх двох видів податків не є загальнообов’язковою для фізичних осіб, і в тому числі для ФОП, але такі види діяльності, як наприклад надання послуг в сфері судових експертиз, здійснення діяльності арбітражного керуючого, тобто окремі види професійної діяльності, які можуть здійснюватися як зі створенням ФОП так і без нього передбачають повноцінну участь ФОП в економічних процесах відтворення. Оскільки ПДВ є головним податком в системі економічного відтворення, то цілком логічно що він має сплачуватись ФОП за вказаних вище умов.

Доцільно провести аналіз сучасного стану організаційно-правового забезпечення адміністрування кожного із перелічених вище податків ФО при перебуванні ним на загальній системі оподаткування, а також визначення тих особливостей, які обумовлюють особливості правового режиму в окремих випадках та в певних видах економічної діяльності.

Відповідно до п. 167.1 ст. 167 та п. 177.1 ст. 177 ПК України ФОП сплачує ПДВО за ставкою у 18 % і як слідує із самої назви даного податку базою оподаткування є чистий дохід саме від підприємницької діяльності. Відповідно до положень п. 177.2 ст. 177 ПК України база оподаткування визначається як різниця між розміром виручки вираженої у грошовій та негрошовій формі та документально підтвердженими витратами, пов’язаними з веденням ФОП господарської діяльності [52]. Необхідно наголосити, що вже в цьому аспекті – визначення бази оподаткування – ФОП, який знаходиться на загальній системі оподаткування фактично зобов’язаний вести значно детальніший та більш повний бухгалтерських облік ніж ФОП, який знаходиться на спрощеній системі оподаткування. І це пов’язано не з правовим статусом ФОП як фізичної особи, а саме з тим, що деякі види господарювання вимагають

детального та повного обліку за для правильного визначення тієї доданої вартості, яку створює ФОП. Крім цього ми повинні пам'ятати, що ФОП залишається фізичною особою, яка веде власне персональне життя поза своїм статусом підприємця та отримує відповідні грошові надходження поза межами відповідної господарської діяльності, які взагалі не відносяться до неї та не можуть розумітися як «виручка від господарської діяльності». Тут мова йде про державні пільги та субсидії не пов'язані із господарською діяльністю; компенсаторні виплати; спадщина, дарунки та інші джерела надходжень фінансових ресурсів.

Але при цьому слід пам'ятати, що ФОП не обмежений у можливості визначити той розмір особистих матеріальних ресурсів, отриманих поза підприємницькою діяльністю в якості інвестицій для її здійснення. Це беззаперечно впливає на визначення бази оподаткування та взагалі на весь процес обліку, але не є прямим обов'язком ФОП враховувати при визначенні розміру виручки всього обсягу коштів, отриманих них в тому числі і в процесі життєдіяльності.

З метою врегулювання таких ситуацій ПК України визначає особливий порядок сплати ПДФО для ФОП, який знаходиться на загальній системі оподаткування. Так, протягом року ФОП сплачує авансові платежі з цього податку при тому що їх розрахунок здійснює ФОП самостійно кожного календарного кварталу згідно з фактичними даними обліку доходів і витрат. Відповідно до пп. 177.5.1 п. 177.5 ст. 177 ПК України платежі за ПДФО сплачуються до Державного бюджету до 20 числа місяця, наступного за календарним кварталом. При цьому авансовий платіж за IV календарний квартал не розраховується та не сплачується, а ПДФО визначається за фактичними даними [52]. Логічним є висновок, що у випадку того, якщо за результатом розрахунку авансового платежу за ПДФО, визначеного ФОП, за відповідний період є від'ємне значення, то авансовий платіж не сплачується.

Натомість розмір ПДФО за календарний рік визначається ФОП за фактичними даними обліку доходів та витрат протягом 10 календарних днів,

що настають за останнім днем граничного строку подання декларації, який визначений у пп. 177.5.3 п. 177.5 ст. 177 ПК України.

Що стосується самої декларації, то порядок її заповнення регулюється Інструкцією щодо заповнення податкової декларації про майновий стан і доходи, затвердженої наказом Мінфіну від 02.10.2015 №859. Натомість порядок подання визначений в п. 49.18 ст. 49 ПК України, відповідно до якого декларація про майновий стан і доходи ФОП за звітний податковий рік подають до 1 травня наступного за звітним роком у таких випадках, якщо протягом звітного року [52]:

- ФОП перебувала на загальній системі оподаткування;
- особа набула статус ФОП у звітному році і обрала загальну систему оподаткування;
- ФОП, які протягом року змінили загальну систему оподаткування на спрощену;
- ФОП, які протягом року змінили спрощену систему оподаткування на загальну.

При цьому слід зауважити, що з моменту державної реєстрації, так би мовити за замовчуванням, всі суб'єкти господарювання без виключення, і навіть ФОП в незалежності від виду діяльності, перебувають на загальній системі оподаткування і адмініструються контролюючими органами саме як повноцінні суб'єкти господарювання. Спрощена система є своєрідним засобом стимулювання, заохочення до реалізації підприємницького потенціалу а тому вимагає від ФОП прийняття відповідного рішення у випадку переходу на таку систему із повідомленням контролюючих органів.

Разом з тим, в ст.. 49 ПК України законодавець закріпив і винятки із обов'язку подання декларації про майновий стан і доходи для ФОП, якщо протягом звітного періоду:

- ФОП не має доходів від підприємницької діяльності;
- відсутні показники підприємницької діяльності, які відповідно до Інструкції щодо заповнення податкової декларації про майновий стан і доходи,

затвердженої наказом Мініну від 02.10.2015 №859 підлягають внесенню в декларацію.

Окрім ПДФО ФОП на загальній системі оподаткування сплачує також і військовий збір. Цей особливий вид податкового платежу запроваджений через військову агресію РФ проти України і виступає додатковим джерелом для фінансування державних потреб на сектор безпеки та оборони. Фактично його впровадження відбулось в межах дії особливого режиму запровадженого ще в 2014 році та пов'язаного із проведенням антитерористичної операції. При цьому Н. Л. Гресь та К. К. Недоступ акцентують увагу на допущених порушеннях при впровадженні військового збору, пов'язаних із прискореною законодавчою процедурою з порушенням принципу стабільності податкового законодавства та вимог законодавчої техніки [1, с. 147-148]. В свою чергу І. Є. Криницький акцентує увагу на відсутності офіційного визначення «військовий збір», а також чіткої детермінації напрямів його використання державою [37, с. 134-135]. З точки зору ґносеологічного підходу сама назва «військовий збір» має чітко визначати цільове використання отриманих внаслідок його справляння коштів. Однак, як правильно вказують Д. І. Потапова, А. В. Василенко, П. М. Дуравкін п. 6.2 ст. 6 ПКУ чітко визначає особливості саме збору, які окрім умовності та індивідуальної відплатності полягають в отриманні додаткових можливостей для держави спрямовувати адміністровані кошти на здійснення значимо юридичних дій з метою отримання спеціальної вигоди [59, с. 303]. Безумовно такі юридичні неточності та недосконалості правового забезпечення процесу адміністрування саме військового збору в умовах коли його відсоткова ставка збільшена державою в 3 рази не сприяють ефективності його справляння. Основна проблема полягає в тому, що саме за рахунок правової невизначеності виникає більшість податкових спорів із оскарження не тільки розміру ставки, але і бази оподаткування військовим збором.

Якщо підходити формально до детермінації ознак військового збору, то суто на підставі аналізу норм ПК України якими він запроваджений цей вид платежу є податком а не збором. Обов'язкові платежі у вигляді саме податку

мають безумовний характер та природу, тобто вони стягуються через те, що вони запроваджені державою, і виключної мети чи інших причин для їх справляння не існує. Такий обов'язків платіж є елементом владно-управлінського впливу держави, її примату над суспільними інтересами, а тому сплата податку визначається та закріплюється в якості безумовного обов'язку громадян за суспільним договором між ними та державою, що власне і втілює в собі один із проявів відносин громадянства.

Натомість збори як і мита справляються у зв'язку із наданням державою певних послуг особам, тобто збір має яскраво виражений двосторонній ефект: держава отримує кошти надаючи послуги, які в свою чергу отримують платники збору. Така ситуація є традиційною для сплати єдиного соціального внеску (далі – ЄСВ), який спрямовується на фінансування пенсійної системи та фактично є формою страхування на випадок пенсії. За рахунок цього внеску держава фінансує пенсійні виплати. З точки ж зору військового збору його справляння не приносить користі тій частині платників, які прямо не пов'язані із отриманням виплат внаслідок проходження військової служби чи реалізації обов'язку із несення служби в силах оборони України.

З іншого боку О. В. Солдатенко вказує, що отримання платниками військового збору спеціальної вигоди полягає у використанні залучених коштів на конкретну мету – «забезпечення фінансування заходів з підвищення обороноздатності держави» [79, с. 226-227]. Така інтерпретація мала б означати, що платники військового збору сплачуючи його мають отримувати від держави безумовні послуги із забезпечення безпеки. Але в такому контексті вторгнення РФ в Україну та негативні наслідки для великої кількості ФОП, які фактично втратили власний бізнес мають відповідне право вимоги до держави через нецільове використання коштів, які вони сплачували у вигляді військового збору. І саме в цьому на наше глибоке переконання криється головна проблема процесу адміністрування військового збору – відсутність цільового фонду до якого він мав би сплачуватись, а відтак і відсутність контролю за цільовим використанням коштів.

Окрема проблематика справляння військового збору пов'язана із тим, що він маючи тимчасовий характер не закріплений в якості загальнодержавних і місцевих податків і зборів, визначених ст. 9 і ст. 10 ПК України. Але при цьому О. Шпак та Д. Безрученок вказують на те, що строки справляння військового збору взагалі не визначено. Тобто мета його запровадження, яка полягає у завершенні реформи Збройних Сил України досі не досягнута на думку законодавця, і так само не має чітких строків здійснення таких реформ, що знову ж таки не може кореспондуватись із правовим режимом та природою збору як загальнообов'язкового платежу [96, с. 122-123]. Саме через відсутність військового збору в переліку визначеному ст. 9 ПК України виникає й інша проблема із його стягненням, оскільки відсутність термінальних меж його справляння та відсутність легітимізації шляхом включення в перелік податкових платежів, що стягуються державою роблять його правову природу не визначену, а обов'язок сплати таким, що не кореспондується із визначеним колом обов'язків платників податків, закріплених в ПК України, який до речі є вичерпним.

Разом з тим, беручи до уваги приналежність військового збору до доходів загального фонду Державного бюджету, що прямо визначається п. 12 ч. 2 ст. 29 Бюджетного кодексу України, слід наголосити на тому, що його адміністрування покладається на контролюючі органи, але з точки зору недотримання обов'язку сплати та настання відповідальності, які визначені в ПК України, військовий збір виходить за межі тих обов'язкових платежів за порушення порядку адміністрування якого органи державної влади отримують можливість застосувати державний примус. Подібна правова невизначеність потребує суттєвого удосконалення, про що нами буде вестись мова далі.

Слід наголосити на тому, що сама процедура справляння військового збору суттєво порушує принцип єдиного підходу до встановлення податків і зборів, закріплений у ст. 4 ПК України. Це проявляється зокрема у наступному:

- по-перше, військовий збір сплачується за ставкою 5% при тому, що базою оподаткування відповідно до п. 160 підрозділу 10 XX розділу ПК України визначається чистий дохід від здійснення підприємницької діяльності.

Тобто базою оподаткування військового збору є та ж сама база оподаткування, що і для сплати ПФДО, що прямо суперечить принципу правової визначеності та єдиного підходу при встановленні податків;

– по-друге, системний аналіз положень пп. 1.4 п. 161 підрозділу 10 ХХ розділу ПК України закріплено порядок нарахування та утримання й сплати військового збору, який здійснюється у спосіб встановлений розділом IV АК України. Тобто ФОП повинен сплачувати авансовані платежі з військового збору так само як і у випадку з ПДФО.

Подібна ситуація викликає щонайменше два суперечливих питання за умови відсутності спеціального фонду зі справляння військового збору, відповіді на яких не визначені у вітчизняному законодавстві, а доцільність самого призначення військового збору позбавлена правового підґрунтя та доктринального обґрунтування:

– Чи є військовий збір особливим видом збору чи додатковим податковим тягарем, що покладається на ФОП та є способом збільшення податкових платежів без їх цільового визначення?

– Чи є правомірними заходи державного примусу, що застосовуються державою за порушення порядку адміністрування та сплати військового збору в контексті порушення принципу правової визначеності?

Обидва питання, як нами буде продемонстровано в подальшому, виступають головними проблемами правозастосовної практики в сфері регулювання податкових відносин, і частіше за все є предметом судового розгляду податкових спорів, особливо в аспекті формування судової практики з означених питань. Так чи інакше, але на сьогодні в умовах протидії вторгненню РФ та потреби відновлення територіальної цілісності України саме військовий збір виступає одним із потенціальних джерел отримання фінансування потреб сектору оборони. З точки зору суспільного обов'язку, його сплата є необхідною та беззаперечною, з точки ж зору питань пов'язаних із забезпеченням усталеної стабільної практики його адміністрування, законодавець повинен більш чітко підійти до питання розмежування фондів Державного бюджету та обґрунтування цільового характеру використання військового збору, а також

встановлення прозорого контролю за коштами, якими надходять від його сплати ФОП.

На відміну від військового збору адміністрування ЄСВ має значно більш усталену практику та правову визначеність, оскільки цей вид збору є результатом однієї із найбільш системних податкових реформ в сучасній Україні. Єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування – це консолідований страховий внесок, збір якого здійснюється до системи загальнообов'язкового державного соціального страхування в обов'язковому порядку та на регулярній основі з метою забезпечення захисту у випадках, передбачених законодавством, прав застрахованих осіб на отримання страхових виплат (послуг) за діючими видами загальнообов'язкового державного соціального страхування. Особливості його адміністрування, а також регулювання відносин з приводу його сплати регулюються окремим спеціальним Законом України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування», який має примат над іншими нормативно-правовими актами саме в частині регулювання вказаних вище відносин [131].

Отже, на відміну від військового збору, нормативне конструювання обов'язку зі сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування (ЄСВ) супроводжувалося не лише процедурною деталізацією, а й чітким визначенням його цільового призначення, мети та юридичних наслідків виконання. Понад те, згідно зі ст. 3 спеціального Закону, функціонування системи збору та обліку ЄСВ опирається на такі фундаментальні засади: імперативне законодавче закріплення умов, порядку та розміру його сплати; загальна обов'язковість сплати; прозорість та публічність функцій адмініструючого органу; забезпечення захисту прав і законних інтересів застрахованих осіб; державний нагляд за процесами збору та обліку; а також юридична відповідальність платників і контролюючого органу за правопорушення у цій сфері чи неналежне виконання покладених обов'язків.

Це робить процес регулювання відносин зі сплати ЄСВ не тільки системним та відмінним від справляння інших податкових платежів, але

забезпечує комплексний підхід держави і в питаннях правозастосування під час запровадження державного примусу у випадку порушення обов'язку ФОП зі сплати ЄСВ.

Отже відповідно до вказаного вище закону ЄСВ сплачується за ставкою у 22 %, а відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 7 вказаного ж Закону базою оподаткування ЄСВ для ФОП є дохід (прибуток), отриманий у результаті підприємницької діяльності, який підлягає оподаткуванню ПДФО. Тобто на відміну від військового збору, хоча базою оподаткування ЄСВ є та ж сама база, що і для ПДФО, однак в силу свого цільового використання та спеціального фонду, в якому такий збір акумулюється принцип правової визначеності не порушується, а навпаки створюється цілком усталена система відносин з приводу його адміністрування, в якій ФОП стає не тільки платником, але й контролером цільового використання цього внеску, оскільки має змогу самостійно перевіряти рівень власних накопичених соціальних внесків.

За місяці, коли ФОП на загальній системі оподаткування дохід отримував, він повинен сплатити ЄСВ в розмірі 22% від суми чистого доходу (прибутку), але сума ЄСВ повинна бути не меншою за мінімальний страховий внесок, який для 2026 року встановлений у розмірі 1902,34 грн. При цьому, якщо ж ФОП у зв'язному періоді не отримав прибутку, він має право самостійно визначити базу нарахування ЄСВ (але не більше максимально допустимої, що для 2026 року складатиме 172 940,00 грн. Наголошуємо що розмір ЄСВ так чи інакше не може бути меншою за мінімальний страховий внесок визначений п. 2 ч. 1 ст. 7 Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування».

Окремо слід звернути увагу на особливості справляння ЄСВ для тих ФОП, які реалізують діяльність як самозайняті особи або працюють за трудовим договором у роботодавця. Так, ФОП, які працюють за трудовим договором, і за яких роботодавець сплачує ЄСВ у розмірі не меншому за мінімальний внесок, звільняються від обов'язку сплачувати ЄСВ за себе за відповідні місяці звітного періоду, що прямо закріплено в Законі України «Про

збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування».

Разом з тим, такі ФОП мають право (але не обов'язок) самостійно визначити базу для нарахування ЄСВ за ті місяці, у яких сплата роботодавцем була меншою за мінімальний внесок. У будь-якому разі сума ЄСВ не може бути меншою за мінімальний страховий внесок і не може перевищувати граничний розмір, визначений Законом. Подібна диференціація можливостей із сплати ЄСВ прямо визначається правовою природою внеску, який за своєю сутністю є фактичним страховим платежем, а тому відповідно до моделі відносин страхування, особа самостійно має право визначати розмір страхових платежів та збільшувати їх, враховуючи обов'язок страховика – яким виступає держава – сплачувати відповідно збільшені суми страхових виплат – в даному випадку такими виплатами є пенсія.

Враховуючи викладене доцільно навести порівняльну характеристику всіх податкових платежів, які сплачує ФОП перебуваючи на загальній системі оподаткування, акцентуючи увагу не стільки на ставці та базі оподаткування, скільки на особливостях адміністрування окремих податків та зборів (Додаток 1). Сутність таких особливостей полягає в тому, що ФОП вступає у специфічну модель відносин з державою, яка не характеризується одностороннім виникненням обов'язків у платника податків, а має дзеркальні зобов'язання держави, що розкриваються через цільове використання податкових надходжень, їх спрямування на відповідні потреби із можливістю моніторингу в режимі реального часу щодо виконання Державного бюджету України. В такий спосіб досягається баланс в реалізації відносин суспільного договору, за яким держава визначає обов'язок зі сплати податків та зборів відкриває собі можливості для застосування державного примусу, що в даних відносинах є одним із найбільш поширених, як нами буде розкрито нижче, способів примусового впливу на ФОП з боку контролюючих органів без належної реалізації зворотного, дзеркального обов'язку держави.

Що стосується застосування спрощеної системи оподаткування ФОП, то слід зауважити на тому, що «вона підходить не для всіх видів діяльності та має

обмеження, але може бути вигіднішою для малих підприємців. ФОП на спрощеній системі оподаткування сплачує єдиний, розмір якого залежить від групи:

- перша група – ставка єдиного податку складає 10% розміру прожиткового мінімуму. Така група підходить для роздрібної торгівлі на ринках та господарської діяльності з надання побутових послуг (ремонтів, виготовлення меблів, перукарських послуг тощо).

- друга група – ставка єдиного податку складає 20% розміру мінімальної заробітної плати. Така група підходить для торгівлі та надання послуг. Якщо ФОП другої групи здійснює торгівлю технікою, ювелірними виробами, медичними засобами або надає медичні послуги, він має встановити касовий апарат. Усі інші ФОП другої групи зобов'язані мати касові апарати, якщо їхній дохід на рік перевищує 1 млн 320 тис. грн.;

- третя група є найбільш універсальною та дозволяє працювати з клієнтами з-за кордону. Ставка єдиного податку складає 3% від розміру доходу при сплаті ПДВ та 5% від розміру доходу у разі включення ПДВ. Максимальний річний грошовий оборот такого ФОП не може перевищувати 1167 мінімальних заробітних плат. Частіше третю групу використовують ті, хто надає послуги (працівники ІТ-сфери, маркетологи, артисти тощо);

- четверта група підходить тим, у кого 75 % виручки надходить від продажу сільськогосподарської продукції та хто володіє від 2 до 20 га землі. Такий ФОП може наймати необмежену кількість працівників та не обмежується у доходах [132].

Правовий режим першої групи спрощеної системи оподаткування обмежує суб'єктів двома базовими векторами: ринковою торгівлею та побутовим обслуговуванням громадян. Попри це, номенклатура видів діяльності за КВЕД, доступних для ФОП цієї категорії, є досить розлогою. Податковий кодекс України дозволяє поєднувати торгівельні операції з лотків (включаючи продовольчі товари, напої, тютюн, одяг чи взуття) із наданням специфічних послуг, таких як допоміжна діяльність у лісовому господарстві. Понад те, потужний пласт становить побутовий сектор: від дрібного

виробництва одягу, трикотажу й текстилю до технічного обслуговування автотранспорту, ремонту металевих і побутових виробів, сервісів прибирання, прання, прокату майна, фотографії та послуг у сфері краси (перукарні, салони).

ФОП I групи не можуть мати найманих працівників, отже всю роботу вони повинні виконувати самостійно. «Для них встановлено максимальний річний дохід – 167 розмірів мінімальної заробітної плати, що у 2026 році становитиме 1444049,00 грн. Повинні сплачувати ставку єдиного податку у межах до 10% розміру прожиткового мінімуму на місяць та єдиний соціальний внесок «за себе» для пенсійного стажу у розмірі 22% від мінімальної заробітної плати, що для 2026 року становить 8647,00 грн. Зобов'язані заповнювати декларацію з єдиного податку раз на рік, не пізніше 60 днів після закінчення року» [7, с. 72-73].

ФОП II групи можуть займатися широким переліком видів економічної діяльності згідно КВЕД, а саме: оптовою та роздрібною торгівлею, наданням послуг та сільським господарством, виробництвом, будівництвом тощо. Їм дозволено наймати в штат до 10 працівників. Максимально допустимий дохід за рік не може перевищувати 834 розміри мінімальної заробітної плати, що у 2026 році становило 7211598,00 грн. ФОП II групи повинні сплачувати ставку єдиного податку у межах до 20% розміру мінімальної заробітної плати на місяць та ЄСВ для пенсійного стажу у розмірі 22% від мінімальної заробітної плати. ФОП II групи також зобов'язані заповнювати декларацію з єдиного податку раз на рік, не пізніше 60 днів після закінчення року.

ФОП III групи можуть вести будь-яку діяльність, окрім заборонених для підприємців на єдиному податку. немає обмежень щодо кількості співробітників. Максимально допустимий дохід за рік становить 1167 розмірів мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня податкового (звітного) року, що у 2026 році становило 10091049,00 грн. «ФОП III групи повинні сплачувати ставку єдиного податку у межах 3% доходу при сплаті ПДВ та 5% доходу у разі включення ПДВ до складу єдиного податку та єдиний соціальний внесок «за себе» для пенсійного стажу у розмірі 22% від мінімальної заробітної плати. ФОП III групи зобов'язані заповнювати

декларацію з єдиного податку раз на квартал, не пізніше 40 днів після закінчення кварталу» [6, с. 64-65].

Суб'єктний склад IV групи спрощеної системи оподаткування охоплює аграрних товаровиробників, зокрема ФОП, які функціонують у спеціальному статусі сімейних фермерських господарств. Сфера їхньої діяльності традиційно охоплює рослинницькі, тваринницькі, рибницькі або комбіновані с/г напрями. Проте нормами податкового законодавства (із змінами, внесеними Законом щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень, які діють з 01.01.2022) введено суб'єктно-видиві обмеження. Відтак під заборону застосування IV групи єдиного податку підпали суб'єкти, чії види діяльності за КВЕД-2010 належать до розведення та вирощування перепелів і страусів, а також промислового виробництва м'яса свійської птиці.

Також в ПК України зазначено, що «господарську діяльність ФОП IV групи можуть здійснювати лише за місцем реєстрації, а на реалізацію продукції обмежень не має. Передбачено, що платники єдиного податку четвертої групи не наймають працівників. При цьому розмір площі сільськогосподарських угідь (земель водного фонду) у власності фермерського господарства, повинна бути не менше 2 га і не більше 20 га. ФОП IV групи звільняються від земельного податку в межах встановленої Законом площі» (20 га) [52].

Відповідно до п. 293.9 ст. 293 ПК України «для ФОП IV групи розмір ставок податку з одного гектара сільськогосподарських угідь та/або земель водного фонду залежить від категорії (типу) земель, їх розташування та становить (у відсотках бази оподаткування)» [52].

Для ріллі, сіножатей і пасовищ (крім ріллі, сіножатей і пасовищ, розташованих у гірських зонах та на поліських територіях, а також сільськогосподарських угідь, що перебувають в умовах закритого ґрунту) – 0,95; для ріллі, сіножатей і пасовищ, розташованих у гірських зонах та на поліських територіях – 0,57; для багаторічних насаджень (крім багаторічних насаджень, розташованих у гірських зонах та на поліських територіях) – 0,57; для багаторічних насаджень, розташованих у гірських зонах та на поліських

територіях – 0,19; для земель водного фонду – 2,43; для сільськогосподарських угідь, що перебувають в умовах закритого ґрунту – 6,33 [86, 22-31].

«ФОП IV групи сплачують єдиний податок 1 раз на квартал за наступною з урахування сезонності роботи: I кв. – 10%; II кв. – 10%; III кв. – 50%; IV кв. – 30%. ФОП IV групи повинні самостійно обчислювати суму податку станом на 1 січня протягом 30 календарних днів після закінчення кварталу. Таким чином, для ФОП IV групи об'єктом оподаткування виступають земельні площі, а базою оподаткування є нормативна грошова оцінка землі з урахуванням коефіцієнта індексації передбаченого чинним законодавством. ФОП IV групи зобов'язані заповнювати декларацію з ЄП раз на рік, не пізніше 20 лютого» [86, 22-31].

З метою більш наочного порівняння особливостей застосування спрощеної системи оподаткування до ФОП I-III груп (IV група має статистично найрідше застосування у підприємницькій практиці) доцільно навести відповідні характеристики наступним чином (Додаток 2).

Таким чином, підсумовуючи слід наголосити на тому, що законодавцем встановлена певна диференціація між групами ФОП, які знаходяться на спрощеній системі оподаткування, що ' своєрідним засобом стимулювання підприємницької активності в тому числі через спрощення процедури обліку та звітності.

3.2. Оцінка ефективності та проблем оподаткування господарської діяльності фізичних осіб-підприємців в Україні

Аналізуючи сучасний стан організаційно-правового забезпечення оподаткування господарської діяльності ФОП слід наголосити на головній його особливості – створення державою таких умов, які дають максимальну можливість диференціювати ФОП власну підприємницьку поведінку шляхом вибору оптимального податкового навантаження та способу обліку і звітності. Вочевидь такий підхід держави обумовлюється потребою активізації підприємницького потенціалу, пошуку шляхів для надання імпульсу розвитку людському та інтелектуальному капіталу. Разом з тим, проведений в

попередньому підрозділі аналіз продемонстрував наявність великої кількості проблем, випадків правової невизначеності на етапі законотворчості та власне нормативно-правового закріплення окремих елементів відносин з приводу оподаткування.

Все це створює негативний фон для правозастосовної діяльності, породжує випадку багато модальності у поведінці суб'єктів оподаткування при збільшенні повноважень та можливостей застосування державного примусу контролюючими органами. В умовах запровадження правового режиму воєнного стану, з урахуванням об'єктивних негативних факторів розвитку економіки країни через вторгнення РФ та знищення великої кількості промислового потенціалу України саме сфера оподаткування повинна розглядатись державою одночасно і як джерело для пошуку нових надходжень для фінансування потреб сектору безпеки та оборони, а також потенціал для економічного розвитку та післявоєнного відновлення національної економіки. В обох випадках необхідним є вирішення нагальних проблем організаційно-правового забезпечення оподаткування ФОП через те, що в останні роки активізація саме людського капіталу стала визначальним елементом обороноздатності України.

Саме тому доцільним є визначити не тільки проблеми та шляхи удосконалення системи оподаткування підприємницької діяльності ФОП, але і визначити механізми правозастосування існуючих моделей правового забезпечення відповідних процесів, оскільки саме через судову гілку влади з урахуванням її можливостей для формування такої практики, яка стає загальноприйнятою під час вирішення податкових спорів.

Однією із основних проблем оподаткування господарської діяльності ФОП, на наше переконання, є правова невизначеність щодо визначення бази оподаткування тобто вирахування доходів та витрат ФОП для потреб декларування відповідного розміру прибутку від підприємницької діяльності.

Так, протягом січня-листопада 2025 року на розгляді у судах різних інстанцій перебувало 70 тис. справ за позовами до органів ДПС на суму 477,6 млрд грн. Розглянуто 18,1 тис. справ на суму 172,1 млрд. грн., з них: на користь

органів ДПС – 6,4 тис. справ (у т.ч. немайнові спори) на суму 98,1 млрд. грн., та на користь платників податків – 11,7 тис. справ на 74 млрд. грн. [133].

Із загальної кількості таких справ, одну з ключових категорій становили справи за позовами платників податків до органів ДПС про визнання недійсним/нечинними податкових повідомлень-рішень – 29,6 тис. справ на суму 430,2 млрд. грн. Розглянуто 7,9 тис. справ на загальну суму 143,2 млрд. грн., з них на користь органів ДПС – 4,7 тис. справ на 84,3 млрд. грн. [80]. Отже, правовий захист ФОП власних прав та інтересів демонструє свою ефективність, що з одного боку виражається через наявність великої кількості порушень у діях контролюючих органів, з іншого – розумінням судами власної ролі в процесі формування правозастосовної практики та вироблення нового підходу до врегулювання відносин оподаткування ФОП, що ґрунтується на принципі дискреції та впровадження в практику їх діяльності дискреційних повноважень.

Як демонструють дані ДПС, структура податкових спорів, які врегульовуються за допомогою суду традиційно має наступний вигляд (рис. 3.1.).

Рис. 3.1. Структура податкових спорів між ДПС та ФОП, що вирішуються в судовому порядку в період 01.01.2025 – 01.12.2025 року [сформовано автором на підставі аналізу [26]].

Таким чином, основна кількість податкових спорів, при чому в незалежності від сторони подання позову, стосується оскарження податкових повідомлень-рішень (далі – ППР). Їх питома вага відносно ФОП складає 55 %. На другому місці за інтенсивності є спори пов'язані зі стягненням податкового боргу – 20 %. Така статистика свідчить що основою спірних відносин є визначення бази оподаткування, а відтак і розміру податкових платежів. Слід наголосити, що знову ж таки за статистичними даними ДПС України найбільша кількість позовів – 94% з оскарження ППР надходять саме від ФОП, що характеризує високий рівень правової культури та прагнення захисту власних інтересів. В структурі спорів пов'язаних зі стягненням податкового боргу дотримується відносний паритет, оскільки ДПС на відміну від першого випадку спорів, реалізує в такий спосіб власну правосуб'єктність контролюючого органу на виконання завдань наповнення Державного бюджету України за рахунок податкових надходжень та стягнення судових витрат пов'язаних із захистом права держави на отримання податків від ФОП.

Таким чином, «постає нагальна потреба для оцінки ефективності законодавчого визначення бази оподаткування господарської діяльності ФОП як на загальній, так і на спрощеній системах. В цьому контексті звертаємо увагу, що ПК України в п. 177.10 ст. 177 містить чіткий обов'язок ФОП вести облік доходів і витрат та мати підтверджуючі документи щодо походження товару. Облік доходів і витрат може вестися в паперовому та/або електронному вигляді, у тому числі через електронний кабінет» [52]. Такий облік здійснюється за рахунок заповнення типової форми, затвердженої наказом Мінфіну від 13.05.2021 №261, за підсумками робочого дня, протягом якого отримано дохід та/ або здійснено витрати.

При цьому, «відповідно до ст. 177 ПК України до складу доходу ФОП від підприємницької діяльності включаються:

- кошти, що зараховані на розрахунковий рахунок ФОП у безготівковій формі за здійснення ним підприємницької діяльності: продаж продукції власного виробництва, товарів та/або надання послуг;

- готівкові суми, отримані підприємцем особисто або через його працівників за здійснення ним підприємницької діяльності;

- доходи від здійснення ним підприємницької діяльності в натуральній (не грошовій) формі (при цьому національне законодавство прямо забороняє здійснення ФОП бартерних операцій, оскільки це є способом уникнення від оподаткування або легалізації доходів отриманих злочинним шляхом, а подібний бартерний обмін підлягає виявленню з боку контролюючих органів та впровадження санкцій проти ФОП);

- штрафи, пеня та інші компенсаційні виплати на користь ФОП, отримані внаслідок порушення контрагентами умов господарських та цивільно-правових договорів;

- інші надходження, що пов'язані з підприємницькою діяльністю (роялті, орендна плата тощо)» [52]:

Відповідно до п. 177.3 ст. 177 ПК України до складу доходів від підприємницької діяльності ФОП не зараховуються:

- суми податку на додану вартість (у разі якщо ФОП зареєстрований платником ПДВ);

- суми акцизного податку з реалізації через роздрібну мережу (у разі якщо ФОП є платником таких зборів);

- надходження у вигляді бюджетного гранту та/або стимулюючих виплат від держави. Оподаткування такого гранту здійснюється згідно з правилами, встановленими п. 170.71 ПКУ ст.. 170 ПК України.

Таким чином, ми бачимо що вже на етапі законодавчого закріплення структури доходів ФОП, які впливають на визначення бази оподаткування законодавець закладає одну із головних причин виникнення податкових спорів в даному аспекті: законодавець не враховує особливості синтетичного підходу до ФОП, як до суб'єкту господарювання з урахуванням його життєдіяльності як фізичної особи, яка є учасником цивільних правовідносин, що не мають мети

отримання прибутку. Це зокрема стосується доходів отриманих внаслідок участі особи у спадщині, особисті подарунки, інші надходження, які том числі надходять на розрахункові рахунки фізичної особи. В цьому контексті на наше глибоке переконання п. 170.71 ПКУ ст.. 170 ПК України підлягає доповненню наступними правовими конструкціями:

«— кошти, що зараховані на будь-який інший розрахунковий рахунок фізичної особи, який зареєстрований в банківській установі та не має відповідного режиму розрахункового рахунку для здійснення підприємницької діяльності;

— кошти отримані фізичною особою — підприємцем внаслідок реалізації ним власної правосуб'єктності як учасника цивільно-правових відносин не пов'язаних з процесами виробництва, обміну, реалізації матеріальних цінностей, надання будь-яких видів послуг, окрім коштів отриманих від здійснення малозначних правочинів, які не мають системного характеру, а саме вчиняються не частіше ніж один раз на тиждень;

— матеріальні та нематеріальні цінності, отримані фізичною особою — підприємцем в якості оплати за трудовим договором» [52]

Таким чином, в такий спосіб нами досягається правова визначеність стосовно двох видів доходів фізичної особи: трудових доходів, що не пов'язано напряду із реалізацією нею своєї правосуб'єктності в якості ФОП, хоча і має господарсько-правовий характер; надходжень отриманих внаслідок реалізації фізичної особи цивільної правосуб'єктності. Нами свідомо уникаються надмірно точні перерахування потенційних варіантів отримання надходжень від реалізації останньої, оскільки окрім відносин спадщини, сімейних відносин (розподіл спільного майна), цивільних договорів не пов'язаних з діяльністю ФОП або таких що не вимагають реєстрації відповідного правового статусу тощо фізична особа стає учасником відносин, які наразі не охоплюються правовим регулюванням національного законодавства. Це зокрема стосується цифрової економіки, можливостей генерації доходу за допомогою технології блок-чейну, технологій р2р тощо. Тобто тих форм економічної активності, які

пов'язані із стрімким розвитком технологій та не можуть внаслідок цього охоплюватись державним регулюванням.

В цьому контексті слухним є продовження наукової дискусії щодо сучасної ролі держави в якості регулятора економічних відносин, які виходять за межі традиційного уявлення про економічні процеси.

Як слушно зауважують Н. Пономарьова, М. Поляк-Свергун, Ю. Швабу оподаткування в цифровій економіці є визначальним елементом у ефективній роботі державної податкової системи та розквіту інноваційних галузей економіки. У розпал глобалізації та швидкого впровадження нових цифрових технологій постають нові виклики, які потребують реформ у податковій політиці та регулюванні. Одним з ключових питань є труднощі у визначенні з метою оподаткування місця розташування цифрових послуг та активів, таких як криптовалюта, онлайн-платформи та інші ринкові тенденції, що розвиваються. Для контролю нових цифрових продуктів та послуг адаптація податкової системи до цифрової економіки потребує прийняття спеціального законодавства. Крім того, важливе використання сучасних цифрових технологій, таких як блок-чейн та великі дані, для впорядкування податкового адміністрування, що забезпечує підзвітність та ефективність податкових процедур. Міжнародна співпраця та інтеграція у світові податкові ініціативи, такі як BEPS, є критичним кроком до справедливого розподілу податків та боротьби з ухиленням від сплати податків на глобальній основі. Однак, підвищення цифрової грамотності серед підприємців та громадян повинно бути першочерговим, забезпечуючи своєчасне виконання податкових зобов'язань у цифровій економіці. Тож, для дієвого зростання цифрової економіки в Україні й інших країнах важливо розробити нові податкові моделі, що не тільки збільшать доходи бюджету, але й сприятимуть інноваціям у нових галузях, а також підтримувати цифрові новації. Водночас, ключове значення має досягнення рівноваги між податковим тиском та інтересами підприємців в умовах цифровізації економіки [54]. Тут необхідно зауважити лише не тому, що сучасний рівень законодавчого регулювання цифрової економіки є недостатньо ефективним через те, що законодавець діє у традиційній моделі – регулює самі

відносини шляхом встановлення особливостей правового режиму їх здійснення та правового статусу учасників виходячи із об'єкту таких відносин.

За таких умов законодавчого закріплення моделей оподаткування цифровій економіці спочатку законодавець повинен розробити відповідне правове поле для існування об'єкту такої економіки, потім – визначення статусу та модусу поведінки її учасників, а вже потім – відносин оподаткування. З урахуванням мінливості економічного середовища, стрімкого розвитку технологій та слабкою здатністю правової прогностичності, на наше глибоке переконання, найбільш ефективним способом законодавчого регулювання оподаткування ФОП в умовах розвитку діджиталізованих економічних процесів буде становлення правових меж та принципів здійснення підприємницької діяльності останніх.

Іншими словами, законодавець не повинен визначати конкретні механізми стягнення податків ФОП, отриманих внаслідок цифровізації підприємницьких процесів, а визначити умови функціонування ФОП в такому контурі відносин, а також сформулювати загальні ознаки прибутку, доходу, засобів виробництва в умовах цифрової економіки виходячи із класичного економіко-правового розуміння таких феноменів для класичної товарної економіки.

Це уподібнюється до застосування аналогії права у відносинах, регулювання яких визнається законодавцем новелами, оскільки раніше традиція правового регулювання не була відома для відносин, що виникають внаслідок технологічного розвитку. Разом з тим, модель коли суб'єкти господарювання користуються своєю правосуб'єктністю залишається також як і в класичній економіці, оскільки сам склад правосуб'єктності, тобто контур реалізації відносин ФОП, є незмінним. За рахунок широкого впровадження такого підходу держава досягатиме мети правової визначеності під час врегулювання відносин, які своїм джерелом мають способи використання, об'єктів матеріального світу, які є результатами інноваційної діяльності та науково-технічного прогресу.

Повертаючись до проблемних питань у визначенні бази оподаткування для ФОП доцільно звернути увагу на положення п. 177.6 ст. 177 ПК України, відповідно до якої крім підприємницького доходу, фізична особа може отримувати і інші доходи, не пов'язані з її діяльністю як підприємця. У такому разі, згідно з п. 177.6 ПКУ, ці доходи оподатковуються на загальних підставах, як для звичайної фізичної особи, відповідно до загальних правил оподаткування доходів громадян [52]. Наявність даної норми демонструє диференціальний підхід держави до процесу оподаткування фізичної особи. Так, законодавець визнає можливість отримання фізичною особою доходів від діяльності поза межами її правового статусу ФОП. Але при цьому він не робить відмінностей між оподаткуванням доходів ФОП як суб'єкту господарювання та фізичної особи – як учасника цивільних правовідносин.

Тобто на думку законодавця всі інші доходи фізичної особи також мають враховуватись в якості бази оподаткування, що взагалі викликає плутанину та повну невідповідність принципам врегулювання зборів, зокрема в контексті справляння ФОП військового збору з доходів, які якщо визнаються базою оподаткування ПДФО автоматично визнаються і базою оподаткування для військового збору.

Таким чином, на наше глибоке переконання ст. 177 ПК України потребує доповнення пунктом 177.6-1 у наступній редакції:

«177.6-1. Інші доходи, не пов'язані з діяльністю фізичної особи – підприємця, відповідно до загальних правил оподаткування доходів громадян, включаються лише в базу оподаткування податку на доходи фізичної особи. Таки доходи не враховуються порядку при визначенні бази оподаткування для обчислення розміру єдиного внеску, єдиного податку чи військового збору, а також інших обов'язкових платежів, які сплачуються фізичною особою – підприємцем в процесі реалізації ним господарської діяльності» [52]

В такий спосіб нами усуватиметься недолік правового регулювання процесу оподаткування фізичної особи в якості ФОП, та як учасника цивільно-правових й трудових відносин.

Що ж стосується переліку витрат, які ФОП враховують під час визначення бази оподаткування, то тут слід звернутись до положень п. 177.4 ст. 177 ПК України, «відповідно до якого до витрат, безпосередньо пов'язаних із отриманням доходів, належать:

- витрати на придбання сировини, матеріалів, товарів, готової продукції, напівфабрикатів, комплектуючих, пального, енергоресурсів, будматеріалів, запасних частин, тари тощо – тобто всього, що безпосередньо використовується для виготовлення продукції, виконання робіт чи надання послуг;

- витрати на оплату праці працівників, з якими укладено трудові договори, включаючи основну та додаткову зарплату, премії, компенсації, а також виплати за договорами цивільно-правового характеру (крім неоподаткованої матеріальної допомоги);

- обов'язкові платежі (внески, компенсації послуг), передбачені законодавством, у тому числі внески на обов'язкове страхування життя чи здоров'я працівників;

- податки і збори, пов'язані з господарською діяльністю, за винятком ПДВ (для платників ПДВ), роздрібного акцизу, ПДФО з доходів підприємця та податку на житлову нерухомість;

- суми ЄСВ, сплачені відповідно до законодавчих вимог;

- витрати на отримання ліцензій, дозволів, роялті на користь правовласників, а також інші витрати, пов'язані з отриманням права на ведення певної діяльності згідно з чинним законодавством;

- інші витрати, пов'язані з господарською діяльністю: на відрядження працівників, зв'язок, рекламу, банківське обслуговування, оренду, утримання майна, транспортування продукції, логістику, оплату професійних послуг тощо;

- також підприємець має право за власним рішенням включити амортизаційні відрахування, за умови ведення окремого обліку таких витрат» [52].

В свою чергу, законодавець визначає і виключення із реальних витрат, які не враховуються при визначенні бази оподаткування, хоча і мають ознаки

фактичної втрати фінансових ресурсів. Так, відповідно до п. 177.4.5 ст. 177 ПК України, до складу таких витрат входять [52]:

- витрати, не пов'язані з підприємницькою діяльністю;
- витрати на придбання або самостійне виготовлення основних засобів та нематеріальних активів, що підлягають амортизації;
- витрати на купівлю чи утримання земельних ділянок, житлової нерухомості або легкових автомобілів;
- витрати, що не підтверджені документально.

Аналіз вказаної норми демонструє підтвердження тези про існування правової невизначеності та порушення балансу інтересів платників податків через наявність прямої невідповідності положенням п. 177.6 ст. 177 ПК України де визначається, що інші доходи включаються до бази оподаткування доходів фізичної особи. Натомість, перше ж виключення – «витрати, не пов'язані з підприємницькою діяльністю» – фактично обмежує право ФОП на визначення значно меншої бази оподаткування при здійсненні саме підприємницької діяльності.

Так само викликають питання і витрати на купівлю чи утримання земельних ділянок, житлової нерухомості або легкових автомобілів, якщо такі активи складають основу виробничої діяльності ФОП, а також якщо вони використовуються в підприємницькій діяльності в інший спосіб, наприклад з метою отримання заставних кредитів чи інших форм фінансування підприємницької діяльності.

Слід зауважити також, що на відміну від ФОП на спрощеній системі, для яких з погляду оподаткування має значення лише фактор отриманого доходу, для ФОП на загальній системі оподаткування концептуальним фактором є також витрати. Адже чистий оподатковуваний дохід (а за економічною природою – прибуток), з якого ФОП платить ПДФО – це різниця між доходами та витратами. Тому ФОП зацікавлений зібрати до купи всі витрати, щоб зменшити розмір чистого оподаткованого доходу. У цьому контексті підприємець має виконати дві обов'язкові умови [133].

Важливо звернути увагу і на особливості обліку амортизації ФОП, а точніше відсутності правових можливостей для збільшення обсягу витрат на величину амортизації. Так, амортизація – це систематичний розподіл вартості основних засобів, інших необоротних та нематеріальних активів, що амортизується, протягом строку їх корисного використання (експлуатації). Відповідно до положень ПК України ФОП не має права нараховувати амортизаційні платежі на такі основні засоби як земельні ділянки, об'єкти житлової нерухомості та легкові транспортні засоби [133].

Разом з тим, законодавець надає можливість ФОП, які використовують загальну систему оподаткування включати до складу виробничих витрат, амортизаційні відрахування, і в такий спосіб зменшувати свій чистий оподатковуваний дохід. Однак, при цьому законодавець встановлює і певні обмеження, які за його логікою повинні перешкоджати зловживанням таким правом для фізичних осіб, які в такий спосіб обраховують амортизацію на об'єкти власності, що не приймають участь в процесі здійснення ними господарської діяльності [133].

Так, ФОП має право нараховувати амортизацію лише за умови документально підтверджених витрат на придбання та самостійне виготовлення основних засобів та нематеріальних активів, а також витрат на реконструкцію, модернізацію та інші види поліпшення основних засобів (крім поточного ремонту). При цьому ФОП має вести окремий облік амортизації по кожному об'єкту [133]. Слід також наголосити, що відповідно до вимог пп. 177.4.9 п. 177.4. ст. 177 ПК України ФОП має право розраховувати амортизацію послуговуючись виключно прямолінійним методом, який означає, що визначення річної суми амортизації залежить від первісної вартості об'єкту та строку його корисного використання.

При цьому ФОП нараховує амортизацію протягом строку корисного використання (експлуатації) об'єкта, але не менше мінімально допустимого строку, встановленого пп. 177.4.9 ПК України. Тобто умови її застосування для ФОП так і ж самі як і для юридичних осіб, але саме характер джерел придбання таких активів є тим елементом, який наділяє амортизаційні витрати

відповідним особливим правовим режимом, оскільки використовуватись об'єкти, на які вони нараховуються можуть у підприємницькій діяльності, а їх придбання фізичною особою можливе до набуття відповідного правового статусу ФОП.

Говорячи про ефективність податкового навантаження на ФОП та його законодавчого визначення неможливо обійти проблему економічного змісту податків та їх стимулюючої ролі для розвитку економіки країни. В цьому контексті доцільно навести результати досліджень І. Р. Чуй, Н. І. Власюк та К. М. Журбич, які розглядають структуру дохідно-прибуткових податків в Україні. Так, вчені, приходять до висновку, що на сьогоднішній день така структура характеризує переважання ПДФО над усіма дохідно-прибутковими податками, тоді як на податок на прибуток припадає лише третина, а на єдиний податок лише 8-9 % [95, с. 139-140]. При чому за даними ДПС така ситуація є характерною починаючи із моменту запровадження ПК України.

Так, з метою удосконалення податкового законодавства та впорядкування великої кількості розрізнених законодавчих актів, прийняття ПК України дійсно вирішило завдання створення єдиної методології впровадження, адміністрування та регулювання загальнодержавних та місцевих податків, а також встановлення єдиної системи принципів та засад функціонування податкової системи в Україні. Запровадження ПК України з 2010 року, і це важливо, надало однозначного тлумачення податкової термінології, але при цьому суттєво розмежувало економічну природу та зміст податків від законодавчого закріплення.

Фактичне впровадження сучасної системи оподаткування для ФОП є втіленням положень ст. 67 Конституції України, якою закріплено обов'язок кожної особи сплачувати податки і збори в порядку і розмірах, встановлених законом, а також визначено імператив обов'язку громадян щорічно подавати до податкових органів декларації про свій майновий стан та доходи за минулий рік у порядку, встановленому законом. «Спрямування регуляторної функції ПК України саме за таким напрямком – формального виконання обов'язку визначеного на конституційному рівні, створило ситуацію правової

невизначеності, коли реальне здійснення відносин в сфері оподаткування поставило ФОП в позицію одностороннього виконання зобов'язань.

З одного боку прийняття ПК України було спрямовано на створення в Україні стабільної податкової системи, яка б забезпечувала ефективне функціонування економіки країни; стимулювання інвестиційних та інноваційних процесів і підтримку технологічного оновлення суспільства; стимулювання розвитку малого підприємництва; упорядкування механізму справляння податків та посилення відповідальності за ухилення від сплати податків та їх невчасну сплату; забезпечення чіткого визначення об'єктів оподаткування з метою запобігання випадкам подвійного оподаткування; забезпечення справедливого підходу при оподаткуванні всіх категорій платників податків; дотримання міжнародних угод з питань оподаткування; реальне забезпечення прав платників податків; створення дієвого механізму контролю; усунення неузгодженості податкового законодавства з нормами законодавства інших галузей права, забезпечення їх гармонізації та взаємодії. З іншого ж відбулась ситуація, коли створення усталеної системи оподаткування перетворилось у формалізацію обов'язку зі сплати податків, при тому що реальна економічна сутність перерозподільна функція та стимулюючий вплив податкового навантаження взагалі втратили своє значення» [52].

Держава створила архітектуру застосування легального примусу за порушення ФОП вимог щодо фіскальної дисципліни створивши умови її реалізації значно більш жорсткими ніж того потребувала реальна економічна доцільність. Наразі склалась ситуація, за якої податкове навантаження на ФОП дійсно перевищує навантаження на юридичні особи, а можливостей для оптимізації податкових платежів ФОП отримали значно менше ніж юридичні особи. Це зокрема доводиться зробленими нами вище висновками щодо недостатньої диференціації можливостей для обрахування бази оподаткування для визначення розміру ПДФО, військового збору, а також правова невизначеність із механізмами використання останнього та контролю за процесом його надходження й перерозподілу в межах Державного бюджету України.

Так, «тут слушними є зауваження В. М. Кміть, Ю. І. Жук, О. А. Чеботарь щодо того, що у країнах з високим рівнем розвитку економіки, зокрема у Німеччині, Франції, Великій Британії, Нідерландах, Італії, частка особистого прибуткового податку у ВВП держави в 2-3 рази перевищує частку корпоративного податку. Ті держави, які приєдналися до Європейського Союзу пізніше і мають дещо нижчий рівень економічного розвитку, для прикладу Польща, Чехія, Словаччина, Литва, теж демонструють тенденцію щодо збільшення фіскальної ролі особистого прибуткового податку в порівнянні з оподаткуванням прибутку підприємств, хоча показники часток відповідних податків у ВВП (особливо оподаткування індивідуальних доходів) цих країн є дещо нижчими» [30, с. 265-267]. Але тут буде слушним зауваження, що у країнах ЄС спрощені системи оподаткування суб'єктів малого підприємництва, аналогічні до єдиного податку в Україні, не використовуються. «Натомість поширення набули інші податкові стимули державної підтримки такого типу підприємств: спрощена система обліку та звітності; зниження ставок прибуткового податку; запровадження спеціальних режимів оподаткування ПДВ та застосування диференційованих ставок; стимулювання інвестицій у капітальні активи; надання податкових канікул новоствореним підприємствам; стимулювання витрат на науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи; використання податків на оціночний дохід та мінімальні податки (зокрема, у Великобританії, Франції, Швейцарії та США» [30, с. 265-267].

Зарубіжна практика свідчить, що в розвинених економіках регулюючий потенціал акумулюється переважно в податку на прибуток підприємств, тоді як фіскальне навантаження та функція забезпечення доходів бюджету покладаються на податок на доходи фізичних осіб (ПДФО). Система прибуткового оподаткування в Україні вимагає суттєвої модернізації, що набуває особливої актуальності в контексті євроінтеграційного вектора розвитку. Реформування механізму індивідуального оподаткування має спрямовуватися на посилення його перерозподільного ефекту за рахунок імплементації прогресивної шкали оподаткування, запровадження непрямих методів податкового контролю для оцінки відповідності статків і видатків

реальним доходам (із метою легалізації фонду оплати праці), а також збільшення податкового навантаження на високодохідні категорії населення шляхом введення податку на багатство.

Регульовально-фіскальна функція прибуткового оподаткування матеріалізується шляхом варіативності ставок та застосування системи преференцій (пільг), що покликано стимулювати ділову активність і гарантувати соціальний баланс щодо громадян. Порівняно з провідними світовими економіками, вітчизняна податкова архітектура характеризується стриманою фіскальною віддачею дохідних податків. Основними детермінантами цієї диспропорції є низькі валові доходи бізнесу та населення, недостатньо сформована податкова свідомість, колізійність податкового законодавства та правозастосовні недоліки в адмініструванні з боку фіскальних органів.

Негативні тенденції у сфері прибуткового оподаткування в Україні суттєво посилюються кризовими явищами в економіці, які супроводжуються падінням доходності бізнесу та зростанням частки збиткових підприємств. За таких обставин намагання зберегти вагому роль податків на доходи призводить до надмірного фіскального вилучення ресурсів у приватного сектору та громадян, що руйнує мотивацію до здійснення легальної економічної діяльності. Логічним результативним вектором такого податкового пресу є масова тінізація доходів, системне ухилення від сплати податкових платежів, а також розширення сегмента неформальної зайнятості населення.

Важливим є і той факт, що громадяни України, які займаються підприємницькою діяльністю та знаходяться на спрощеній системі оподаткування (І та ІІ групи), сплачують єдиний податок, розмір якого не залежить від результатів господарської діяльності, це дозволяє занижувати розміри доходів та проводити частину операцій поза офіційною звітністю. Збільшення потенційно фіскальної достатності дохідно-прибуткових податків можливе при застосуванні комплексного прогнозування можливих бюджетних надходжень, зваженого податкового регулювання та контролю, внесенні змін

до існуючих механізмів оподаткування, у частині диференціації податкових ставок для фізичних осіб і підприємств в Україні.

Наведене вище демонструє не тільки необхідність внесення відповідних змін та удосконалень в систему організаційно-правового забезпечення оподаткування ФОП, але і розширення регуляторних можливостей з метою підвищення рівня оперативності вирішення проблемних питань та спорів, що виникають між ФОП та контролюючими органами. Останнє, на наше глибоке переконання, повинно забезпечуватись за рахунок більш активного використання регуляторної функції судами, і зокрема – Верховним Судом, правові висновки якого є загальнообов'язковими для судів першої та апеляційної інстанцій.

Так, «зокрема одне з провідних значень для вирішення податкових спорів є практика, сформована Верховним Судом у відносинах щодо дії мораторію на застосування штрафних санкцій за порушення граничних строків реєстрації податкових накладних під час воєнного стану. Така актуальність в нинішніх умовах як раз то і демонструє реальну орієнтацію державного фіскального механізму – не на створення сприятливих умов для активізації економічної активності, в тому числі фізичних осіб, а на забезпечення податкових надходжень до Державного бюджету України [30, с. 265-267].

З зазначеної проблематики ще протягом 2024 року «у судовій практиці застосовувалась стала правова позиція, відповідно до якої з 27.05.2022 року припиняється застосування положень щодо незастосування штрафних санкцій на період дії воєнного, надзвичайного стану та/або на період дії карантину, які поширювалися на правовідносини, що врегульовувались п. 52-1 підрозділ 10 розділу XX ПК України. Такі правові висновки набули свого логічного закріплення у правових позиціях Верховного Суду, викладених в Постанові від 30.01.2024 року у справі № 280/4484/23» та від 06.02.2024 року у справі № 160/10740/23 [56].

Тобто Верховний Суд звернув увагу на формальну чинність п. 52-1 підрозділ 10 розділу XX ПК України («карантинний» мораторій), який не було виключено з тексту ПК України, та наявність у платника податків

законних очікувань щодо незастосування відповідальності за несвоєчасну реєстрацію податкових накладних, складених у період дії карантину.

Для забезпечення єдності судової практики Верховний Суд у складі судової палати з розгляду справ щодо податків, зборів та інших обов'язкових платежів Касаційного адміністративного суд вже у своїй постанові від 26.02.2025 року у справі № 200/4768/23 підтвердив відсутність підстав для відступу від усталеного підходу. Тобто було однозначно проголошено, що механізм дії «ковідного» мораторію, закріплений в п. 52-1 підрозділ 10 розділу XX ПК України, мав діяти до завершення карантину. Але із введенням воєнного стану законодавець запровадив спеціальне регулювання, зокрема, пп. 69.2, яким прямо встановлено, що положення п. 52-1 під час воєнного стану не застосовуються [52].

Судова палата виходила з того, що норма підпункту 69.2 не викликає множинного трактування, і прямо передбачає припинення дії пункту 52-1 під час воєнного стану, тому платник податків не міг мати жодних правомірних очікувань щодо подальшого поширення «ковідного» мораторію в цей період. І попри те, що положення п. 52-1 залишали як норма в тексті ПК України, дія цього положення на період воєнного стану фактично була припинена і не могла бути застосована [55].

Окрему увагу суд приділив питанню темпоральних меж застосування зменшеного розміру штрафних санкцій, передбачених п. 90 підрозділ 2 розділу XX ПК України. Судова палата підтвердила раніше сформовану Верховним Судом позицію про те, що зменшений розмір штрафних санкцій може бути застосований лише щодо податкових накладних, складених і зареєстрованих несвоєчасно після набрання чинності Законом України «Про внесення змін до розділу XX "Перехідні положення" Податкового кодексу України щодо відновлення обмеження перебування грального бізнесу на спрощеній системі оподаткування» від 12.01.2023 № 2876-IX, або до накладних, строк реєстрації яких не скінчився станом на день набрання чинності цим Законом тобто станом на 08.02.2023 року.

Окремо звертає на себе увагу і не менш актуальна участь Верховного Суду у вирішенні спорів вплив обставин форс-мажору на нарахування пені за порушення строків розрахунків за валютними операціями в умовах воєнного стану. Так, «Верховний Суд у складі колегії суддів судової палати з розгляду справ щодо податків, зборів та інших обов'язкових платежів в постанові від 27.02.2025 року у справі № 520/2941/24 розглянув ситуацію, коли платнику нараховали пеню за порушення строків розрахунків у зовнішньоекономічних контрактах, незважаючи на наявність сертифіката торгово-промислової палати про дію обставин форс-мажор. Платник наполягав, що відповідно до законодавства та наданого сертифіката пеня не повинна була нараховуватись, оскільки виконання договору стало неможливим саме через війну» [57].

Отже, «вирішуючи дану справу Верховний Суд звернув увагу на відсутність єдиного підходу в практиці щодо достатності сертифіката торгово-промислової палати як безумовної підстави для звільнення від відповідальності. Колегія суддів наголосила, що сам по собі факт настання форс-мажорних обставин ще не звільняє від обов'язку виконати зобов'язання, оскільки необхідно довести причинно-наслідковий зв'язок між такими обставинами та неможливістю виконання саме цього конкретного зобов'язання» [135].

Доказове значення сертифіката Торгово-промислової палати підлягає оцінці на загальних засадах і не має наперед встановленого (преюдиційного) значення для суду. Податкові органи при проведенні перевірок та роз'язі заперечень повинні аналізувати весь масив доказової бази (зокрема сертифікати, первинну документацію та пояснення платника) для з'ясування реальності впливу форс-мажору на виконання податкових зобов'язань. При цьому судова практика виходить із принципу свободи доказування: норми податкового права не обмежують суб'єкта господарювання у виборі належних і допустимих засобів підтвердження обставин непереборної сили.

Таким чином, Верховний Суд підтвердив важливу правову позицію: наявність воєнного стану або агресії як форс-мажору не звільняє автоматично від відповідальності за невиконання або несвоєчасне виконання обов'язку платника податків. Ключовим є доказова база, надана сторонами до матеріалів

справи, і пояснення та підтвердження реального зв'язку між обставинами і неможливістю виконати зобов'язання.

Таким чином, ми приходимо до ключового висновку в контексті підвищення ефективності організаційно-правового забезпечення врегулювання відносин оподаткування за участі ФОП: законодавець неспроможний охопити ефективним (нами наголошується саме на такому критерії діяльності Парламенту) нормативно-правовим забезпеченням податкові відносини в силу їх динамічного розвитку, постійної зміни обставин та зовнішніх умов реалізації ФОП власної підприємницької діяльності (наприклад, в умовах правового режиму воєнного стану), що об'єктивує розширення державою можливостей із забезпечення належного рівня захисту прав та інтересів ФОП, а також створення балансу в моделі відносин «фіскальні органи-ФОП» на користь розширення можливостей останніх.

Нами обстоюється позиція, що саме за рахунок активної судової нормотворчості, яка набуває ознак у відповідних правових висновках Верховного Суду, держава набуває нового якісного потенціалу для врегулювання відносин з приводу оподаткування ФОП на етапі правозастосовної практики. Нами усвідомлюється позиція, що сучасна система права в Україні хоча і тяжіє до використання прецедентного права, однак не має належного рівня процесуальних та правових фільтрів, але й ігнорування регуляторного потенціалу Верховного Суду є недоречним. Особливо такий висновок є актуальним з урахуванням євроінтеграційних прагнень України та потреби постійного удосконалення системи оподаткування господарської діяльності ФОП.

3.3. Рекомендації щодо удосконалення системи оподаткування господарської діяльності фізичних осіб-підприємців в Україні

Відносини з приводу оподаткування підприємницької діяльності ФОП формують окрему самостійну систему в якій фізична особа, реалізуючи власні економічні права та інтереси вступає у взаємовідносини із державою в яких має дотримуватись баланс, однак які в своєму сучасному організаційно-правовому забезпеченні характеризуються як такі, що мають суттєві правові недоліки. Основна проблема, як нами вже було визначено вище, полягає у наявності низки порушень балансу прав та інтересів ФОП, порушень принципів формування та адміністрування податків та обов'язкових платежів, правова невизначеність щодо врегулювання питань адміністрування податкових надходжень, які мають тимчасовий характер, але набули ознак усталеного джерела поповнення державного бюджету. Загалом що загальна, що спрощена система оподаткування ФОП демонструє тренд до використання державою фінансових надходжень від підприємницької діяльності фізичних осіб з метою фінансування зростаючих потреб, без відповідного налаштування системи стимулів та економічних преференцій для ФОП. Їх економічний потенціал розглядається державою як джерело постійного збільшення надходжень до державного бюджету при тому, що самі ФОП в умовах воєнного стану особливо потерпають від економічних негараздів пов'язаних із знищенням ворогом господарської інфраструктури, порушення ланцюгів постачання, втрати усталених підприємницьких зв'язків. Все це негативним чином впливає на діяльність ФОП але навіть в таких умовах вони реалізують економічну активність підживлюючи економіку України.

Разом з тим подібна ситуація загострюючись призводить до послаблення не тільки економічного потенціалу України, але і її здатність забезпечувати потреби сектору безпеки та оборони у фінансових ресурсах. Тому нами обґрунтовується необхідність удосконалення системи оподаткування підприємницької діяльності ФОП як одного із провідних напрямів підвищення ефективності організаційно-правового забезпечення правового статусу таких суб'єктів господарювання в цілому.

В контексті проведеного дослідження та виявлених недоліків пропонується звернути увагу на наступні основні напрямки потенційного

підвищення ефективності реалізації податкового потенціалу ФОП та оптимізації ними власної бази оподаткування в такому ж колі можливостей, як це передбачає законодавець для юридичних осіб:

- по-перше, усунення недоліків та випадків правової невизначеності при організаційно-правовому забезпечення процесу адміністрування військового збору та єдиного податку;

- по-друге, впровадження особливого правового режиму оподаткування діяльності в сфері цифрової економіки;

- по-третє, удосконалення процесу адміністрування податків та зборів на спрощеній системі оподаткування.

Особливим напрямком доцільно анонсувати розробку окремого законодавчого акту у формі закону, який би містив в собі всю повноту правових норм із регулювання абсолютно всіх аспектів діяльності ФОП починаючи від його створення, оподаткування, здійснення підприємницької діяльності і до ліквідації шляхом припинення. Нагальна потреба у такому законодавчому акті постала вже давно, але в силу втрати чинності ГК України вона набуває нової актуальності та обґрунтовується необхідною кодифікації норм, якими визначається правовий режим ФОП особливо в умовах зростаючою потреби у державних гарантіях та заходах стимулювання економічної активності фізичних осіб з метою забезпечення їх добробуту.

Отже, з метою досягнення максимального рівня правової визначеності доцільно у ПК України все ж таки прямо визначити поняття «військовий збір» та закріпити цільове призначення цього податкового платежу, зокрема шляхом конкретизації напрямків його справляння, акумулювання у спеціальній частині Державного бюджету та напрямків подальшого використання. Важливо також закріпити саме в ПК України термінальний характер військового збору із визначенням кінцевої мети в чітко вказаних часових межах, зокрема шляхом закріплення такої правової конструкції: «на період дії правового режиму воєнного стану». В такий спосіб нами досягатиметься не тільки правова визначеність, але дотримуватимуться умови та вимоги, що законодавець встановлює для зборів: строковий характер отримання відповідних преференцій

платниками таких зборів. Щодо преференцій, то законодавець повинен закріпити конструкцію: «забезпечення безпекових умов ведення підприємницької діяльності».

Крім того, доцільно внести відповідні зміни і до Бюджетного кодексу України шляхом вилучення військового збору зі складу джерел формування доходів загального фонду Державного бюджету України та включення його до складу джерел формування доходів спеціального фонду, а також закріпити створення відповідного державного фонду у складі спеціального фонду державного бюджету.

В цьому контексті доцільно погодитись із позицією, яку обґрунтовує Н.Л. Гресь та К. К. Недоступ вказуючи на те, що створення спеціального цільового державного фонду для потреб акумулювання військового збору суттєво підвищить рівень транспарентності використання таких коштів, а також надасть можливість для більш широкого контролю з боку громадськості та власне самих ФОП за цільовим їх використанням [15, с. 147-148]. Тут навіть не слід будити такими обережними як дослідники, вказуючи що потреби оборони мають бути з відповідним режимом секретності. На наше переконання, сплата саме військового збору не забезпечує того обсягу потреб, які має сектор безпеки та оборони на сучасному етапі своєї трансформації та в процесі відсічі ворогу, тому кошти отримані за рахунок сплати ФОП військового збору доцільно спрямувати в першу чергу на матеріальне та соціальне забезпечення військовослужбовців та інші потреби переважно соціального характеру (реабілітація, медичне забезпечення тощо). Це створить відповідний баланс між встановленими цілями та їх досяжністю, а також дасть змогу для реального контролю з боку платників збору за джерелами його використання. Більше того, це сприятиме визначенню єдиної державної інституції, відповідальної за використання відповідних коштів, що в свою чергу і забезпечить необхідний рівень прозорості в цьому процесі.

Крім того, потребують і наступні уточнення щодо процедури адміністрування військового збору. Доцільним є доповнення ст. 9 ПК України пунктом 9.11 наступного змісту:

«9.11 . До загальнодержавних зборів належить: 9.11.1. Військовий збір».

В такий спосіб нами буде виконана вимога правової визначеності щодо закріплення саме в ПК України переліку загальнообов'язкових платежів, оскільки за відсутності такого закріплення ПК України визначає недопустимість справляння податків та зборів визнаючи їх нікчемними, існуючими поза межами правового поля.

Окрім цього слід доповнити ПК України Розділом IV-1 «Військовий збір», в якому визначити усі обов'язкові елементи нового обов'язкового платежу, підстави для надання податкових пільг та порядок їх застосування. Зокрема визначити коло платників такого податку, зробити акцент на особливостях оподаткування військовим збором саме ФОП, запровадити диференціацію ставок військового збору в залежності від системи оподаткування та групи оподаткування на спрощеній системі. Також необхідно врегулювати дату виникнення податкових зобов'язань та порядок визначення бази оподаткування військовим податком. Також доцільно запровадити винятки, зокрема операції, звільнені від оподаткування або види діяльності сам ФОП, які позбавляють обов'язку сплати військового збору, наприклад якщо ФОП реалізує послуги чи твори, або здійснює виробничу діяльність та його замовником є Міністерство оборони чи інші суб'єкти сектору безпеки та оборони. Такі б особливості суттєво оптимізували не тільки витратну частину ФОП, але б дали можливість і зменшити вартість наданих послуг та позбутись надмірного перерозподілу державних фінансів через виключення із складу собівартості такої продукції витрати на сплату військового збору. Окремо необхідно закріпити процедуру адміністрування вказаного збору із наділенням особливої компетенції контролюючі органи враховуючи цільове призначення такого збору.

Вирішуючи проблематику правової визначеності доцільно звернути увагу на наступну колізію. Так, аналізуючи норм розділу IV, п. 161 підрозділ 10 розд. XX ПК України, тобто норми якими регулюється справляння ПДФО та військового збору, констатуємо наявність прямого порушення принципу недопущення подвійного оподаткування, оскільки один і той самий дохід, що

отримує фізична особа і суб'єкт господарювання (3 група платників ЄП) у межах однієї юрисдикції оподатковується двічі.

Разом з тим, після втрати чинності ГК України було втрачено і прямі обмеження, що містились в ст.. 17 ГК України, але при цьому залишається порушеним принцип визначення податкового тягаря. Разом з тим, вочевидь доповнення ПК України Розділом IV-1 «Військовий збір» вирішувало б завдання оптимізації не тільки самого правового забезпечення процесу оподаткування ФОП, але і проблему усунення подвійного оподаткування, оскільки за логікою самого Кодексу база оподаткування військового збору в такому випадку визначалась б з урахуванням витрат на сплату ПДФО. Іншими словами, нами пропонується встановити таку формулу для визначення розміру військового збору: (дохід отриманий від підприємницької діяльності ФОП – розмір ПДФО – розмір єдиного внеску) * ставка військового збору (5%).

Окремим напрямком удосконалення процедури оподаткування підприємницької діяльності ФОП нами визнається оптимізація податкового навантаження за спрощеною системою. Тут, як слушно зауважує Т. В. Чижова тотальна фіскалізація не є поширеною практикою в світі. Так дійсно, диференціація груп оподаткування в межах існування двох систем оподаткування ФОП тягне за собою пене обтяження процедури адміністрування процесу оподаткування та створює не стільки складності для платників податків, скільки потенційні ризики для виникнення податкових спорів через часту невизначеність правової поведінки контролюючих органів.

У більшості розвинених держав концепція фіскалізації ґрунтується на концептуальному положенні, згідно з яким мікро- та малий бізнес звільняється від обов'язкового використання фіскального обладнання, якщо наявні законодавчі та практичні обмеження гарантують дотримання лімітів доходу спрощеного режиму. Впровадження суворих фіскальних вимог спроможне чинити деструктивний тиск на мале підприємництво. Задля врегулювання цієї проблеми регуляторним та контролюючим органам необхідно ретельно адаптувати світовий досвід, забезпечивши баланс між фіскальним контролем та лібералізацією умов використання РРО для представників мікробізнесу.

Отже, сучасний стан облікового забезпечення діяльності суб'єктів спрощеної системи оподаткування характеризується специфічними рисами, що суттєво посилює потенційні податкові ризики та наслідки для фізичних осіб — підприємців. Воєнний стан в Україні обумовив трансформацію публічно-правових і господарських взаємовідносин між державою та суб'єктами підприємництва. За цих умов динаміка розвитку приватного сектору прямо деталізується та залежить від нормативно-правових рішень органів державної влади. Водночас активізація потенціалу малого й середнього підприємництва виступає ключовим інструментом нівелювання кризових явищ та стабілізації національної економіки.

При розвинутій та успішній підприємницькій діяльності відбувається збільшення виробництва, рівня зайнятості населення, підвищення доходів населення, сукупного попиту, а як результат збільшення податкових надходжень. На сьогоднішній день, заходи з підтримки та розвитку ФОП мають стати першим кроком на шляху відновлення національної економіки України та підвищення добробуту населення» [42, с. 233-234]. Прийнята урядом Національна стратегія доходів на 2024–2030 роки спрямована на удосконалення системи збору податків, ущільнення контролю над оподаткуванням, підвищення виконання податкового законодавства та боротьбу з тіньовою економікою.

Концептуальний вектор реформування спрощеної системи оподаткування має спрямовуватися на стимулювання розвитку малого та мікропідприємництва при одночасному нівелюванні схем деформації добросовісної конкуренції з боку великого бізнесу, який використовує пільгові режими для оптимізації податкового навантаження. Водночас аналіз положень Національної стратегії доходів свідчить про наявність низки недостатньо обґрунтованих ініціатив щодо трансформації спрощеної системи, які підвищують операційні ризики для суб'єктів господарювання та несуть негативні фіскальні наслідки. Як зазначають представники вітчизняних бізнес-асоціацій (зокрема Української Ради Бізнесу), вибір спрощеного режиму переважною більшістю платників зумовлений спрощеним адмініструванням, оскільки високий рівень

інституційної складності та дискреційні ризики загальної системи є непомірними для мікробізнесу. Посилення податкового тиску та ускладнення обліку у період воєнно-економічних викликів спроможні викличувати протилежний ефект — масштабування тінізації, розширення корупційних ризиків, а також релокацію суб'єктів малого бізнесу за кордон.

Аналіз Національної стратегії доходів демонструє, що її повноцінне впровадження створює загрози для ФОП через ліквідацію спрощеної системи оподаткування. Також вказана стратегія передбачає реєстрацію всіх платників спрощеної системи оподаткування в системі оподаткування ПДВ в разі досягнення порогу реєстрації платником ПДВ. Крім того, додається обов'язок щодо ведення обліку та документального підтвердження походження товарів для ФОП що перебувають на спрощеній системі оподаткування та ускладнення ведення бухгалтерської звітності.

Отже, «як слушно зазначає Т. П. Добрунік реформування спрощеної системи оподаткування потенційно призведе до збільшення ставок єдиного податку у відсотках від обсягу отриманого доходу для ФОП до значення, яке буде еквівалентом діючої ставки податку на прибуток (протягом 3-х років). Після закінчення перехідного періоду буде встановлено заборону для перебування на спрощеній системі оподаткування. Об'єднання другої та третьої групи спрощеній системі оподаткування для ФОП в одну групу зі сплатою єдиного податку від обсягу отриманого доходу на основі диференційованої шкали ставок в залежності від виду діяльності (від мінімальної ставки в розмірі 3 % для торговельної діяльності до 17 % для низки послуг. Для першої групи спрощеній системі оподаткування передбачено введення обмежень за видами діяльності з метою скорочення за рахунок високо маржинальних видів бізнесу, скасування фіксованої ставки єдиного податку та введення механізму обчислення податку з фактичного отриманого доходу» [22, с. 39-40]. Обов'язкове застосування РРО/ПРРО за усіма готівковими операціями для платників спрощеній системі оподаткування об'єднаної другої групи призведе до застосування порогу обов'язкової реєстрації платником ПДВ до всіх платників, що перебувають на відповідній системі. Для виробників

сільськогосподарської продукції (юридичних осіб) ставки єдиного податку протягом трьох років будуть переглянуті в бік збільшення до розміру еквівалентного загальному значенню ставки податку на прибуток.

В умовах повномасштабної агресії рф, що триває вже майже чотири роки, усі власні надходження Україна спрямовує на потреби сектору безпеки і оборони, обсяг яких постійно зростає. Для прикладу, у проекті Держбюджету-2026 на оборону та безпеку передбачено понад 2,8 трлн грн. Для забезпечення стійкого збільшення надходжень до бюджету Уряд у співпраці з Міжнародним валютним фондом визначив детінізацію одним із пріоритетів нової програми EFF на 2026-2029 роки.

Уряд не планує підвищувати базові ставки податків, натомість фокусується на детінізації, покращенні адміністрування та розширенні податкової бази. Заплановані зміни мають забезпечити більш справедливі умови для бізнесу: коли підприємці з подібними оборотами працюють за однаковими правилами та не конкурують із тими, хто використовує податкові лазівки.

Спрощена система оподаткування створювалася для підтримки малого підприємництва. Водночас, за оцінками експертів частина недобросовісного бізнесу використовує окремі положення спрощеної системи для ухилення від сплати податків. Йдеться про різні моделі заниження податкових зобов'язань, які загалом призводять до втрат держбюджету на десятки мільярдів гривень щорічно. Ці кошти – пряме джерело фінансування сектору безпеки та оборони і інших критично важливих видатків.

Реєстрація платником ПДВ здійснюється виключно в електронному вигляді. На сьогодні уже запроваджено можливість реєстрації онлайн через Електронний кабінет, через Дію, під час подання заяви державному реєстратору та через будь-яке комерційне програмне забезпечення для бухобліку. Розгляд заяви та прийняття рішення триває до трьох робочих днів, після чого статус платника ПДВ автоматично фіксується в реєстрі.

Окремо на себе звертає вага удосконалення правового регулювання оподаткування ФОП у період дії правового режиму воєнного стану. Зокрема

мова йде про розширення податкових пільг і правових ініціатив з метою стимулювання економічної активності фізичних осіб та використання їх підприємницького потенціалу для інтенсифікації економічних процесів в Україні.

Процес адаптації підприємців до умов воєнного стану потребує термінових і гнучких заходів з боку держави. Розроблені механізми переміщення підприємств із зони збройного конфлікту в більш безпечні райони, спрощення податкової системи та діджиталізація процедур реєстрації бізнесу є важливими інструментами для підтримання економічної стабільності. Уряд створив сприятливі умови для підтримки підприємців у найскладніші часи за допомогою надання відповідних програм підтримки та податкових пільг. Однак постійні зміни в податковій системі та правовому регулюванні створюють правову невизначеність для підприємців і порушують принцип податкової стабільності, що загалом ускладнює довгострокове планування й розвиток бізнесу. Законодавчі ініціативи, спрямовані на підтримку приватного сектору, позитивно впливають на економічну стійкість країни, але ці механізми потребують удосконалення для забезпечення ефективного відновлення економіки та сталого розвитку в майбутньому.

Підтримка підприємств під час війни та в період післявоєнного відновлення має охоплювати розширення програм фінансової допомоги та підтримки, подовження періодів звільнення від сплати податків для підприємств і підприємців, що виходять з кризи, а також розробку довгострокових стратегій сприяння підприємницькій діяльності. Зокрема, створення спеціальних програм надання пільгових кредитів фізичним особам-підприємцям на розвиток бізнесу, переїзд та оновлення обладнання дасть змогу підприємцям продовжувати свою діяльність без надмірного фінансового тиску. Державна програма підтримки інноваційних проєктів, створення нових робочих місць на постраждалих територіях допоможе не лише відновити звільнені від окупації регіони, а й стимулюватиме розвиток нових перспективних галузей економіки. Важливо також, щоб підприємства, які переїжджають в інші регіони, продовжують роботу після вимушеного закриття або створюють нові

робочі місця, користувалися податковими пільгами на період воєнного стану та певний проміжок часу після його завершення.

Ці заходи не лише підтримають існуючий бізнес, але й створять умови для відновлення економіки та розвитку підприємництва в післявоєнній Україні. Загалом податкові стимули та правова підтримка підприємництва мають стати невід'ємною частиною післявоєнної економічної відбудови. Для цього важливо створити стабільне податкове середовище, яке гарантуватиме зростання підприємницької активності, підвищить інвестиційну привабливість і модернізує бізнес-процеси.

Одним із найважливіших напрямків удосконалення системи оподаткування підприємницької діяльності ФОП є впровадження нових моделей оподаткування результатів цифрової економіки. Вона змінює хід виробничих процесів та потребує модифікувати теперішню фінансову та податкову політику до нових викликів. Визначення особливостей цифрової економіки є необхідною передумовою ефективного податкового контролю в теперішніх обставинах. Цифрова економіка – це складова економічної системи, в якій головним джерелом доданої вартості є цифрові дані, технології обробки інформації та інноваційні IT-рішення. Вона охоплює як повністю цифровий бізнес (наприклад, онлайн-платформи, хмарні сервіси), так і традиційні галузі, що використовують цифрові технології для підвищення продуктивності (наприклад, промисловість 4.0, електронна комерція).

Цифрова трансформація стала ключовою тенденцією сьогочасної економіки, радикально змінюючи не тільки бізнес-моделі, а й засади функціонування державних інституцій, зокрема податкових систем. Зростання електронної комерції, онлайн-платформ, віддалених послуг та віртуальних активів створило нові виклики податковим органам, з якими звичні методи оподаткування не здатні ефективно впоратися. У сучасному середовищі національні податкові органи втрачають контроль над частиною прибутків, що здобуваються на їхній території, але оподатковуються (або зовсім не оподатковуються) в інших юрисдикціях. Цифрові підприємства можуть діяти в

регіоні, не маючи фізичної присутності, що ускладнює здійснення традиційних заходів з податку на прибуток.

Відтак, є потреба в ретельному перегляді змін, які цифрова економіка принесла у сферу оподаткування. Це допомагає визначити, які податкові тенденції будуть адаптовані до нових економічних реалій, щоб забезпечити справедливе оподаткування та державну фінансову стабільність. Продемонструємо взаємозв'язок цифрової економіки та оподаткування (Додаток 3).

Слід наголосити, що цифрова економіка росте внаслідок того, як національні уряди виявляються спроможними визначати та стягнути обов'язкові платежі. В цьому контексті важливим є запровадження гнучких, всесвітньо скоординованих стратегій, здатних гарантувати справедливий розподіл податкового тягаря між державами. Податкова система зазвичай розвивається у відповідь на економічні трансформації. Так, у XX столітті вона базувалась на принципах територіальності, фізичної присутності платника податків та врахування матеріальних активів. Однак із розвитком цифрових технологій ці принципи потроху втрачають ефективність.

Еволюція податкової системи в умовах цифровізації передбачає перетворення від територіально орієнтованих моделей до більш гнучких і глобалізованих рішень, які дозволяють гарантувати справедливий перерозподіл податкових надходжень у новій цифровій дійсності. Ці зміни стали потрібними через серйозні виклики, які цифровізація економіки породжує для звичних підходів до оподаткування.

Традиційний схема оподаткування заснована на трьох основних факторах: територія, фізична присутність платників податків та визначення джерела доходу. Ці підходи були ефективними в економіці, де промислове виробництво пов'язане з певним місцем. Проте, з появою цифрових технологій, таких як хмарні послуги, онлайн-платформи, ігри на смартфон та криптовалюти, все ще існує ситуація, коли традиційні схеми оподаткування втрачають ефективність.

Традиційні податкові стратегії були неефективними в ситуаціях, коли багатонаціональні корпорації можуть отримати прибуток у країнах без фізичної присутності. Це завершилося появою кампаній на національних та міжнародних рівнях, спрямованих на створення справедливої та прозорої системи оподаткування в цифровому середовищі (Додаток 4).

Таким чином, підсумовуючи викладене ми приходимо до обґрунтованого висновку щодо необхідності реформування існуючих підходів держави до врегулювання відносин оподаткування підприємницької діяльності ФОП. Зміна самих підходів можлива саме за рахунок створення окремого кодифікованого законодавчого акту який би визначав всю сукупність процедурних аспектів із регулювання правового режиму ФОП і в тому числі відносин оподаткування. Ми наполягаємо на тому, за такий закон повинен стати своєрідним аналогом колишнього ГК України але виключно для правового режиму ФОП. В такий спосіб були б усунуті недоліки правового регулювання та випадки правової невизначеності в частині встановлення особливостей диференційованого підходу до адміністрування податкових режимів для ФОП. Так, шляхом поєднання норм господарського законодавства в частині визначення особливостей здійснення підприємницької діяльності ФОП, в тому числі і щодо от обрахування доходів та витрат, що напряду впливатиме на визначеність бази оподаткування зокрема для ПДФО, військового збору, єдиного податку тощо. Це створить необхідне підґрунтя вже для врегулювання процесу адміністрування податків та зборів нормами ПК України.

Передбачається що зі створенням такого унікального кодифікованого законодавчого акту будуть усунені недоліки пов'язані із обліком бази оподаткування, оскільки досягатиметься системний підхід в реалізації господарської діяльності ФОП. З точки зору удосконалення податкового механізму для ФОП вказаний закон визначатиме принципи та засади реалізації підприємницької діяльності саме в контексті особливостей правового режиму ФОП, в той час як ПК України відводитиметься роль регулятора процесу адміністрування податків та зборів, а також вирішення спорів що виникають через відносини з контролюючими органами. Вочевидь єдиним аспектом, який

би залишився поза межами правового охоплення такого законодавчого акту були б випадки реалізації ФОП підприємницької діяльності в сфері цифрової економіки. Так звісно, на законодавчому рівні можна закріпити засадницькі принципи реалізації такої діяльності та контури обмежень щодо використання тих чи інших цифрових активів, а також вимоги до обліку о доходів і втрат від такої діяльності. Але самі відносини з оподаткування такої діяльності не можуть регулюватися поза правовим впливом ПК України. Разом з тим ефективність такого кодифікованого акту забезпечувалась би за рахунок системного підходу при врегулюванні особливостей поєднання правового режиму підприємницької діяльності ФОП із окремими аспектами правового статусу фізичної особи як учасника цивільних правовідносин. В такий спосіб досягатиметься максимальний рівень оптимізації ресурсного забезпечення діяльності ФОП та розкриття його економічного потенціалу.

Висновки до третього розділу

За результатами аналізу практичних аспектів оподаткування господарської діяльності ФОП доцільно зробити наступні важливі висновки:

1. Аналіз практики оподаткування господарської діяльності ФОП в Україні продемонстрував наявність двох системи оподаткування: загальної та спрощеної. «Перевагами загальної системи оподаткування є свобода вибору виду діяльності; відсутність обмеження обсягу річного доходу; відсутність обмеження кількості найманих працівників; можливість здійснювати розрахунки за поставлені товари, виконані роботи, надані послуги в будь-якій формі, а не тільки в грошовій, як на спрощеній системі оподаткування» [42].

2. Здійснюючи оцінку ефективності та розкриваючи проблеми оподаткування господарської діяльності ФОП в Україні на сучасному етапі, основна увага звертається нами на необхідності запровадження правової визначеності у відносини оподаткування, що має на меті з по між іншого і зменшити кількість податкових спорів. Так, основна кількість податкових спорів, при чому в незалежності від сторони подання позову, стосується

оскарження ППР. Це свідчить що основою спірних відносин є визначення бази оподаткування, а відтак і розміру податкових платежів. Встановлено, що в контексті підвищення ефективності організаційно-правового забезпечення врегулювання відносин оподаткування за участі ФОП: законодавець неспроможний охопити ефективним (нами наголошується саме на такому критерії діяльності Парламенту) нормативно-правовим забезпеченням податкові відносини в силу їх динамічного розвитку, постійної зміни обставин та зовнішніх умов реалізації ФОП власної підприємницької діяльності (, що об'єктивує розширення державою можливостей із забезпечення належного рівня захисту прав та інтересів ФОП, а також створення балансу в моделі відносин «фіскальні органи-ФОП» на користь розширення можливостей останніх.

3. Визначено, що основні напрямки удосконалення системи оподаткування господарської діяльності ФОП на сучасному етапі полягають наступному: усунення недоліків та випадків правової невизначеності при організаційно-правовому забезпечення процесу адміністрування військового збору та єдиного податку; впровадження особливого правового режиму оподаткування діяльності в сфері цифрової економіки; удосконалення процесу адміністрування податків та зборів на спрощеній системі оподаткування; розробка окремого законодавчого акту у формі закону, який би містив в собі всю повноту правових норм із регулювання абсолютно всіх аспектів діяльності ФОП починаючи від його створення, оподаткування, здійснення підприємницької діяльності і до ліквідації шляхом припинення.

ВИСНОВКИ

За результатами проведеного дослідження особливостей реалізації правового статусу фізичної особи-підприємця доцільно зробити наступні висновки:

1. Розроблено напрямки удосконалення системи оподаткування господарської діяльності ФОП в Україні: по-перше, усунення недоліків та випадків правової невизначеності при організаційно-правовому забезпеченні процесу адміністрування військового збору та єдиного податку; по-друге, впровадження особливого правового режиму оподаткування діяльності в сфері цифрової економіки; по-третє, удосконалення процесу адміністрування податків та зборів на спрощеній системі оподаткування.

2. За результатами дослідження запропоновано закріпити у законодавстві наступні положення, що сприятимуть вдосконаленню правового режиму майна приватного підприємця та забезпечуватимуть захист його майнових прав та інтересів: обов'язкове страхування майнової відповідальності ФОП за зобов'язаннями, пов'язаними зі здійсненням ним підприємницької діяльності; рекомендацію укладення між приватним підприємцем та іншим з подружжя шлюбного контракту, умовами якого може бути усунення конкуренції норм цивільного, господарського та сімейного законодавства, скориговано перелік видів майнових активів, що належать до особистої приватної власності кожного з подружжя, визначено інші, ніж передбачені законом, розміри часток дружини та чоловіка у праві спільної сумісної власності подружжя з урахуванням інтересів дітей тощо.

4. Доведено доцільність імплементації в національне законодавство застосування податкового навантаження, а також запровадження динамічної шкали оподаткування ФОП. Оскільки, враховуючи результати проведеного порівняльного аналізу правового статусу ФОП у країнах ЕС, США та України встановлено, що індивідуальне підприємництво в США має унікальність у державно-правовому забезпеченні через наявність особливих повноважень у Федерального Уряду, спрямованих на запобігання, а не контроль за проявами

порушення фінансової дисципліни. Саме тому оподаткування діяльності SP та їх фінансові операції не відділяються від фінансових операцій власне фізичної особи. Тобто будь-яка фінансова діяльність фізичної особи враховується як діяльність, в тому числі і витрати SP. Для України така практика є доцільною, хоча і складною.

5. Удосконалено положення щодо правових наслідків визнання фізичної особи неплатоспроможною шляхом обґрунтування доцільності встановлення законодавчого обмеження права такої особи на повторне набуття статусу фізичної особи – підприємця протягом трьох років після визнання її неплатоспроможною, а також обмеження на певний період можливості здійснення нею підприємницької діяльності за тими самими видами економічної діяльності (КВЕД) або в тій самій сфері, у якій така діяльність здійснювалася до відкриття провадження у справі про неплатоспроможність.

6. Здійснено теоретичне обґрунтування базових принципів господарсько-правової відповідальності, відповідно до яких: кредитор (потерпіла сторона) наділений правом на повне відшкодування завданих збитків незалежно від наявності відповідного застереження в тексті правочину; нормативно закріплена відповідальність виробника (продавця) за неналежну якість продукції має імперативний характер і застосовується автономно від умов договору; застосування штрафних санкцій та відшкодування збитків за неналежне виконання зобов'язання не припиняють обов'язку правопорушника виконати зобов'язання в натурі, за винятком випадків наявності згоди кредитора; угоди або окремі договірні застереження, спрямовані на повне звільнення чи обмеження відповідальності виробника (продавця) за недоброякісність товару, визнаються нікчемними та неприпустимими.

7. Удосконалено правові конструкції ст. 170 ПК України, які чітко визначатимуть склад доходів та витрат ФОП при визначенні ними бази оподаткування. Таким чином, в такий спосіб досягається правова визначеність стосовно двох видів доходів фізичної особи: трудових доходів, що не пов'язано напрямку із реалізацією нею своєї правосуб'єктності в якості ФОП, хоча і має господарсько-правовий характер; надходжень отриманих внаслідок реалізації

фізичної особи цивільної правосуб'єктності. Свідомо уникаються надмірно точні перерахування потенційних варіантів отримання надходжень від реалізації останньої, оскільки окрім відносин спадщини, сімейних відносин (розподіл спільного майна), цивільних договорів не пов'язаних з діяльністю ФОП або таких що не вимагають реєстрації відповідного правового статусу тощо фізична особа стає учасником відносин, які наразі не охоплюються правовим регулюванням національного законодавства. Це зокрема стосується цифрової економіки, можливостей генерації доходу за допомогою технології блок-чейну, технологій р2р тощо. Тобто тих форм економічної активності, які пов'язані із стрімким розвитком технологій та не можуть внаслідок цього охоплюватись державним регулюванням.

8. Досліджено підходи до процедур реєстрації та припинення ФОП. Встановлено, що державна реєстрація ФОП здійснюється за умови дотримання двох важливих умов: набуття фізичною особою повної цивільної дієздатності, а також здійснення діяльності яка не заборонена законом. Доведено, що будь-яка інформація щодо фізичної особи, яка функціонує в статусі ФОП та яка пов'язана із її діяльністю чи результатами господарського процесу є відкритою, публічною та знаходиться у відповідному доступі. Станом на 2025-2026 роки Україна продовжує демонструвати високі темпи цифровізації. Завдяки платформі Дія, реєстрація ФОП в Україні є однією з найшвидших у світі, займаючи лише кілька хвилин у повністю автоматичному режимі без участі реєстратора.

9. Визначено тлумачення поняття і ознак фізичної особи-підприємця та її правового статусу. Встановлено, що правовий статус ФОП виходить за межі змісту та обсягу правового статусу фізичної особи з урахуванням специфічних обов'язків, які є похідними від правового статусу власне ФОП як учасника підприємницької діяльності. В той же час сам правовий статус ФОП є невід'ємним від фізичної особи громадянина, але надає останньому необхідного обсягу правосуб'єктності під час реалізації ним своїм конституційних прав та задоволення потреб саме як людини. Такий підхід дає нам чітке усвідомлення того, що ФОП не може існувати поза межами правового

статусу людини, як фізіологічної істоти та громадянина, а тому наслідки діяльності ФОП прямо впливають, в тому числі і негативним чином, на правосуб'єктність фізичної особи, зокрема це стосується виконання обов'язків та застосування юридичної відповідальності.

10. Обґрунтовано значимість обсягу прав та обов'язків ФОП. Встановлено їх особливе місце в системі реалізації прав ФОП та посідає гарантоване державою право їх захисту. При цьому у законодавстві підкреслюється, що суб'єкт господарювання може використовувати різні форми та засоби захисту своїх прав та законних інтересів.

11. Охарактеризовано напрямки вирішення юридичних колізій статусів фізичних осіб-підприємців в праві, які базуються на трьох елементах: вольовий характер – втілюється у самостійному прийнятті рішення фізичною особою на власний ризик, з урахуванням власних особистих можливостей реалізувати економічний та підприємницький потенціал шляхом проходження відповідних дозвільних процедур та набуття правового статусу ФОП; ризиковість – як ознака діяльності фізичної особи в статусі ФОП з урахуванням непередбачуваності та невизначеності економічного середовища, в якому така особа набуватиме додаткові права та зобов'язання, по відношенню до третіх осіб; самостійний характер діяльності – проявляється в тому, що ФОП відповідає за набутими зобов'язаннями власними активами, в тому числі і тими, які фізична особа набула та володіла до прийняття рішення про здійснення підприємницької діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Банасько Т.М., Варичева Р. Оподаткування малих підприємств: зарубіжний досвід. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2020.45, с.182-187.
2. Біленко М. Майно фізичної особи підприємця як об'єкт права спільної сумісної власності подружжя. *Юридична Україна*. 2014.5, с.32-36.
3. Блащук Т.В. Фізична особа як суб'єкт підприємницької діяльності. Підприємництво, господарство і право. 2009. 7, с.161-163.
4. Бобкова А.Г., Моїсєєв Ю.О., Павлюченко Ю.М. Господарське право. Харків: Право. 2018 рік.
5. Бриль І. В. Формування та використання нематеріальних активів підприємств для підвищення їх капіталізації: монографія. Київ: НАН України. 2015. 84 с.
6. Бутенко Д. С. Вибір системи оподаткування фізичних осіб-підприємців на етапі створення бізнесу. Актуальні проблеми розвитку галузевої економіки, менеджменту та логістики: матер. Х міжнарод. наук.-практ. internet-конференції . м.Харків, 10 листопада 2022 р., с. 63-71.
7. Бутенко Д. С. Пошук шляхів розвитку підприємницької діяльності в Україні. Міжнародні економічні та суспільні відносини: стан, проблеми, перспективи розвитку: монографія. Дніпро : Пороги. 2021. с.69-100.
8. Бутков І.М. Щодо визначення поняття «правовий статус фізичної особи- підприємця». Форум права. 2013. 3, с.70-76.
9. Бутков І.М. Щодо визначення поняття «правовий статус фізичної особи підприємця». Форум права. 2013. 3, с.70-76.
10. Вінник О. М. Господарське право. Київ: Атіка. 2004. 496 с.
11. Волощенко В. І. Особливості правового регулювання діяльності фізичних осіб-підприємців у період воєнного стану: аналіз податкових пільг і правових ініціатив. Європейський правничий часопис. 2024.5, с. 39-47
12. Воротинцева І.В. Щодо визначення поняття ФОП як суб'єкта цивільного права. *Юридичний вісник*. 2020. 1, с. 80-84.

13. Воюцька В. С. Зміст підприємницької діяльності як особливого об'єкта контролю і нагляду. Право.ua. 2021. 4, с. 222-228.
14. Галунько В.В. Новітній правовий статус фізичних осіб-підприємців як провідний чинник благополуччя Українського народу. Форум права. 2013. 1, с. 186-189.
15. Гресь Н. Л., Недоступ К. К. Спірні аспекти процедури справляння військового збору: *contra factum non datur argumentum*. Інвестиції: практика та досвід. 2025. 15 с. 145-153.
16. Гуменюк В.В., Тревого О.І. Проблеми визначення поняття та ознак підприємництва як об'єкта державного регулювання легалізації (детінізації) економіки. Причорноморські економічні студії. 2019. 39 (1), с. 15-19.
17. Дем'яненко О. В. Статус фізичної особи-підприємця: проблеми застосування законодавства. Мала енциклопедія нотаріуса. 1.2011.
18. Деякі питання забезпечення провадження господарської діяльності в умовах воєнного стану: Постанова від 18 березня 2022 р. № 314. Кабінет Міністрів України: офіц.веб- сайт.URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-2022-п#Text>
19. Дзера О.В., Кузнєцова Н.С., Луць В.В. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України. Київ: «Юрінком Інтер». 2013.
20. Дзера О.В., Кузнєцова Н.С., Луць В.В. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: у 2 т. Київ: Юрінком-Інтер. 2013.
21. Добош З.А. Правове регулювання підприємницької діяльності в умовах воєнного стану в Україні. Аналітично-порівняльне правознавство. 2025. 6 (1), 486-494
22. Добрунік Т. П. Спрощена система оподаткування: фіскальна значимість та пріоритети розвитку. Економіка та суспільство. 2024. 60, 35-43
23. Заковоротний Д. Малий бізнес в Європі: яку спрощену систему оподаткування пропонують країни ЄС. – URL: https://biz.ligazakon.net/analytics/212147_maliy-bznes-v-vrop-yaku-sproshchenu-sistemu-opodatkovannya-proponuyut-krani-s

24. Знаменський Г. Л., Хахулін В. В., Щербина В. С. Науково-практичний коментар Господарського кодексу України. Київ: Юрінком Інтер. 2004.

25. Ільницький О. В. Застосування судами окремих способів захисту прав у земельних спорах за участю суб'єктів господарювання. Юридична наука, практика і освіта. 2010. 1, с. 208-215.

26. Інформація щодо оскаржень рішень. – URL: <https://www.tax.gov.ua/diyalnist-/pokazniki-roboti/vregulyuvannyapodatkovih/informatsiya-schodo-oskarjen-rishen>

27. Кизим М.О., Чечетова-Терашвілі Т.М., Хаустова В.Є. Мале та середнє підприємництво в Україні: особливості та проблеми розвитку. Бізнес Інформ. 2019. 10, с.301-317.

28. Кібенко О. Р. Судова медіація в господарському процесі – бути чи не бути? 2018. Цензор. Нет. – URL: https://censor.net.ua/blogs/3051121/sudova_medatsya_v_gospodarskomu_protsebuti_chi_ne_buti

29. Кісілюк Е. М., Процюк О. В. Загальні засади кваліфікації кримінальних правопорушень в сфері господарської діяльності. Вісник кримінального судочинства. 2015. 2, с. 173-182.

30. Кміть В. М., Жук Ю. І., Чеботарь О. А. Зарубіжний досвід податкового стимулювання підприємництва. Східна Європа: економіка, бізнес та управління. 2017.3 (08), с. 265-269.

31. Коваленко Н. Особливості банкрутства фізичних осіб – підприємців. Санація та банкрутство. 2011. 2, с. 132-140.

32. Кодекс України з процедур банкрутства Кодекс України від 18.10.2018 № 2597-VIII. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19#n2519>

33. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Кодекс України від 07.12.1984 № 8073-X. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>

34. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
35. Кравчук О. О. Три види правового статусу фізичної особи. Вісник НТУ КПП. 2018. 1/2 (33/34), 193-200
36. Кримінальний кодекс України: Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III– URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
37. Криницький І. Є. Військовий збір: у пошуках концепції правового регулювання. Порівняльно-аналітичне право. 2019. 2, с.133-136.
38. Кухарчук А.М. Особливості правового статусу фізичної особи під час здійснення підприємницької діяльності в умовах воєнного стану. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. 9, с. 224-229.
39. Кучеренко А. В. Конституційне право людини на підприємництво. Вісник Дніпропетровського університету ім. Альфреда Нобеля: Серія «Юридичні науки». 2013. 2 (5), с. 38-44.
40. Леонов О. О. Гуманітарні аспекти цифрового суспільства : тези доп. учасників міжн. наук.-практ. конф. м. Харків, 8 груд. 2022 р., с. 115-118
41. Лист Міністерства юстиції України від 04.08.2008 № 7885-0-33-08. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v7885323-08>
42. Лойко В. В., Александров Б. В. Підтримка та розвиток малого та середнього бізнесу в умовах війни. Європейський науковий журнал Економічних та Фінансових інновацій. 2023. № 1 (11), 228-237
43. Мельник Я. О. Особливості фінансової системи Федеративної Республіки Німеччини. Студентський вісник НУВГП. 2020. 2(14), с.95-96.
44. Михальнюк О.В. Правовий статус фізичної особи як підприємця в Україні. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». 2024. 3, с. 264-272.
45. Мілімко Л. В. Господарсько-правова відповідальність: ознаки, процедура застосування. Юридичний вісник. 2016. № 1 (38), с.145-149.
46. Наumenко Н.С., Грабко О.І. Мале та середнє підприємництво в Україні та ЄС: аналіз і порівняльна характеристика. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2021. 5, с. 18-35.

47. Нікітенко Л.О. Особливості об'єкта конституційного права на підприємницьку діяльність. Форум права. 2015. 1, с. 195-198.
48. Ніколенко Л. М., Масловський С. В. Деякі аспекти врегулювання спору за участю судді в господарському судочинстві. Право України. 2020. 7, с. 110-119.
49. Одосій О. Ю. Забезпечувальні заходи в цивілістичному процесі України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право». Київ: НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. 2018. 23 с.
50. Олійник А. Ю. Поняття реалізації конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність в Україні. Право і суспільство. 2020. 2, с. 98-104.
51. Переверзєв О. М., Жоравович О. Д. Питання правового режиму майна фізичної особи підприємця. Вісник Луганського університету внутрішніх справ. 2020. 5 (Спеціальний випуск)., с. 294-304.
52. Податковий кодекс України: Кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#n8035>
53. Подоковенко Т. Медіація як спосіб альтернативного розв'язання конфліктів: генеза та інституційні засади. Актуальні проблеми правознавства. 2017. 1, 17-22.
54. Пономарьова Н., Поляк-Свергун М., Швабу Ю. Особливості оподаткування у цифровій економіці. Соціальний розвиток: економіко-правові проблеми, (4). – URL: <https://doi.org/10.70651/3083-6018/2025.4.31>
55. Постанова Верховного Суду від 26.02.2025 у справі № 200/4768/23. – URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/125892977?utm_source=jurliga.ligazakon.ua&utm_medium=news&utm_content=jl03
56. Постанова Верховного Суду від 30.01.2024 у справі № 280/4484/23. – URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/116651199?utm_source=jurliga.ligazakon.ua&utm_medium=news&utm_content=jl03

57. Постанова Верховного Суду від 27.02.2025 року у справі № 520/2941/24. – URL: verdictum.ligazakon.net/document/125625766?utm_source=jurliga.ligazakon.ua&utm_medium=news&utm_content=jl03

58. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами законодавства про відповідальність за окремі злочини у сфері господарської діяльності» від 25.04.2003 р. № 3. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va003700-03#Text>

59. Потапова Д. І., Василенко А. В., Дуравкін П. М. Правова природа військового збору. Зміни до Податкового кодексу України щодо положень про військовий збір. Юридичний науковий електронний журнал. 2024. 10, с. 301-303.

60. Потоцький М. Ю. Право інтелектуальної власності як майно суб'єктів господарювання. Часопис Академії адвокатури України. 2013. 19, с. 56-72.

61. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань: Закон України від 15.05.2003 № 755-IV. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15#Text>

62. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань: Закон України від 15.05.2003 № 755-IV. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15#Text>

63. Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності Закон України від 11.09.2003 № 1160-IV. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1160-15#Text>

64. Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 08.07.2010 № 2464-VI. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2464-17#Text>

65. Про підприємництво: Закон України від 07.02.1991 № 698-XII. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/698-12#n38>

66. Прокопчук О.Т. Специфіка податкових систем країн світу та України. Молодіжний економічний дайджест: наук. електронний журнал. 2015. 2-3 (5-6), с. 93-100.
67. Рабенко С. Л. Третейське судочинство як альтернативна юрисдикційна форма захисту прав суб'єктів господарювання. Часопис Київського університету права. 2012. 2, с.362-366.
68. Рассомахіна О. Правове регулювання господарських відносин в умовах воєнного стану. Економіка і управління. 3. – DOI : <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-56>
69. Ротань В. Правовий статус фізичної особи-підприємця. Юридичний радник. 2006 2, с. 63-66.
70. Сагайдак Ю.В. Адміністративно-правові засади легалізації суб'єктів підприємницької діяльності в Україні : дис.. к.ю.н.: спец. 12.00.07. Київ. 2012
71. Сагайдак Ю.В. Підприємницька діяльність як основна форма реалізації економічних прав людини. Підприємництво, господарство і право. 2016. 7, с. 44-48.
72. Саніахметова Н. О. Господарське право України. Харків: 2005.
73. Селіванов В. Концептуальні засади Кодексу про підприємництво. Право. України. 1995. 2, с. 3-12.
74. Сериков С.С. Підтримка підприємницької діяльності в Україні: адміністративно-правовий механізм: монографія. – Одеса : Видавництво «Юридика». 2025.
75. Сімейний кодекс України: Кодекс України від 10.01.2002 № 2947-III. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>
76. Скакун О. Ф. Теорія держави і права. Київ: Алерта. 2012.
77. Слубський І. Й. Адміністративна відповідальність юридичних осіб: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.07. Київ. 2008.
78. Соболева І.В. Порівняльний аналіз практики обліку й оподаткування суб'єктів малого та мікропідприємництва в Україні та країнах ЄС. Економіка і суспільство. 2018. 9, с.1340-1345

79. Солдатенко О. В. Військовий збір у податковій системі України. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2024. 1, с. 224-229
80. Стан розгляду судових справ (станом на 01.12.2025). – URL: <https://tax.gov.ua/diyalnist-/rezalt/961284.html>
81. Статус фізичної особи-підприємця: проблеми застосування законодавства: Роз'яснення Мін'юст України від 14.01.2011. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0012323-11#Text>
82. Стащук О., Маслов Р. Податкова система України та країн Європейського Союзу: порівняльний аспект: Економічний часопис Волинського національного університету ім. Лесі Українки. 2024. 3, с. 65-73
83. Стефанчук М. О. Цивільна правосуб'єктність фізичних осіб та особливості її здійснення. Київ : Артєк. 2020.
84. Стефанчук Р. О. Про розмежування понять «особа», «особистість» та «особистий» у філософії та праві. Проблеми філософії права. Т. 4-5. Чернівці: Рута. 2007.
85. Тихий В. П. Безпека людини: поняття, правове забезпечення, значення, вид. Вісник Національної академії правових наук України. 2016. 2, с. 31-46.
86. Ткачик Ф.П., Кристофович А.В. Порівняльний аналіз загальної та спрощеної системи оподаткування в Україні. Економіка та митно-правові відносини. 2018. 2.
87. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014. – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text
88. Фулей Т. І. Застосування практики Європейського суду з прав людини в адміністративному судочинстві: науково-методичний посібник для суддів. Київ. 2015.
89. Хачатурян В.Х. Порівняльний аналіз податкової політики України та країн заходу. Юридичний науковий електронний журнал. 2024. 3, с. 560-564

90. Цивільний кодекс України: Кодекс України. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n297>
91. Цимбал В.О. Характеристика правового статусу фізичної особи – підприємця. Аналітично-порівняльне правознавство. 2024. 5, с. 344-360
92. Черваньова Д. А., Туєва О. М. До питання про правовий статус фізичних осіб в міжнародному приватному праві. Наука і техніка сьогодні. 2023. 7 (21), с.129-139
93. Черкашин В., Дубровський В. Щодо оцінки досвіду різних країн у питаннях оподаткування мікро та малого бізнесу. Інститут соціально-економічної трансформації. 2019.
94. Чиждова Т. В. Єдиний податок та його роль в сучасному підприємницькому просторі. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2022. 41, с.131-136
95. Чуй І. Р., Власюк Н. І., Журбич К. М. Аналіз фіскального потенціалу доходно-прибуткових податків в Україні та зарубіжних країнах. Підприємництво і торгівля. 2019. 24, с.137-146.
96. Шпак О., Безрученко Д. Роль військового збору, як складника податкової системи України. Scientific Collection "InterConf+". 2023. 40 (183), с.118-127
97. Щербина В. С. Господарське право : підручник. Київ: Юрінком Інтер. 2003.
98. Щербина В. С. Господарсько-правова відповідальність: галузевий підхід, особливості застосування та напрямки подальших наукових досліджень. Вісник Київського національного університету імені Т. Шевченка. 2013. № 3 (97), 10-13.
99. Щербина В.С. Суб'єкти господарського права: монографія. – К.: Юрінком Інтер. 2008.
100. Якимчук Н. Поняття "правовий статус", "правове положення", "правовий модус" та "правовий режим": теоретико-правовий аналіз Вісник Національної академії прокуратури України. 2013. № 3, с. 11-18.

101. B-Ready 2024 instead of Doing Business. – URL: <https://www.ilibertyinstitute.org/en/articles/b-ready-2024-instead-of-doing-Business>
102. Billie A. Sole Proprietorship Taxes: Everything You Need to Know. – URL: <https://www.nerdwallet.com/article/small-business/how-to-file-taxes-as-a-sole-proprietor>
103. Browne J., Roantree B. Office for Budget Responsibility of the UK. Economic and Fiscal Outlook. Norwich: TSO 2014.
104. Can E., Fossen F. Income Taxation and Hours Worked in Different Types of Entrepreneurship. Institute of Labor Economics. 2023.
105. Chaudhary A. Racialized Incorporation: The Effects of Race and Generational Status on Self-Employment and Industry-Sector Prestige in the United States. *International Migration Review*. 2015. 49 (2), c.318-354
106. Eurofound Self-employed person. – URL: <https://www.eurofound.europa.eu/en/european-industrial-relations-dictionary/self-employed-person>
107. Horvath M Woywode M. Entrepreneurs and the Choice of Limited Liability. *Journal of Institutional and Theoretical Economics*. 2025. 161 (4), 681-707
108. Kara A., Martin D. Small business perceptions of barriers to adopting the Fair Trade business model in the USA. *Journal of Fair Trade*. 2024. 5 (2), 156-175
109. Kleinberger D., Bishop C. The Single-Member Limited Liability Company as Disregarded Entity: Now You See It, Now You Don't. *Business Law Today*. American Bar Association. 2020.
110. Kochhar R. The self-employed are back at work in pre-COVID-19 numbers, but their businesses have smaller payrolls. – URL: <https://www.pewresearch.org/short-reads/2021/11/03/the-self-employed-are-back-at-work-in-pre-covid-19-numbers-but-their-businesses-have-smaller-payrolls/>
111. McGovern B., Brewer C., Delaney J. *The Tax Lawyer*. 2020. 73 (3), c.501-752
112. Melcarne A., Ramello G. Bankruptcy delay and firms' dynamics. *Small Business Economics*. 2020. 54 (2), 405-419

113. Savitska S., Pravdiuk M., Dolzhenko I., Banera N., Samchyk M. Tax Systems of Ukraine and EU Countries during the Covid-19 Pandemic: Current Status and Prospects. Independent Journal of Management & Production. 202. 13, 145-160

114. Self-employment tax (Social Security and Medicare taxes). – URL: <https://www.irs.gov/businesses/small-businesses-self-employed/self-employment-tax-social-security-and-medicare-taxes>

115. Steuern für Selbstständige: Welche Steuern fallen an? – URL: <https://gruenderplattform.de/unternehmen-gruenden/steuern-fuer-selbststaendige>

116. Господарський кодекс України / Відомості Верховної Ради (втрата чинності 28.08.2025) - URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>

117. Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства на період дії воєнного стану» №2142 -IX від 24.03.2022 – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2142-20#Text>

118. Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо адміністрування окремих податків у період воєнного, надзвичайного стану» № 2173-IX від 01.04.2022. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text>

119. Закон України «Про адвокатуру і адвокатську діяльність / Відомості Верховної Ради – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>

120. Касьяненко Д.І., Герасимова Г.В. Особливості господарювання фізичної особи як суб'єкта підприємницької діяльності / «Young Scientist», 2018. № 10 (62). С. 659-662.

121. Електронний інтернет ресурс – URL: <https://zakoni.ua/novyny/zminy-do-tsyvilnoho-kodeksu-ukrainy-vid-26-09-2019/>

122. Офіційний сайт «Тячівська громада» / Статус фізичної особи – підприємця – URL: / <https://tyachiv-city.gov.ua/news/1601366776/>

123. Офіційний сайт «Судово-юридична газета» / Як здійснити державну реєстрацію фізичною особою підприємцем – Мін'юст нагадав особливості / –

URL: <https://sud.ua/uk/news/ukraine/307718-kak-osuschestvit-gosudarstvennuyu-registratsiyu-fizicheskogo-litsa-predprinimatel'ya-minyust-napomnil-osobennosti>

124. Офіційне видання «Бізнес» / ФОП 2025 – URL: <https://biz.nv.ua/ukr/economics/fop-2025-hto-i-yak-mozhe-vidkriti-spisok-dokumentiv-reyestraciya-v-diji-novini-ukrajini-50481513.html>

125. Подання звітності в певних обставинах / – URL: https://odpilm.at.ua/news/osoblivosti_podannja_zvitnosti_sgd_v_pevnikh_obstavina_kh_tochka_zoru_df

126. Електронний інтернет ресурс – URL: https://ea.donntu.edu.ua/bitstream/123456789/24893/1/%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F3_%D0%9F%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B2%D0%B5%D1%80%D0%B7%D0%B5%D0%B2.pdf

127. Розподіл активів між подружжям / – URL: <https://mitrax.ua/uk/blog/razdelenie-biznes-aktivov-mezhdu-suprugami/>

128. Постанова ВП ВС від 14.06.2023 р. № 125/1216/20 Ремонт автомобіля, пошкодженого внаслідок ДТП / – URL: https://kma.court.gov.ua/sud4820/gromadyanam/1/remont_avto

129. Постанова КЦС ВП від 17.01.2024 року у справі №756/42/20 / – URL: https://protocol.ua/ua/postanova_ktss_vp_vid_17_01_2024_roku_u_spravi_756_42_20/#google_vignette

130. Постанова ВП ВС від 14.06.2023 р. № 125/1216/20 Ремонт автомобіля, пошкодженого внаслідок ДТП / – URL: https://kma.court.gov.ua/sud4820/gromadyanam/1/remont_avto

131. Що таке ЄСВ і хто його сплачує? / – URL: <https://online.dtki.ua/2016/special-6/65145>

132. Офіційний сервіс / – URL: <https://bf.dii.gov.ua/articles/use-shcho-potribno-znati-pro-fop>

133. Стан розгляду судових справ (станом на 01.03.2024) / – URL: <https://tax.gov.ua/diyalnist-/rezalt/print-763500.html>

134. Загальна система оподаткування / URL:
<https://smartfin.ua/blog/zahalna-systema-opodatkuvannya-chy-vartofop-yiyi-obyraty>
135. Ключові рішення Верховного суду в податкових спорах / – URL:
https://jurliga.ligazakon.net/analytics/238446_klyuchov-rshennya-verkhovnogo-sudu-v-podatkovikh-sporakh

ДОДАТКИ

Характеристика основних видів податків та зборів, що сплачує ФОП, який перебуває на загальній системі оподаткування

Вид обов'язкового платежу	Ставка оподаткування	База оподаткування	Періодичність сплати	Особливості сплати
ПДФО	18%	чистий дохід від підприємницької діяльності	щоквартально (не пізніше 20 числа)	протягом року ФОП сплачує авансові платежі з ПДФО при тому що їх розрахунок здійснює самостійно кожного календарного кварталу згідно з фактичними даними обліку доходів і витрат
Військовий збір	5 %	чистий дохід від підприємницької діяльності	щоквартально (не пізніше 20 числа)	прямого встановленого законодавством порядку стягнення військового збору не має, але контролюючі органи застосовують аналогію закону
ЄСВ	22 %	прибуток від підприємницької діяльності	щомісячно не пізніше 20 числа наступного місяця	сума ЄСВ повинна бути не меншою за мінімальний страховий внесок, який для 2026 року встановлений у розмірі 1902,34 грн. ФОП має право сплачувати більшу суму ЄСВ за власним бажанням. Розмір ЄСВ так чи інакше не може бути меншою за мінімальний страховий внесок визначений п. 2 ч. 1 ст. 7 Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування»
ПДВ	сплачується в окремих випадках, за умови, якщо ФОП здійснює відповідні види підприємницької діяльності, або є учасником відповідних економічних програм в спосіб визначений для загального порядку			
Акцизний збір				

Порівняння характеристик фізичних осіб-підприємців І-ІІІ групи

Характеристики	ФОП І групи	ФОП ІІ групи	ФОП ІІІ групи
Основні види діяльності	роздрібна торгівля на торговельних місцях та ринках. Надання побутових послуг населенню.	оптова та роздрібна торгівля; надання послуг; сільське господарство, виробництво, будівництво тощо.	будь-яка діяльність, окрім заборонених для підприємців на єдиному податку
Максимальна кількість найнятих працівників	не можуть наймати працівників	до 10 осіб	немає обмежень
Максимально допустимий дохід за рік	167 розмірів мінімальної заробітної плати	834 розміри мінімальної заробітної плати	1167 розмірів мінімальної заробітної плати
Максимально допустимий дохід за рік, грн.	1 444 049,00 грн	7 211 598,00 грн	10 091 049,00 грн
Ставка ЄП	10% розміру прожиткового мінімуму	20% розміру мінімальної заробітної плати	– 3% доходу при сплаті ПДВ – 5% доходу у разі включення ПДВ
Періодичність сплати ЄП	раз на місяць		Раз на квартал
Строк сплати ЄП	до 20-го числа поточного місяця		Протягом 10 днів після останнього дня подання декларації з ЄП
Періодичність подання декларації ЄП	Раз на рік		
Строки подачі декларації ЄП	60 днів після закінчення року з 1 січня до 1 березня		40 днів після закінчення кварталу
Чи передбачена податкова відпустка (так/ні)	так		ні
На який строк передбачена податкова відпустка	1 місяць на рік	1 місяць на рік, якщо немає найманих працівників	–
Використання реєстратора розрахункових операцій	не використовує	використовує	

Взаємозв'язок цифрової економіки та оподаткування

Детермінуючі ознаки цифрової економіки	Потреби, що висуваються до системи оподаткування	Необхідні зміни
Відсутність фізичної присутності суб'єкту господарювання у країні, в якій здійснюється діяльність	Неспроможність оподатковувати прибуток звичним способом	Розширення уявлення «сталого представництва»
Глобальна мобільність ФОП, що здійснюють діяльність в галузі цифрової економіки	Переміщення прибутків до юрисдикцій з невисоким оподаткуванням	Запровадження світового мінімального податку (BEPS 2.0, Pillar Two)
Основа підприємницької активності – нематеріальні активи	Складність у визначенні бази оподаткування	Розробка нових механізмів визначення вартості цифрової продукції
ФОП отримують доходи від цифрової діяльності в різних країнах	Незбалансований розподіл податкових надходжень між державами	Запровадження податку на цифрові сервіси (Digital Services Tax)
Децентралізація діяльності (фріланс, гіг-економіка)	Складність в управлінні витратами та визначенні доходів	Автоматизація процесу підприємницької діяльності
Швидкий розвиток технологій	Низький рівень регуляторної спроможності та оперативності правового регулювання цифрової економіки в силу появи безлічі новацій цих форм економічних відносин	Формування контурів моделей оподаткування цифрових активів та блокчейн-транзакцій

**Порівняння міжнародного досвіду регулювання податкових процесів
у цифровому середовищі за участі ФОП**

Юрисдикція	Основні заходи у сфері цифрового оподаткування	Ставка податку	Статус впровадження
Країни ОЕСР	Проект BEPS 2.0: Pillar One –перерозподіл прибутків; Pillar Two – загальний мінімальний податок	15% (Pillar Two)	погоджено 140+ країнами, поступова імплементація з 2024–2025 рр.
Франція	Digital Services Tax – податок на онлайн-рекламу, платформи, реалізацію даних	3% від валового доходу	діє з 2019 року
Італія	Digital Services Tax для суб'єктів господарювання із обсягом прибутку понад 7,5 млн. Євро	3% від валового доходу	діє з 2020 року
Індія	податок на цифрові сервіси, зокрема рекламу й онлайн-посередництво	2-6% залежно від виду послуг на розмір валового доходу	діє з 2016 року в деяких штатах, які мають правовий режим вільних економічних зон
США	корпоративне цифрове оподаткування (індивідуальний підприємець не оподатковується за такими видами діяльності)	15% для цифрових компаній; 5% для індивідуальних підприємств, які здійснюють діяльність на територіях, на які поширюється юрисдикція цифрової економіки	частково реалізовано Закон про цифрову економіку (Inflation Reduction Act)
ЄС	розмежування корпоративного та індивідуального Digital Services Tax	для ФОП 5% від валового доходу	впровадження єдиних підходів ускладнюються інституційними бар'єрами
Україна	(«податок на Google»; план адаптації до BEPS	20% ПДВ тобто оподатковуються операції із створенням доданої вартості на цифрові продукти	діє з 2022 року

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні результати дисертації

7. **Цимбал В. О.** Організаційно-правові аспекти оподаткування господарської діяльності фізичних осіб-підприємців в Україні: ретроспектива, сучасність, майбутнє // *Alfred Nobel University Journal of Law*. 2024. № 1. С. 65–74. URL: <https://law.duan.edu.ua/images/PDF/2024/1/8.pdf>
8. **Цимбал В. О.** Характеристика правового статусу фізичної особи – підприємця // *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 5. С. 344–348. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/313027/304065>
9. **Цимбал В. О.** Порівняльний аналіз правового статусу ФОПів ЄС, США та ФОПів України // *Європейський правничий часопис*. 2024. № 4. С. 35–41. URL: https://cms.legal-journal.e-u.edu.ua/uploads/7_4_2024_50ad606c7b.pdf
10. **Цимбал В. О.** Адаптація національного законодавства України щодо ФОП до стандартів ЄС і США: порівняльно-правовий аналіз // *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2025. Вип. 45. С. 512-519 DOI. <https://zenodo.org/records/18421759>
11. **Цимбал В. О.** Законодавчі засади здійснення підприємницької діяльності фізичними особами. *Академічні візії*, 2025 (48). DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.18421852>
12. **Цимбал В. О.** Проблеми та перспективи розвитку правового регулювання ФОП в Україні // *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2025. Вип. 43.

Опубліковані праці апробаційного характеру

2. **Цимбал В.О.** Особливості оподаткування господарської діяльності фізичних осіб-підприємців в Україні. І Міжнародна науково-практичної конференція «Юридична наука: проблеми та шляхи їх вирішення» *Збірник 06.03.2025 С. 276*

3. Цимбал В.О. Правова основа діяльності фізичної особи-підприємця. Україна на порозі членства в ЄС: правові виклики та перспективи. *До 31-ї річниці заснування Європейського Союзу : матеріали науково-практичного круглого столу (м. Київ, 1 листопада 2024 р.) / за заг. ред. д.ю.н., проф. Т. А. Француз-Яковець ; Київський університет інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія».* — Київ : АА Тандем, 2024. — С.

4. Цимбал В.О. Правові засади діяльності фізичних осіб-підприємців в умовах воєнного стану. *Еволюція освітніх та наукових стратегій у Центральній та Східній Європі: традиції, інновації, практика: зб. доп. міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 26–27 червня; Одеса, 30–31 липня 2025 р.) / ГО «Інститут інноваційної освіти»; Науково-навчальний центр прикладної інформатики НАН України. – 2-е вид., випр. і доп. – Київ–Одеса–Запоріжжя : АА Тандем, 2025. – 112 с.*